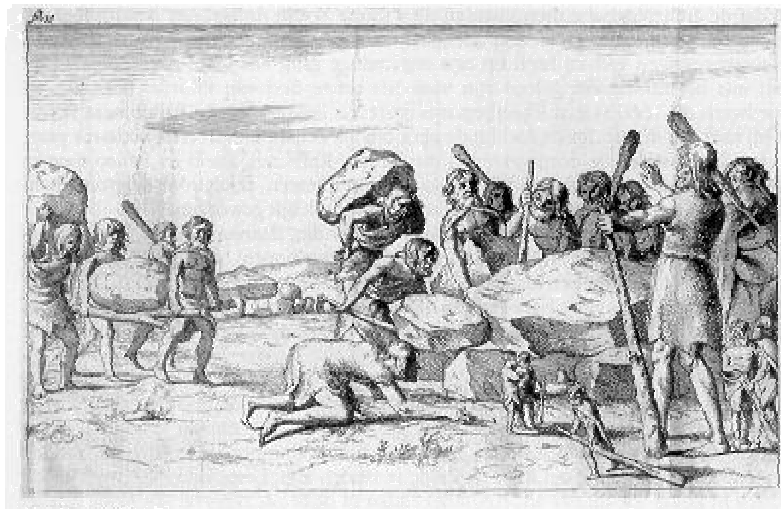

Archeologisch Erfgoed en Publiekspresentatie

- *Onderzoek naar de mogelijkheden van Artikel 9 uit het verdrag van Malta*

Anton Cruysheer
8d Hofmeyrstraat
1091 LZ Amsterdam
tel: 06-28332866
Studentnr: 1121669

Vrije Universiteit
Faculteit der Letteren
Opleiding Archeologie

Eerste begeleider : Drs. J. Kolen
Tweede begeleider : Drs. R.W. Brandt
Meelezer : Prof. dr. D. Yntema

Juni 2002

De afbeelding op de voorzijde is afkomstig uit 'Antiquiteten' van Johan Picardt (1600-1670). Picardt wordt gezien als de eerste geschiedschrijver van de provincie Drenthe, vanwege zijn beschrijvingen, interpretaties en illustraties van de 'geheimzinnige' archeologische monumenten. In zijn beschrijvingen, die hij tijdens een rondreis door Drenthe maakte, onderscheidt Picardt vier typen monumenten, waaronder de 'steenhoopen'. M.A.W. Gerding hierover:

'Picardt verbaast zich erover dat er over de Steenhoopen (hunebedden) zo weinig geschreven is, zelfs niet door Friese scribenten, "hoewel die Antiquiteten wel een eygen Tractaet meriteerden". De gangbare theorieën over de herkomst laat hij de revue passeren: " Overmits nu dese Steen-hopen geene wercken zijn der Alanen, noch der Sweven, noch Romeynen, Francken, Duytschen, veel min der Landtzaten; soo heb ik meenich oudt bedaeght man gevraecht, offer niet eenigh oudt Erf-geruchte in de memorien der ouden soude overgebleven zijn van dese Antiquiteten? Maer wat heb ick meenich vreemt en absurd bericht bekomen! Eenige opinien, soo van geleerde als ongeleerde, moet ick hier verhalen".

Zo denken sommigen dat de stenen bij de zondvloed op elkaar gedreven zijn; anderen dat zij de overblijfselen zijn van de eerste wereld; sommigen zien er structuren van de duivel zelf in. Maar heeft men ooit gehoord dat de duivel het ambacht van metselaar en "steen-packer" geoefend heeft?, zo brengt Picardt daar tegenin. Weer anderen denken dat het de zuilen van Hercules zijn, of gedenktekenen van de overwinningen der Romeinen. Sommigen menen dat het graven zijn van enige oude landsheren. Pas nadat Picardt deze opvattingen heeft afgedaan komt hij met zijn eigen verklaring op de proppen: het kunnen alleen maar reuzen geweest zijn (blz. 75-76).'

Het bovenstaande stuk, vergezeld door de fraaie illustratie van reuzen (en normale mensen) die een hunebed bouwen, geeft op treffende wijze aan hoe de beeldvorming was van het verleden *in* het verleden. Dat vandaag de dag de interpretaties over het hoe en wat wel enigszins gewijzigd zijn, is echter niet de reden voor het opsieren van de voorzijde van deze scriptie. Wél omdat Picardts' tekst en illustratie de wijze aangeeft, waarop het verleden wordt *ervaren*; als iets mysterieus, iets spannends, iets zeer bijzonders. In de 17e eeuw verbaasde men zich over de archeologische monumenten in het landschap, en er deden allerlei verhalen de ronde. Hoewel men tegenwoordig uiteraard minder geneigd is om archeologische monumenten uit het verleden te verklaren als werk van de duivel (zie citaat), wil men zich wél door het verleden laten verbazen, het verleden romantiseren of zelfs mystificeren. Deze soms haast sprookjesachtige voorstelling en beleving van het verleden, kan wellicht worden opgevat als een soort vlucht uit de hedendaagse realiteit. Waar het hierbij om gaat, is dat het brede publiek het archeologisch erfgoed op een zeer eigen wijze benadert en beleeft. Vaak staat de maatschappelijke benadering en waardering haaks op h^oe overheid en wetenschap de vertaalslag van de Nederlandse archeologie naar de samenleving vorm geven.

Op het vraagstuk van de publieke 'verbeelding' van het verleden wordt in deze scriptie verder ingegaan. Daarbij wordt specifiek aandacht besteed aan de wijze waarop het cultuurhistorisch beleid daarvoor de randvoorwaarden kan creëren.

VOORWOORD

Bij het schrijven van een scriptie, als kroon op de opleiding, wordt doorgaans een onderwerp gekozen dat sterk in het interesseveld ligt van de auteur. Dat moet ook wel, want aan het schrijven van een dergelijk manuscript wordt tenslotte gedurende enkele maanden veel tijd besteed. De keuze van een geschikt onderwerp is daarom soms een kleine martelgang, nog vóóordat een letter op papier is gezet.

In eerste instantie wilde ik mijn scriptie schrijven over Romeinse gebouwreconstructies. Daarbij kon ik wel enkele vragen bedenken, zoals; ‘Wat is er zoal in Nederland gereconstrueerd of gevisualiseerd uit de Romeinse tijd?’, ‘Welke (wetenschappelijke) keuzes kwamen hierbij kijken.’, en ‘Hoe worden deze bouwsels gewaardeerd?’. Deze keuze werd versterkt na het aanschaffen van het boek *‘Rekonstruiert und wieder aufgebaut’* van Hartwig Schmidt (met vele Duitse reconstructievoorbelden) en de buitenlandexcursie van het derde jaar naar (vooral) Duitsland, onder leiding van Nico Roymans en Ton Derks. Na enig denkwerk en enkele gesprekken besepte ik dat reconstructie natuurlijk maar één vorm is van publiekspresentatie, evenals een tentoonstelling in een museum of een archeologische documentaire op de televisie. Na enig onderzoek kwam ik al gauw tot de ontdekking dat op het gebied van publiekspresentatie van de archeologie nauwelijks literatuur bestond. Vreemd, want archeologie dient toch een maatschappelijk nut? Publiekspresentatie van het archeologisch erfgoed werd mijn onderwerp.

Een andere kijk op de archeologie werd geleverd door Michael Shanks in zijn *‘Experiencing the Past’*. Shanks beargumenteerde in zijn boek uit 1992(!) dat met de wetenschappelijke, objectieve benadering van de archeologie voorbij werd gegaan aan de subjectieve beleving en waardering van het verleden. Wellicht te vergelijken met het ‘ruïnegevoel’; spannend, interessant, mysterieus, maar juist niet iets waar de wetenschappelijke of beleidsmatige aandacht naar uit gaat. En dat terwijl de meeste mensen het verleden juist wél zo waarderen en benaderen.

De Nederlandse archeologie is sinds de ondertekening van het Verdrag van Malta, nu tien jaar geleden, nogal in beweging. Kwaliteitsnormeringen, uitbreiding van het aantal opgravingsbevoegdheden, het ‘de verstoorder betaalt’-principe, et cetera. In het Verdrag stond één artikel dat aansloot op mijn onderwerp: Artikel 9. De boodschap uit dit artikel luidde dat voor behoud en bescherming van het bodemarchief een breed maatschappelijk draagvlak nodig was. Maar met dat draagvlak had men zich in Nederland nooit echt beziggehouden en het dreigde dan ook niet te worden opgenomen in de wetgeving. De publiekspresentatie van het archeologisch erfgoed legitimeert het bestaan van de archeologiebeoefening. En dit is een scriptieonderwerp meer dan waard.

Het schrijven van deze scriptie heb ik uiteraard niet kunnen doen zonder hulp, ideeën en adviezen van buiten. Ik heb hiertoe dan ook bewust veel gesprekken gevoerd, veelal met mensen die ik voorheen niet kende. Aan iedereen die ik over mijn scriptieonderwerp gesproken heb ben ik dan ook veel dank verschuldigd; allen hebben een bijdrage geleverd aan de totstandkoming van deze scriptie. Enkele van hen wil ik hierbij graag met naam noemen: Roel Brandt, Douwe Yntema, Nico Roymans, Jos Bazelmans, Jeroen van Vliet, Dieke Wesselingh, Jan Slofstra, Benoît Mater, Jaap Lengkeek, Riemer Knoop, Erik Graafstal, Evert van Ginkel, Benno Ridderhof en Herre Wynia.

Mijn speciale dank gaat uit naar Jan Kolen met wie ik, onder meer tijdens enkele gezellige etentjes, onvermoeibaar kon discussiëren over zaken die vaak de kern raakten van de archeologie.

Anton Cruysheer
Juni 2002

Inleiding

‘Immediatisme’ is een anglicisme dat Godfried Kardinaal Danneels, aartsbisschop van Mechelen-Brussel, gebruikte in zijn toespraak bij de opening van de fraai gerestaureerde voormalige refuge van Sint-Truiden te Mechelen. Het woord ‘immediatisme’ zou vertaald kunnen worden als ‘de waan van de dag’: we doen iets omdat we het nu belangrijk vinden, hetzij uit eigenbelang, hetzij omdat we ons publiek willen gerieven, hetzij omdat anderen dit van ons verlangen. *‘De graad van menselijkheid in een samenleving wordt bepaald door de aandacht die ze heeft voor immateriële, culturele en religieuze waarden. Een maatschappij die daaraan zou voorbijgaan, heeft een bedenkelijk besef van zijn afstamming. Waarom? Tot de beschavingsgraad van de mens behoort eveneens zijn besef van en zijn omgang met de tijd, en dat in beide richtingen: zijn blik op het verleden en zijn inschatting van de toekomst. De mens leeft precies tussen herinnering en hoop, tussen dank en verwachting’.* En daarmee raakt hij een kernpunt van de archeologie: ervoor zorg te dragen, dat ons verleden een toekomst heeft. Een toekomst in de vorm van het overgeleverde, materiële erfgoed, en in de vorm van kennis, beelden en verhalen.¹

De vraag die direct bij het benoemen van bovenstaand kernpunt opborrelt, luidt natuurlijk: ‘Hoe dan?’. De Nederlandse overheid maakt hiervoor beleid, onder meer om de cultuurhistorie van Nederland toegankelijk te maken voor het publiek. Deze scriptie gaat over de publiekspresentatie en het publieksbereik van de Nederlandse archeologie. Hierbinnen vormt Artikel 9 uit het Verdrag van Malta (Valetta) de rode draad. Dit verdrag werd in 1992 door de cultuurministers van een aantal Europese landen ondertekend. Uitgangspunt is de bescherming van het archeologische erfgoed in de bodem en de inbedding ervan in de ruimtelijke ontwikkeling. Nederland heeft in 1992 dit verdrag mede-ondertekend en goedgekeurd. Artikel 9 gaat over de draagvlakverbreding van archeologie in de samenleving en publieksontsluiting van het archeologisch erfgoed in algemene zin. Door deze beoogde koppeling van de archeologie naar de samenleving, vormt Artikel 9 feitelijk de maatschappelijke rechtvaardiging en verantwoording van de archeologiebeoefening in Nederland.

Deze scriptie gaat daarom in de eerste plaats over (het vraagstuk van) het publieksbereik van de Nederlandse archeologie in het Malta-tijdperk. De probleemstelling die met het publieksbereik samenhangt, wordt gevormd door het negende artikel uit het verdrag; het succes van het Verdrag van Malta is immers afhankelijk van een maatschappelijke inbedding. Maar van een maatschappelijke inbedding is in Nederland nog nauwelijks sprake. Op het gebied van draagvlakverbreding van de archeologie in Nederland en de daarbij horende presentatie van en educatie over het archeologisch erfgoed, kunnen daarom een hoeveelheid specifiekere vragen worden gesteld. Deze vraagstellingen hebben bijvoorbeeld betrekking op de historische boodschap die men (vanuit overheid en wetenschap) wil overbrengen en op de kwaliteit daarvan. Maar **wat** moet in welke situatie nu overgebracht worden? **Wie** moet dit doen? En **hoe** moet dit gebeuren? Op deze ‘wat-wie-hoe’-vragen zal in deze scriptie meermaals worden teruggekomen.

Een beschouwing over Artikel 9 komt feitelijk neer op een inhoudelijke beschouwing over een grote hoeveelheid theoretische, cultuurfilosofische en beleidstechnische zaken. Wat wordt precies verstaan onder ‘draagvlak’ en ‘bewustwording’? En aangezien deze vragen

¹ Het citaat en een gedeelte van de tekst zijn overgenomen uit: Westerheem 50, nr. 1, feb. 2001.

betrekking hebben op archeologie, waar hebben we het dan precies over; over wélke aspecten? Wat is een verantwoorde wijze van publieksbereik en welke instrumenten moeten hiervoor worden toegepast? Hoe moet Artikel 9 vorm en inhoud worden gegeven? Bij wie ligt de verantwoordelijkheid voor de publieksontsluiting van archeologica; bij de opdrachtgevers, de uitvoerende instanties, ingehuurde cultuurhistorische adviesbureaus of overheidsinstanties? Ook de veranderende rol van de verschillende instanties (DCE, ROB, provincies, gemeenten, universiteiten, SNA, Awn, VvVA en vele andere) in het nieuwe Malta-bestel roept vragen op. Wie is en wordt voor wat nu precies verantwoordelijk? En hoe zit het met de kosten..? Kortom; heel veel vragen. Archeologisch Nederland is in beweging.

Naast een bespreking van Artikel 9 en de vragen die dat artikel oproept, heeft deze scriptie ook vooral ten doel een aantal pragmatische handreikingen, ideeën en voorstellen te bieden. In de hoofdstukken van de scriptie wordt een verkenning van de mogelijkheden gemaakt om het archeologisch erfgoed onder de aandacht van het publiek te brengen. Het eerste hoofdstuk geeft in het kort een beschrijving van de ontwikkeling van het archeologisch bestel in Nederland aan het begin van het Malta-tijdperk. In het tweede hoofdstuk wordt aan de hand van enkele onderzoeken en beschrijvingen uit de literatuur ingegaan op de ‘aspecten’ van de archeologie, de publieke voorkeuren en de beleving van het verleden. In hoofdstuk 3 worden enkele discussies en meningen binnen de vakkringen met betrekking tot Artikel 9 weergegeven, gevolgd door het 4^e hoofdstuk waarin het ‘maatschappelijke product’ van de Nederlandse archeologie wordt geanalyseerd. In hoofdstuk 5 worden enkele geslaagde voorbeelden besproken van een publieke vertaling van de archeologie. In hoofdstuk 6 wordt het huidige Rijksbeleid onder de loep genomen met onder meer de mening van staatssecretaris Van der Ploeg. De scriptie wordt afgesloten met een reeks conclusies en aanbevelingen om verder richting te geven aan de vertaling van de archeologie naar het publiek.

Hoofdstuk 1 Recente Ontwikkelingen in het Archeologisch Bestel in Nederland

1.1 Inleiding

De afgelopen tien jaar heeft de Nederlandse archeologie een gedaanteverwisseling ondergaan – en deze is nog steeds bezig. Directe aanleiding voor deze veranderingen is de invoering van het Europese Verdrag van Malta (zie hoofdstuk 1.2). De consequenties van de invoering van het Verdrag van Malta in Nederland worden in dit hoofdstuk globaal omschreven, waarbij in hoofdstuk 1.5 gedetailleerd wordt ingegaan op Artikel 9 uit dit verdrag. Dit specifieke artikel vormt de rode draad door deze gehele scriptie.

1.2 Het Verdrag van Malta

Het Verdrag van Malta werd in 1992 ondertekend door de verschillende ministers van Cultuur van de bij de Raad van Europa aangesloten landen. In dit verdrag, ook wel het Verdrag van La Valletta genoemd, staat behoud van, en een zorgvuldige omgang met het gemeenschappelijke Europese – archeologisch – erfgoed centraal. Uitgangspunt is de bescherming van het archeologische erfgoed in de bodem en de inbedding ervan in de ruimtelijke ontwikkeling. Nederland heeft dit verdrag mede-ondertekend en goedgekeurd. De implementatie van het in Europees verband gesloten verdrag in de Nederlandse wetgeving, lijkt onder meer samen te hangen met de wens cultuurhistorie meer in het landschap te benadrukken. Vooral vanwege de steeds sneller gaande ruimtelijke ontwikkelingen (van infrastructurele werken, het aanleggen van bedrijventerreinen en woningbouw), waardoor het historische landschap in een rap tempo verandert.²

Het Verdrag van Malta is feitelijk een herzien verdrag. Het is het resultaat van een aantal reeds bestaande verdragen en aanbevelingen waarvan enkele inmiddels niet meer van kracht zijn. In de preambule van het Verdrag van Malta worden deze verschillende aanbevelingen en verdragen aangehaald als fundering van dit nieuwe verdrag. In bijlage 1 en 2 wordt de tekst van de preambule weergegeven.³ Voor de Nederlandse wetgeving heeft het Verdrag van Malta tot gevolg dat er enkele wijzigingen en aanvullingen zullen plaatsvinden in de archeologische monumentenwet van 1988.

Eén van de gevolgen van het verdrag voor Nederland is dat voortaan de veroorzaker van (de te verrichten) bodemverstoringen (op plaatsen waar zich archeologische resten bevinden) het archeologisch onderzoek financiert. Dit wordt ook wel het ‘veroorzakersprincipe’ genoemd, en hiervoor is ook een bodemverstoringvergunning vereist. Een ander gevolg betreft de verantwoordelijkheid voor de archeologie; niet enkel het rijk draagt deze, maar ook de provincies en gemeenten. In plaats van een centralistische aanpak, is gekozen voor een gedecentraliseerde verantwoordelijkheid. De gemeente (regio) komt hierin veelal centraal te staan. Een derde gevolg tenslotte van de invoering van het Verdrag van Malta is de invoering van een vergunningstelsel voor de uitvoerende instanties van archeologisch veldwerk.

² Zie hiervoor ook hoofdstuk 6.5 over de Nota Belvedere.

³ Uit: http://www.archis.nl/html/malta/htmldocs/maltatekst_nl.html#preambule

Deze bevoegdheid voor het verrichten van opgravingen was vele jaren voorbehouden aan de universiteiten en de rijksdienst. De verruimde mogelijkheden voor bedrijven en instellingen voor het doen van archeologisch veldwerk wordt echter gekoppeld aan een kwaliteitssysteem, zodat onderlinge concurrentie niet op het commerciële vlak komt te liggen. Hiertoe is speciaal een College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK) opgericht, en een Rijksinspectie voor de Archeologie (RIA) ingesteld voor het houden van toezicht.

Binnen het ministerie van OCenW worden momenteel de plannen van de staatssecretaris uitgewerkt in het Project Malta. Daaronder vallen drie werkgroepen, te weten Wetgeving, Kwaliteit en Malta. In de werkgroepen zitten, naast de directeur Kwaliteitszorg Archeologisch Erfgoed, vertegenwoordigers van de directie Cultureel Erfgoed, de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek en de directie Wetgeving en Juridische Zaken. Het ministerie wordt geadviseerd door een extern bureau (CBE Consultants).⁴

1.3 Het Publieksbereik van de Nederlandse Archeologie in het pre-Malta tijdperk (- 1992)

Het publieksbereik van de Nederlandse Archeologie vóór het Verdrag van Malta werd gekenmerkt door een ad hoc-beleid; incidenteel en veelal op eigen initiatief. De situatie was daar ook naar. Archeologie was nog kleinschalig. De enige instanties die een opgravingsbevoegdheid hadden, waren de universiteiten, de ROB en enkele gemeenten met een eigen archeoloog. De archeologiebeoefening was nog bescheiden en dat gold eveneens voor de opgravingsbudgetten. De financiering van opgravingen gebeurde meestal via stichtingen, donaties of – bij groot belang – direct door de Rijksoverheid.

Dat het publiek belangrijk was én ook interesse had, wist men natuurlijk al een tijdje. Eind jaren '70, begin jaren '80 verschenen dan ook een relatief groot aantal publieksgerichte boeken, zoals het 'Archeologisch Reisboek voor Nederland' (1977) en 'Hunebedden in Nederland' (1979) van R. Klok, 'De Romeinen in Nederland' (1972) van W. A. van Es en het zeer succesvolle en kleurrijke 'Verleden Land' (1981) van J.H.F. Bloemers, L.P. Louwe Kooijmans en H. Sarfatij. Vooral dit laatste boek bleek een enorme voltreffer en heeft een zekere bewustwording teweeggebracht. Vóór 1981 was archeologisch Nederland zich nauwelijks bewust van haar enorme maatschappelijk potenties. Desalniettemin verschenen dergelijke boeken op onregelmatige basis.

Toch was de situatie van de jaren '70 - '80 op het gebied van het publieksbereik een hele stap vooruit. In de periode vóór en net na de Tweede Wereldoorlog was archeologie iets voor de vrijetijdsbesteding van de elite, de geletterden. Vanaf de jaren '80 raakte de archeologie in een stroomversnelling. De archeologie, of eigenlijk de *aandacht* voor de archeologie steeg enorm. Maar dit gold eveneens voor de welvaart, de vrijetijdsbesteding, het inwonertal en de kennismaatschappij. De explosieve groei van woningbouw, infrastructurele werken en de aanleg van bedrijventerreinen in Europa, in combinatie met het tekortschieten van beschermende maatregelen, zorgde ervoor dat het Europese, archeologische bodemarchief hard achteruit ging. Het Verdrag van Malta dat in 1992 werd gesloten had als uitgangspunt dit tegen te gaan.

⁴ Uit: <http://www.minocw.nl/>

Ook het punt ‘publieksbereik’ in de vorm van draagvlak en bewustwording maakte onderdeel uit van dit verdrag (Artikel 9). Doordat publieksbereik voor de archeologie een relatief nieuw begrip is en samenhang vertoont met de mate van welvaart in de samenleving, vormt het binnen de toekomstige, projectmatige Malta-archeologie een onmisbaar onderdeel.

1.4 Archeologische Publiekspresentaties vanaf 1992

De feitelijke invoering van het Verdrag van Malta, na de ondertekening in 1992, duurt inmiddels tien jaar. In deze tien jaar hebben er al een aantal ‘aardverschuivingen’ binnen de Nederlandse archeologie plaatsgevonden. Maar ook daarbuiten. Zeker de laatste paar jaar wordt meer en meer gehandeld in ‘de geest van Malta’. Dit houdt in dat bijvoorbeeld gemeenten nu al de financiële verantwoordelijkheid op zich nemen voor archeologisch onderzoek, terwijl ze dit wettelijk nog niet verplicht zijn. Een ander goed voorbeeld is de financiering rond het archeologisch veldwerk van de Betuweroute.

De ontwikkelingen rond het verdrag op beleidsniveau vallen zeer beknopt als volgt te omschrijven: Na de ondertekening van het verdrag hebben in 1994 en 1995 de toenmalige bewindspersonen van Cultuur met de Tweede Kamer overlegd over de manier waarop het verdrag in Nederland kan worden ingevoerd. In 1997 gingen de Eerste en Tweede Kamer akkoord met de principes van het verdrag en met het voorstel voor de invoering. Daarna zijn de gevolgen van 'Malta' voor het archeologisch bestel uitgewerkt. In zijn brief van december 1998 heeft staatssecretaris Van der Ploeg zijn plannen hierover bekend gemaakt.

In het kader van de invoering van het Verdrag van Malta in de Nederlandse wetgeving vonden/vinden in 2001 en 2002 onder meer de volgende activiteiten plaats.⁵

September 2001: Instelling College voor de Archeologie; uitwerking van kwaliteitsnormen (KNA) in systeem voor ‘certificering’ van archeologiebedrijven.

Oktober 2001: behandeling van voorstel tot wijziging van de Monumentenwet 1988 in de RPC (Rijksplanologische Commissie). Oprichting Rijksinspectie voor de Archeologie. Vaststelling en inwerkingtreding van beleidsregels voor Interim-beleid art. 39 (opgravingsbevoegdheid).

Najaar 2001: behandeling van wetsvoorstel in de Ministerraad. Wetsvoorstel gaat voor advies naar de Raad van State (advisering duurt ten minste 3 mnd.).

Begin 2002: Indiening wetsvoorstel voor wijziging Monumentenwet 1988 bij Tweede Kamer. Regionale informatiebijeenkomsten “Acheologiebeleid” voor overheden (in samenwerking met o.a. VNG). Schriftelijke stukkenwisseling wetsvoorstel in Tweede Kamer.

⁵ Uit: <http://www.minocw.nl/>

Voorjaar 2002: Bespreking wetsvoorstel in Tweede Kamer; stemming (afhankelijk van agenda van de Kamer). Behandeling wetsvoorstel in Eerste Kamer. Regionale voorlichtingsbijeenkomsten “Malta” voor archeologen, bouwsector, etc.

Eind 2002 – begin 2003: Bekendmaking en inwerkingtreding van nieuwe wet. Vaststelling uitvoeringsmaatregelen (amvb's).

1.5 Artikel 9

Artikel 9 uit het Verdrag van Malta gaat over de draagvlakverbreding van archeologie in de samenleving en publieksontsluiting van het archeologisch erfgoed in algemene zin. In deze scriptie staat het Artikel 9 centraal. Reden hiervoor is onder meer dat bij de voorbereidingen tot implementatie van het Verdrag van Malta in de Nederlandse wetgeving, de indruk werd gewekt dat Artikel 9 leek te worden vergeten. Alle aandacht ging uit naar aspecten van liberalisering, certificering, kwaliteitsborging, normering en inspectie van de uitvoering.

Het 9^e artikel uit het Verdrag van Malta is een wat ‘lastig’ artikel aangezien de inhoud ruim van opzet is. De tekst is daardoor voor meerdere wijze van uitleg vatbaar. De Engelse tekst luidt:

European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised)

Valetta, 16.1.1992

Promotion of public awareness

Article 9

Each Party undertakes:

- i. to conduct educational actions with a view to rousing and developing an awareness in public opinion of the value of the archaeological heritage for understanding the past and of the threats to this heritage;
- ii. to promote public access to important elements of its archaeological heritage, especially sites, and encourage the display to the public of suitable selections of archaeological objects.

Deze bovenstaande tekst uit het verdrag is als volgt in het Nederlands vertaald:

Europees Verdrag inzake de bescherming van het Archeologische Erfgoed

Bewustmaking van het publiek

Artikel 9

Iedere Partij verplicht zich ertoe:

1. voorlichtingscampagnes te voeren om bij het publiek besef te kweken en te ontwikkelen van de waarde van het archeologische erfgoed voor het begrip van het verleden en de bedreigingen voor dit erfgoed;
2. de toegang van het publiek tot belangrijke bestanddelen van het archeologisch erfgoed, met name vindplaatsen, te bevorderen en het tentoonstellen aan het publiek van geselecteerde archeologische voorwerpen te stimuleren.

De inhoud van Artikel 9 beoogt feitelijk dat het publiek meer betrokken moet worden bij de Nederlandse archeologie. Dit komt neer op een intensivering van zaken als publiekspresentatie, voorlichting, erfgoededucatie, draagvlakverbreding, het kweken van historisch besef van de eigen leefomgeving, etc. Artikel 9 vormt in die zin de belangenbehartiger voor (bescherming van) het archeologisch erfgoed.

Aangezien het de landen die het verdrag ondertekend hebben vrij staat om de artikelen uit het verdrag naar eigen inzicht en nationale situatie in te vullen, komt het in de praktijk op neer dat enkele artikelen uit het verdrag het niet zullen redden om te worden geïmplementeerd in de Nederlandse wetgeving.⁶ Tijdens het schrijven van deze scriptie werd duidelijk dat onder andere Artikel 9 niet zal worden opgenomen in de Nederlandse wet. De Staatssecretaris Rick van der Ploeg is van mening dat hetgeen is omschreven in het artikel niet kan worden afgedwongen middels wetgeving. Dit zou averechts werken en zou op een andere manier bereikt moeten worden⁷. Tevens is hij van mening dat van de opdrachtgever niet verwacht kan worden dat deze opdraait voor de kosten van publiekspresentatie of wetenschappelijke synthese⁸. Tót de basisrapportage is hetgeen dat verwacht mag worden. In hoofdstuk 6.6 wordt door middel van een interview omtrent Artikel 9, nader ingegaan op de mening van de Staatssecretaris. Hieronder wordt in de Memorie van Toelichting de tekst van Artikel 9 nader verklaard:⁹

Memorie van Toelichting art. 9:

“Onderhavig artikel betreft de ‘bewustmaking van het publiek’. Alle impulsen in de archeologische sector blijven op zich zonder resultaat indien het maatschappelijk draagvlak voor de archeologie niet wordt verbeterd. Hiertoe zal een goed doordacht voorlichtingsbeleid worden gevoerd, (onderdeel I) waarbij er zowel aandacht is voor de waarde van het archeologisch erfgoed als bron van ons verleden als voor de schade die veroorzaakt wordt door verstoringen van het archeologisch bodemarchief. Het publiek zal dus duidelijk gemaakt moeten worden dat op zichzelf zeer waardevolle en noodzakelijke activiteiten zoals maatregelen op het terrein van de ruimtelijke ordening (stedenbouw), landinrichtingprojecten, of milieuactiviteiten de vernietiging van het archeologisch erfgoed kunnen betekenen. Een manier om het publiek gevoelig te maken voor het archeologisch belang en de ontwikkelingen die haar bedreigen is door de toegankelijkheid van het archeologisch erfgoed te verhogen. De toegankelijkheid kan worden bevorderd door opgravingen (vaker) open te stellen voor het publiek (onderdeel II). Het archeologisch verhaal hoeft immers niet alleen in musea te worden verteld. Juist het archeologisch erfgoed maakt het mogelijk dat veel mensen kennis nemen van het culturele verleden, buiten de muren van de musea, in hun eigen omgeving. De verbondenheid met de lokale en regionale

⁶ Aanpassing van de archeologische Monumentenwet van 1988.

⁷ Zoals weergegeven in de *Cultuurnota 2001-2004*, hierover in 2.6 meer.

⁸ Uit: Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 23821 (R 1509), nr. 15, blz. 19-21.

⁹ Uit: Lezing R. Magendans, Contactdag SNA 1999.

geschiedenis kan met name blijken door presentaties ‘in het veld’, door ontsluiting, conservering en informatievoorziening van zichtbare archeologische monumenten. Dit gebeurt onder andere door middel van toeristisch-recreatieve archeologische projecten, zoals bijvoorbeeld rond het Nationaal Hunebedden Informatiecentrum in Drenthe.’

De memorie van toelichting van artikel 9 stelt dat, inzake de *bewustmaking van het publiek*, een goed doordacht *voorlichtingsbeleid* zal moeten worden gevoerd. Hierbij dient zowel aandacht te zijn voor de waarde van het archeologisch erfgoed als bron van ons verleden, als voor de schade die veroorzaakt wordt door verstoringen van het archeologisch bodemarchief. Voorts gaat de memorie van toelichting in op *de wijze waarop* het publiek gevoelig is te maken voor het archeologisch belang en de ontwikkelingen die haar bedreigen, door de toegankelijkheid van het archeologisch erfgoed te verhogen. Er volgen twee voorbeelden. De eerste is het bevorderen van toegankelijkheid van de opgravingen door deze (vaker) open te stellen voor het publiek. De tweede betreft de ontsluiting van het archeologisch erfgoed in de eigen omgeving, dus buiten de muren van de musea (bijvoorbeeld d.m.v. toeristisch-recreatieve archeologische projecten).

1.6 Analyse van de Tekstinhoud Artikel 9

De tekst van het negende artikel uit het Verdrag van Malta is een vrij algemene beschrijving. Maar hoe is deze tekst nu eigenlijk precies bedoeld, waarom is de inhoud van de tekst zo belangrijk, op welke wijze kan of moet hier invulling aan worden gegeven en is dit vanuit beleidsmatig niveau wel uitvoerbaar? Een nadere analyse van de tekst is daarom erg belangrijk. Hierover kunnen de volgende opmerkingen gemaakt worden:

Allereerst bestaat de kern van de twee punten uit Artikel 9 uit: **Publieksbereik**. Dit algemene publieksbereik kan vervolgens in drie punten worden opgesplitst, namelijk;

1. Draagvlakverbreding (voorlichting)
2. Publiekspresentatie
3. Erfgoededucatie

De nadruk op het publieksbereik in het Verdrag van Malta lijkt voornamelijk ontstaan vanuit praktische overwegingen; zonder een breed maatschappelijk draagvlak van interesse, waardering en bewustwording heeft het verdrag weinig zeggingskracht. Het bestaansrecht van het verdrag ter bescherming van het verleden komt daarbij in gevaar. Deze nadruk op het publieksbereik lijkt voorbij te gaan aan enkele theoretische en cultuurfilosofische overwegingen; het waarom van de archeologie en de archeologische wetenschap, het nut en de noodzaak, het maatschappelijk historisch bewustzijn, het afleggen van verantwoordelijkheden en de dynamische aspecten van de archeologie. Het belang van het publieksbereik van Artikel 9 is daardoor makkelijker gezegd dan gedaan. Maar dit biedt weinig houvast voor een praktische uitvoering op beleidsmatig niveau.

Zoals weergegeven in de inleiding van deze scriptie bestaan de inhoudelijke kernvragen die samenhangen met Artikel 9, uit het ‘wat, wie en hoe’. Daarnaast hangt hier een hoeveelheid (theoretische en praktische) beleidstechnische, randvoorwaardelijke en cultuurfilosofische vragen mee samen. Het stellen van deze vragen, evenals het beantwoorden ervan, is

belangrijk. Het leidt immers tot een zeker besef, kennis en inzicht waarzonder Artikel 9 en ‘publieksbereik’ holle begrippen zijn.

De vragen die aan de hand van het publieksbereik (draagvlakverbreding, publiekspresentatie en erfgoededucatie) gesteld kunnen worden, zijn als volgt uit te splitsen:

• **Wat:** wat moet ten behoeve van het publieksbereik precies overgedragen worden? Wat zijn de doelstellingen? Gaat het hierbij om:

- algemene informatieverstrekking
- het doel van archeologisch onderzoek overbrengen
- het werk van de archeologen verklaren
- het belang van het behoud van het archeologisch erfgoed benadrukken
- archeologische grondsporen toelichten
- resultaten van een opgraving presenteren
- wetenschappelijk onderzoek verduidelijken
- mensen kennis laten nemen van de gedane materiële vondsten
- geschiedenis van de betreffende plek of plaats vertellen
- het archeologische werk legitimeren (noodzaak van archeologisch onderzoek)
- maatschappelijke betrokkenheid van opdrachtgever verduidelijken
- voldoen aan een recreatieve en/of toeristische vraag
- het gemeentelijk beleid op een positieve wijze uitdragen, of bijvoorbeeld om
- het mogelijk binnenhalen van fondsen door de opdrachttuitvoerende instantie?

• **Wie:** wie moet zorg dragen voor het publieksbereik? Bij bijvoorbeeld een opgraving bestaat de keuze uit de opgravingleider, de opdrachtgever van de opgraving, de gemeentelijk woordvoerder, een ingehuurd communicatiedeskundige of een vast aangestelde publiekwoordvoerder van de opgraving.

• **Hoe:** hoe moet het brede publiek bereikt worden? Waaruit bestaat het ‘brede’ publiek en wat is in welke situatie de ‘beste’ manier om het publiek te bereiken? Via welke media cq. overdrachtinstrumenten? En *hoe* kan het publiek aangesproken ofwel verleid worden? Dit heeft te maken met zaken als bewustmakingsprocessen, voorlichting, ‘propaganda’ en informatieverstrekking in het algemeen.

Naast bovenstaande inhoudelijke vragen kleven er, zoals eerder genoemd, aan Artikel 9 een groot aantal zakelijke vragen:

Archeologie: over welk *aspect* van de Nederlandse archeologie hebben we het eigenlijk met betrekking tot publieksbereik? Waaruit bestaat de archeologie en welke van de facetten moeten en kunnen worden ingezet met het oog op Artikel 9?

Beleid: hoe moet vanuit overheidswege het beleid omtrent Artikel 9 gevoerd worden? Enkel via beleidsinstrumenten van subsidieverstrekking (met gekoppelde eisen) om op deze wijze bepaalde doelen te bereiken? Of kan/moet dit anders? Kan er op meer directe wijze invloed worden uitgeoefend? Zijn de huidige vormen van publiekspresentatie, -voorlichting en erfgoededucatie eigenlijk wel voldoende, en hoe verhoudt de Nederlandse situatie zich tot de ons omringende landen?

Verantwoordelijkheid: wie is met betrekking op het publieksbereik van de Nederlandse archeologie in brede zin verantwoordelijk? Is dit de overheid, of zijn dat opdrachtgevers, opdrachtnemers, de wetenschappers. Of het publiek zelf? En hoe kan met betrekking tot Artikel 9 een gezonde verantwoordelijkheidsverdeling en balans gecreëerd worden?

Communicatie: op welke wijze vindt structureel overleg plaats tussen de verschillende instanties die zich bezighouden met publieksbereik van het archeologisch erfgoed? Is dit nodig? En hoe kunnen er meer uitwisselingen van de verschillende ideeën en vooral ervaringen op het gebied van publiekspresentatie plaatsvinden?

Financiën: wie draagt precies de verantwoordelijkheid voor welke kosten? En op welke wijze dient de vertaalslag naar de maatschappij gemaakt te worden? Zou de terugkoppeling naar het publiek (zoals omschreven in Artikel 9) bij opgravingen wellicht een vast percentage van het opgravingbudget moeten worden of een vast bedrag?

Verhoudingen: Hoe verhoudt de wetenschappelijke wereld zich tot het publiek en is dit een gezonde, verantwoorde relatie? Wat is de verstandhouding tussen overheid en maatschappij op het gebied van cultureel erfgoed in het algemeen en (ontsluiting van) archeologisch erfgoed in het bijzonder? En waaruit bestaan de verschillen en overeenkomsten met andere landen uit Europa?

Overdrachtsinstrumenten: Wat zijn de mogelijke overdrachtsinstrumenten die als schakel werken tussen archeologie en publiek? Welk medium of instrument kan of moet op welk moment worden ingezet? Welke media zijn het meest geschikt? Bij bijvoorbeeld een opgraving zou dat een algemeen informatiebord kunnen zijn, of een dorpskrant, kabelkrant, internet, radio, televisie, etc.

Kortom; veel vragen en weinig antwoorden. Wel worden bij het stellen van dit soort vragen een aantal zaken duidelijk. Archeologie is geen statisch begrip. Het is daarentegen zeer dynamisch en bestaat feitelijk uit een grote hoeveelheid aspecten. Daarnaast staat archeologie niet op zichzelf. Het houdt direct verband met bijvoorbeeld het verleden, cultureel erfgoed (monumenten), wetenschappelijk onderzoek; de mens. Een herbezinning op wat archeologie is, wat het voorstelt en wat de relatie is met de maatschappij, heeft in zekere zin te maken met een professionalisering van de archeologische discipline. De transformaties die de Nederlandse archeologie thans doormaakt onder invloed van de 'Malta-Archeologie', zorgen er daarom ook voor dat de Nederlandse archeologie wat meer 'volwassen' lijkt te worden. Het negende artikel uit het Verdrag is, gezien de bovengenoemde opsomming van vragen, een lastig onderdeel. Toch is het van essentieel belang om hier continue de aandacht op te vestigen. Het vormt immers 'de kurk onder het Verdrag', zoals R. Magendans van de SNA het tijdens de SNA-Contactdag van 1999 verwoorde (zie hoofdstuk 3).

Hoofdstuk 2 Visies op Archeologie, Publiek en Beleving

2.1 Inleiding

Het vorige hoofdstuk van deze scriptie beschreef de recente ontwikkelingen van het archeologisch bestel in de afgelopen jaren. (De aanloop tot) het Verdrag van Malta heeft ertoe geleid dat de Nederlandse archeologie sterke veranderingen heeft ondergaan. Binnen deze veranderingen lijkt het publiek enigszins uit het oog te worden verloren. Artikel 9 uit het Verdrag van Malta zou daarvoor een oplossing kunnen bieden, maar uit de nadere analyse bleek al dat hier zeer veel vragen, discussiepunten en problemen mee samenhangen, die een gezonde koppeling archeologie – maatschappij in de weg staan.

In dit tweede hoofdstuk wordt ingegaan op een aantal visies op (het karakter van) de archeologie, het publiek en de beleving en waardering van het verleden. Dit hoofdstuk is bedoeld om enig inzicht te verschaffen over de theoretische aspecten en cultuurfilosofische beschouwingen die met het archeologisch erfgoed en publiekspresentatie samenhangen.

2.2 Waaruit bestaat de Nederlandse Archeologie

Een belangrijke vraag binnen de discussie over het publieksbereik van het archeologisch erfgoed, luidt: ‘waaruit bestaat nu eigenlijk de Nederlandse archeologie’, ofwel; ‘wat is archeologie’. Dit is een niet eenvoudig te beantwoorden vraag. Maar hij is wél essentieel ten aanzien van de keuzes die moeten worden gemaakt bij bijvoorbeeld de vraag *hoe* het publiek te bereiken valt. Wanneer wordt gekeken naar de tekst van Artikel 1 uit de preambule van het Verdrag van Malta vinden we de volgende omschrijving van het archeologische erfgoed:¹⁰

Artikel 1

1. Dit (herziene) Verdrag heeft tot doel het archeologische erfgoed te beschermen als bron van het Europese gemeenschappelijke geheugen en als middel voor geschiedkundige en wetenschappelijke studie.
2. Hiertoe worden als bestanddelen van het archeologische erfgoed beschouwd alle overblijfselen, voorwerpen en anders sporen van de mens uit het verleden:
 1. waarvan het behoud en de bestudering bijdragen tot het reconstrueren van de bestaansgeschiedenis van de mensheid en haar relatie tot de natuurlijke omgeving;
 2. ten aanzien waarvan opgravingen of ontdekkingen en andere methoden van onderzoek betreffende de mensheid en haar omgeving de voornaamste bronnen van informatie zijn;
 3. die zijn gelegen in een gebied vallende onder de rechtsmacht van de Partijen.
3. Tot het archeologische erfgoed behoren bouwwerken, gebouwen, complexen, aangelegde terreinen, roerende zaken, monumenten van andere aard, alsmede hun context, ongeacht of zij op het land of onder water zijn gelegen.

¹⁰ Uit: http://www.archis.nl/html/malta/htmldocs/maltatekst_nl.html#preambule.

In bovenstaande tekst valt het op dat bij *het verleden* geen tijdsaanduiding staat. Het is natuurlijk zo dat *vorige week* ook verleden (tijd) is, dus wat zegt dit over archeologie? Het verleden slaat echter op archeologisch *erfgoed*. Punt drie uit Artikel 1 geeft al een redelijke indicatie waarop archeologisch erfgoed betrekking heeft, maar archeologisch erfgoed is weer niet hetzelfde als *archeologie*.

Michael Shanks beschrijft in zijn boek 'Experiencing the Past' ook al verschillende aspecten van de archeologie. Hij beargumenteert dat archeologie niet enkel draait om 'power and agency' maar ook om bijvoorbeeld subjectieve beleving:¹¹ *'I have had cause several times to remind that the past arouses powerful feelings. But I have tried to indicate that archaeological knowledge cannot be isolated as neutral cognition. This has been one of the main thrusts of the critique of archaeology I discussed in Part 1. Archaeology is also immediately emotive, sentimental. Not so much a method or set of procedures, archaeology is its experiences – the past in the present and what is done with it.'* Shanks geeft daarnaast enkele metaforen voor archeologie(beleving), bijvoorbeeld archeologie als een spel van de interpretatie waarbij archeologen de deelnemende spelers zijn. Of archeologie als alchemie: *'Archaeology can be seen as a motion upwards from past to present, from a base and material fundament to knowledge which is of the mind. There are archaeological alchemists. Obsessed with the problem of matter, the alchemist seeks a method of transmuting on kind, base metal, into another kind, gold. Moving from the real and mundane to the shining and enduring gold of truth.'*

Shanks omschrijft archeologie voorts als een fantasie, als rechtbank, als psychotherapie, als toerisme en als avontuur;¹² *'The archaeologist could be a bit of a rebel. And of course their work could lead to wild places. The romantic image of the archaeologist as explorer of the unknown is still a real one.'* Maar ook de archeoloog als detective: *'To see archaeology as a form of detective work is to refer to the fascination of following a scent, solving a puzzle, piecing together the fragments of the past, living with mystery. It also draws in all the ambiguities, the interplay of law and criminality, light and dark, morality and corruption, turpitude and clean respectability. The archaeologist as detective is perhaps a bit of a rebel. It might not be quite certain where they fit in the academic and professional community. Then there are the individuals, the characters, Mortimer Wheeler, Lewis Binford.'*

De citaten van Shanks zijn interessant omdat hij enerzijds de kwaliteiten van de archeologie schetst, anderzijds omdat hij invalshoeken geeft van waaruit meer met archeologie gedaan kan worden (hierover meer in hoofdstuk 2.6). De gebruikte metaforen voor de archeologie zijn zeer interessant, want archeologie is veel meer dan waaraan vaak in eerste instantie wordt gedacht. En dit is van essentieel belang wanneer ideeën worden bedacht om archeologie onder de aandacht van het brede publiek te brengen.

In 1996 werd in opdracht van het Archeologisch Informatie Centrum het 'Bevolkingsonderzoek 'archeologie'' uitgevoerd door het NIPO. Maar wanneer er een onderzoek plaatsvindt naar de archeologie, moet eerst duidelijk zijn waarop het onderzoek nu precies betrekking heeft. Vandaar dat de volgende opmerking uit het verslag interessant is:¹³ *"'Archeologie" heeft als kenmerk dat zij nooit direct wordt ervaren, maar alleen in afgeleide*

¹¹ Uit: Shanks, 1992, 83.

¹² Uit: Shanks, 1992, 56.

¹³ Uit: *Samenvatting Bevolkingsonderzoek 'archeologie'*, 1996: in: Archeologisch Informatie Cahier 10, blz. 10.

vorm (opgravingen, museumbezoek, verhalen over vroeger tijd).’ Even verderop in het verslag wordt archeologie verder uitgesplitst:¹⁴

‘2.4 Beperkingen De opdrachtgever was er zich van bewust dat onder ‘archeologie’ een veelheid van begrippen kan worden verstaan. Uitgangspunt van het onderzoek was dat het begrip ‘archeologie’ zelf niet bekend hoefde te zijn om toch naar inhoud bij het publiek meetbaar te zijn. Het vakbegrip ‘archeologie’ dekt de volgende aspecten:

- materiaal (voorwerpen, collecties)
- het vak (opgraven, bestuderen, ontdekken, dateren)
- beeld van een periode of samenleving uit het verleden (Oermensen, Romeins Nederland, Donkere Middeleeuwen)
- toepassing (monumentenzorg, behoud van vindplaatsen)

In het onderzoek is ermee rekening gehouden dat vanaf het derde niveau (beeld) ‘archeologie’ meer en meer als onderdeel van het cultureel erfgoed in het algemeen of zelfs van iets vaags als ‘het verleden’, wordt gevoeld. In de vraagstelling en interpretatie van het onderzoek is daarom een zekere grensvervaging tussen archeologie enerzijds en het cultuurhistorisch landschap en de gebouwde historische omgeving anderzijds toegelaten. ‘Archeologie’ gaat dan over in ‘oudheidkunde’ en ‘monumenten van vroeger’.

De bovenstaande begeleidende tekst van het onderzoek geeft aan, dat er nogal wat complicaties aan het ‘containerbegrip’ *archeologie* zitten. Ook in beleidsteksten of artikelen wordt veelal gegeneraliseerd over ‘de archeologie’. Maar nogmaals, waaruit bestaat nu eigenlijk precies de Nederlandse archeologie? En wanneer gesproken wordt over presenteren of voorlichten, welk *aspect* van de Nederlandse archeologie wordt dan exact bedoeld?

Met onderstaande uitsplitsing wordt getracht een nieuw breedtespectrum van de Nederlandse archeologie weer te geven. Niet vanuit het oogpunt deze te problematiseren, maar juist om inzicht te geven in de complexiteit van het begrip ‘archeologie’, wanneer nagedacht wordt over de verschillende vormen van publieksbereik. Bij elk van deze *segmenten* van de archeologie zal bij de Nederlandse ‘Malta-archeologie’ in de toekomst beter bekeken moeten worden, en zorgvuldiger nagedacht moeten worden, wat men hiervan op welke wijze wil overbrengen op het publiek.

Archeologie kan als volgt worden uitgesplitst:

- 1. Vooronderzoek**
- 2. Opgraving**
- 3. Basispublicatie**
- 4. Als vak** (archeologiebeleving door de ogen van de -werkzame- archeoloog)
- 5. Materiële objecten** (als informatie of als illustratie)
- 6. Monumenten in het landschap** (gebouwde monumenten zoals een hunebed)
- 7. Idem** (maar dan onzichtbaar in de bodem of onder water)
- 8. Als wetenschap** (archeologiebeoefening vanuit de universiteiten)
- 9. Als verhaal** (geschiedenis van culturen of voorwerpen)
- 10. Als feitelijke informatie**(overdracht)

¹⁴ Uit: *Samenvatting Bevolkingsonderzoek ‘archeologie’*, 1996: in: Archeologisch Informatie Cahier 10, blz. 10.

11. **Interpretatie van de geschiedenis** (verhalen zonder al te strenge wetenschappelijke censuur staan hierin centraal)
12. **Subjectieve beleving van de archeologie** (hierbij draait het om de historische ervaring, om gevoel, spanning, avontuur, humor, sensatie, nieuwsgierigheid en om sfeer)
13. **Vermaak** (verwachtingspatroon van de ‘consument’)
14. **Verwachte beeld van de geschiedenis** (wat men veronderstelt hoe iets is geweest)
15. **Gewilde beeld van de geschiedenis** (hoe men deze wenst te ervaren)
16. **Als probleem** (bijvoorbeeld bij het maken van keuzes bij vraagstukken over de ruimtelijke ordening)
17. **Etc.**

2.3 Het spanningsveld Archeologisch erfgoed - Publiekspresentatie

Eigenlijk is het verkeerd te spreken over één spanningsveld; het zijn er meerdere. Of misschien is het beter te spreken over een complex aan tegengestelde opvattingen, voorkeuren, meningen en behoeften. Zoals eerder aangehaald, heeft Michael Shanks enkele van deze spanningsvelden in 1992 al behandeld in zijn verhelderende boek ‘Experiencing the past, on the character of archaeology’. Shanks geeft aan dat er een wezenlijk verschil bestaat tussen de algemene – meer subjectieve - beleving van het verleden door mensen enerzijds en de rationele benadering van studie en onderzoek naar het materiële verleden door archeologen anderzijds:¹⁵

‘Archaeology is the discipline which occupies itself with the study of the material remains of the past. But what is the connection between archaeology as study of the material past, and the resonances sounded by things found and remaining in the land? Is it possible to delimit a rational discipline archaeology, and separate it from the more diffuse emotive and affective? What is the connection between the visit and archaeology?’

The answer which may be given is that the past is indeed stirring and evocative, but such feelings are separate from the study of the material past within an academic discipline. Archaeologists may be attuned to the meanings and associations which the material past holds for themselves and for others, but such feelings are not part of the primary production of the past which is the concern of the archaeologist.’

De benadering van het publiek op het archeologisch erfgoed is van een andere soort dan dat van archeologen. Archeologen hopen ergens dat zij het publiek kunnen *informer*en over de resultaten van hun werk. Maar dit is binnen het archeologisch veld niet hetgeen waar ‘roem’ mee valt te behalen of waar zij zich mee bezig willen houden. De popularisering van de archeologie, verbonden aan de subjectieve beleving en vanuit een commercieel oogpunt wordt door archeologen in het algemeen beschouwd als zaken uit het *heden* in plaats van het *verleden*. Presentatie van archeologische voorwerpen dragen niets bij aan de onderzoeksdoeleinden die met deze voorwerpen samenhangen, evenmin leiden zij tot nieuwe inzichten. Gechargeerd: archeologen willen opgraven en onderzoeken, hierin ligt hún relatie tot het verleden. Hetgeen hiervan afwijkt, zoals presentaties aan het brede publiek, is van ondergeschikt belang en is vaak zelfs weerstand tegen.

¹⁵ Uit: Shanks, 1992, 8.

Toch bestaat er volgens Shanks een zekere samenhang (*a relationship of relevance*) tussen het publiek enerzijds en de archeologische wereld anderzijds. Onder meer door de opkomst van de vrijetijdsindustrie. Nieuwe presentatiemogelijkheden door bijvoorbeeld de opkomst van de nieuwe media (3d-reconstructies, internet), richten zich vaak op de vraag hoe mensen iets bijgebracht kunnen worden, zodat het verleden voor hen toegankelijker wordt.¹⁶ *'Such modes of interpretation are related to reflections on the production and curation of the past as a medium of education. They pose the question of how people might be taught effectively on their visit to the past. They mould the experience of the visit to a castle, or any encounter with the material past.'*

Maar ook een andere kant van de archeologie draagt bij aan de 'relation of relevance'. Bijvoorbeeld de rol van archeologen als adviseur bij ruimtelijke inrichtingsvraagstukken.¹⁷ *'Such work, of commercial organizations (for consultancy and fieldwork) or of local and national government board, committees and units, has incited the refinement of an archaeological ethics which is concerned with codes of conduct, ethics of conservation and presentation, the form and standard of publication: regulating the professional body of archaeology. All of these mediate the visit and the discipline of archaeology; they are the relation of relevance. It comes under various names: the politics of the discipline (as its place in contemporary society); interpretation and museum studies; cultural resource management or archaeological heritage management; the ethics of archaeology and conservation.'*

Shanks schrijft vervolgens dat hij zich hierbij steeds ongemakkelijker voelt: *The separations and distinctions between a private affective response and the packaging, managing, presentation, interpretation of those within a more public arena of professional and academic archaeology often does an injustice to the complexity of the sentiments and thoughts evoked in the visit to the past. I am not happy with the notion of relevance and what becomes of the emotive or the affective in archaeology.*

(...)

And this is more than my personal reaction to a gap between wandering around an ancient site and doing archaeology. The separations between present and past, response and original source, affective and rational, popular public and professional or academic go deep into the character of archaeology.'

Het onderscheid, de verschillen en de aspecten van de archeologie werd in hoofdstuk 2.2 al besproken. Daarbij werd gesteld dat in de toekomst van de 'Malta'-archeologie bij élk van deze *segmenten* van de archeologie beter bekeken moeten worden, en zorgvuldiger nagedacht moet worden, wat men bij elk van deze archeologische elementen op wélke wijze wil overbrengen op het publiek. Maar om niet af te dwalen naar de verschillende marketinggerelateerde vragen en de samenstelling van hét publiek, is het op deze plaats betere om nogmaals stil te staan bij 'the character of archaeology'.

Allereerst de uitsplitsing van de archeologie. De eerder genoemde aspecten heeft betrekking op de *wat*-vraag en kunnen in vier verschillende kaders worden geplaatst. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de grenzen daarvan soms overlappend kunnen zijn:

¹⁶ Uit: Shanks, 1992, 9.

¹⁷ Uit: Shanks, 1992, 12.

1. **Materieel Erfgoed**

Archeologie als: materiële objecten, monumenten in het landschap (zicht- en onzichtbaar)

2. **Werk**

Archeologie als: vooronderzoek, opgraving, basispublicatie, wetenschap, onderzoek (in brede zin), als broodwinning

3. **(Ruimtelijk) Beleid**

Archeologie als: probleem, als toeristisch/recreatief product, als inspiratie voor de ruimtelijke inrichting, als verplichting

4. **Publiek(svertaling en presentatie)**

Archeologie als: mooie verhalen, subjectieve persoonlijke beleving, amusement, verwachtingen, veronderstellingen, voorkeuren en alles in overdrachtelijke zin zoals reconstructies, museumtentoonstellingen en visualisaties

Bij dit laatste aspect (*archeologie* als alles in overdrachtelijke zin) moet ook gedacht worden aan de persoonlijke, specifieke en contextgebonden situaties tussen archeologie enerzijds en publiek anderzijds. De archeologie is multi-interpretabel; betekenissen worden toegekend door de (interpretaties van de) archeoloog en/of de boodschapper van de hieraan gerelateerde informatie (bijvoorbeeld een museumconservator of schoolmeester). Archeologie wordt daarin een onderdeel van communicatie waarbij het van de zender afhangt wat op welke wijze aan de ontvanger van deze informatie wordt verzonden; voorlichten, educatie, presentatie, advisering, ter overtuiging, ter vermaak, et cetera. Het is vervolgens aan de ontvanger van de informatie wat deze ermee doet. In belangrijke mate speelt daarin mee, wat de ontvanger ervan (had) verwacht. Als het de boodschapper bijvoorbeeld om verbreding van het maatschappelijk draagvlak van de archeologie in het algemeen te doen is, is een feitelijk informatieoverdracht (bijvoorbeeld door middel van een tentoonstelling) niet voldoende. Mensen moeten daarbij en daarvoor betrokken worden, overtuigd raken, gecharmeerd, verbaasd en tenslotte geïnteresseerd. Om dit te bereiken dient een creatieve vertaalslag gemaakt te worden die, in dit geval, een breed en groot publiek aanspreekt. Ideeën voor het *hoe* worden in hoofdstuk 3 en 4 behandeld.

2.4 Het Publiek

Nu het begrip *archeologie* nader is geanalyseerd, kan nu de stap gemaakt worden naar het *publiek*. Het *geïnteresseerde* publiek, het *grote* publiek, het *brede* publiek, de *doelgroep*, of simpelweg de Nederlandse *bevolking*; veelvuldig worden deze omschrijvingen gehanteerd in artikelen, boeken en media. Maar *waaruit* bestaat nu precies dit publiek?

Deze vraag is natuurlijk al vaker gesteld en onderzocht, maar het antwoord is wederom niet eenvoudig te geven. Onder het kopje ‘Die vreselijke doelgroep’ maakt Evert van Ginkel in zijn artikel ‘Wie is er bang voor 2001?’ de volgende opmerking;¹⁸ ‘*Wie er naar een archeologische presentatie komen kijken, wordt maar zeer ten dele bepaald door het museum en veel sterker door sociaal-culturele factoren. Duurder uitgedrukt: de statusdrempel (opgeworpen door de publieksgroepen zelf) is veel groter dan de informatiedrempel*

¹⁸ Uit: Archeobrief, herfst 1998, *Wie is er bang voor 2001?*, blz. 12.

(opgeworpen door het museum). Nu leeft het onderwerp 'archeologie' voornamelijk in de culturele sfeer van de wat oudere, hoger opgeleide groep (VWO en hoger), net als (in veel sterker mate overigens!) klassieke muziek, toneel, ballet, architectuur en oude kunst. In de jaren '70 en '80 heeft men daar uit ideologische bevoegenheid van alles aan willen veranderen en geprobeerd om de cultuur onder de massa's te brengen, met een verdomd pover resultaat. Het museum sluit niet doelbewust andere groepen uit: die groepen hebben gewoon geen boodschap aan ouwe spullen.'

Verschillende discussiepunten kunnen in bovenstaand citaat worden afgeleid. In de eerste plaats de vraag uit hoofdstuk 2.2, over welk aspect van de archeologie hebben we het hier? De tweede vraag luidt welk overdrachtsinstrument hierop kan of moet worden toegepast (hier: museum) en de derde vraag, wie is nu het publiek? De opmerking van Van Ginkel over de statusdrempel speelt waarschijnlijk wel een grote rol. Bepaalde groepen mensen zullen aan alles wat met het verleden te maken heeft geen enkele boodschap hebben, evenals sommige mensen de knop op de televisie zullen omzetten zodra daar voetbal op verschijnt. Alhoewel dit weer niet per se te maken hoeft te hebben met een bepaald opleidingsniveau of statusdrempel.

In het eerder genoemde bevolkingsonderzoek van het NIPO werden 4000 Nederlanders in de leeftijd van 12-65 jaar, 78 vragen gesteld met betrekking op hun historisch bewustzijn, kennis, houding gedrag en ideologie. Hierbij werd door de onderzoekers onder andere de vraag gesteld hoe groot de potentiële groep participanten onder de Nederlandse bevolking was – uitgesplitst naar soorten participatiemogelijkheden.¹⁹ Op bladzijde 14 van de samenvatting van het onderzoek werd echter een onderverdeling gemaakt van het publiek, namelijk de kritisch modernen, de romantici en een groep met een bepaald superioriteitsgevoel. Het is echter maar de vraag of dit onderscheid wel zo objectief is, zeker wanneer dit onderscheid van tevoren wordt gemaakt en de resultaten van de vragen hieraan worden ingeschaald.

De Nederlandse archeologie bestaat uit een complex aantal aspecten evenals het Nederlandse publiek erg divers van samenstelling is met een grote verscheidenheid aan voorkeuren en voorkennis. Bij het publiek en archeologie staat echter de mens centraal, het is dan ook niet verwonderlijk dat deze een complex wezen is. Het is verkeerd om oprecht te willen spreken over zaken als *wat* het publiek wil. Misschien is het, met het oog op de tekst uit Artikel 9 van het Verdrag van Malta, verstandig om te kijken naar wat mensen in het algemeen met elkaar gemeen hebben waarop de verschillende aspecten van de Nederlandse archeologie vallen af te stemmen. Hierbij valt te denken aan gemeenschappelijk menselijke eigenschappen en (gemoeds)gesteldheden die verwoord staan onder punt 12 van de uitgesplitste aspecten van de archeologie. Het gaat hierbij om historische ervaring, gevoel, spanning, avontuur, humor, sensatie, nieuwsgierigheid en om sfeer. Hieraan kunnen natuurlijk nog tal van zaken worden toegevoegd, zoals romantiek, of de aan Shanks gerelateerde aspecten als het gevoel van voldoening zoals het oplossen van een puzzel (archeologie als werk van een detective).

Wanneer er op deze wijze gekeken wordt naar het aandeel mogelijk te bereiken mensen voor de verschillende aspecten van de Nederlandse archeologie, zal er haast voor een ieder wel iets bij zitten. Reden voor het succes als films van Indiana Jones en Tomb Raider en vele, vele andere – wat minder gewaagde- associaties en raakvlakken met de wereld van de archeologie. Dit is natuurlijk een hellend vlak; een ethisch vraagstuk over *wat* je nu precies

¹⁹ Uit: *Samenvatting Bevolkingsonderzoek 'archeologie'*, 1996: in: Archeologisch Informatie Cahier 10, blz. 9.

aan het publiek wilt overbrengen. Maar een vorm die meer aansluit op de verwachting, wens en hoeveelheid voorkennis van het brede publiek, hoeft niet ten koste te gaan van de inhoud.

In maart 2002 wordt gestart met het onderzoek ‘Archaeological heritage as an experience’. De centrale doelstelling van dit vanuit Universiteit Wageningen geïnitieerd vierjarig onderzoek luidt.²⁰ ‘*How does the public respond to the archaeological heritage and which categories are distinguishable among those to whom heritage has a specific meaning? How does the (diversity of) experience/perception of archaeological heritage influence planning, conservation and the provision of information?*’ Hopelijk geeft dit onderzoek meer inzicht in (de diversiteit van) de emotionele raakvlakken van het publiek met betrekking op het archeologisch erfgoed.

2.5 Archeologie en Communicatie

De vraag *wat* je precies wilt overbrengen (zie hierboven), staat op gespannen voet met de, wat meer marketinggerichte, vraag op wat het publiek *wil*. Deze vraag heeft betrekking op communicatie, en hangt samen met een hoeveelheid andere vragen. Vragen, die echter niet al te vaak worden gesteld binnen de problemen van het publieksbereik en Artikel 9. Zowel op beleidsmatig vlak als vanuit het oogpunt van bijvoorbeeld een veldarcheoloog, een museumconservator of een gemeentelijk voorlichter, telkens zouden er met het oog op Artikel 9 vragen gesteld moeten worden. Aan de hand van een communicatieplan kunnen per situatie de volgende elementen worden ingevuld.²¹

1. Wat is de situatieschets/uitgangspunt
2. Wat zijn je doelstellingen
3. Wie zijn je doelgroepen
4. Wat is je boodschap
5. Wat is je strategie/tactiek
6. Wat zijn je communicatiemiddelen
7. Wat is je activiteitenplanning, en
8. Wat is je begroting

Bovenstaand voorbeeld van een archeologische communicatieplan is nieuw voor de Nederlandse archeologie, maar wel hard nodig. Draagvlak kan enkel worden gecreëerd wanneer het publiek serieus genomen wordt. Maar het publieksbereik is tot nu toe niet als eerste prioriteit opgenomen binnen de doelstellingen van de Nederlandse archeologie (in tegenstelling tot bijvoorbeeld Duitsland of Engeland). En bij opgravingen komt het publieksbereik stevast als sluitpost op de begroting, in plaats dat zij het uitgangspunt vormt. Bovendien is veel archeologische communicatie nogal zendergericht waarbij men weinig oog heeft voor de doelgroepen.

²⁰ Uit: Lengkeek, J., 2001: *Subsidieaanvraag Strategisch Onderzoek*, Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling, blz. 1.

²¹ Uit: Lam, P. ‘t., 2000: *Werkboek Communicatieplanning*, blz. 49-84.

2.6 Wat wil het publiek?

Dit lijkt een simpele vraag, maar is echter net zo complex als het publiek gevarieerd is. Op de vraag waaruit het Nederlandse publiek nu precies bestaat, werd in hoofdstuk 2.4 al ingegaan. Ten behoeve van het NIPO-onderzoek uit 1996 werd het publiek van tevoren ingedeeld in drie categorieën; de kritisch modernen, de romantici en een groep met een bepaald superioriteitsgevoel. Deze indeling van het publiek lijkt, zoals in hoofdstuk 2.4 werd beargumenteerd, niet recht te doen aan de complexiteit (qua belevingen en de emotionele diversiteiten) van de mens zoals dit eveneens geldt voor 'de archeologie'. Hopelijk schept het onderzoek 'Archaeological heritage as an experience' hierin meer inzichten.

Wanneer wordt nagedacht over de wijze waarop je mensen zou kunnen interesseren voor archeologie (de *hoe*-vraag), zijn de (tentoonstelling van) materiële objecten daar een instrument voor. De waarde van de Nederlandse archeologie is voor het publiek in grote mate gelegen in hetgeen op zichtbare wijze valt te beleven. Evert van Ginkel merkte echter in de 8^e Archeobrief op dat je over de kwaliteit van het Nederlandse archeologische materiaal van mening kunt verschillen, maar dat het zeker is dat er niet veel bij zit wat een groot publiek boeit.²² Deze opmerking is interessant omdat daar een aantal cruciale problemen mee samenhangt. Allereerst moet voor het zichtbare aspect van de Nederlandse archeologie een onderscheid gemaakt worden tussen artefacten en monumenten. Hierbij moet worden beseft dat deze twee zaken ofwel onzichtbaar in de bodem bevinden, of juist zichtbaar (zoals een hunebed in het landschap). Nu kan worden gesproken over vier aspecten van de materiële archeologica, die elk hun specifieke vertaling en waardering kent voor het publiek.

Wanneer Nederland wordt vergeleken met het buitenland kan een scherp contrast worden onderscheiden. Allereerst blijken de zichtbare monumenten in het landschap zwaar ondervertegenwoordigd te zijn. Dit heeft natuurlijk te maken met een historische traditie van omgang met het verleden. Zo zijn bijvoorbeeld Romeinse bouwwerken vanaf de vroege middeleeuwen veelvuldig gebruikt om andere gebouwen mee te bouwen (zoals kerken). Hergebruik van materiaal heeft in de ons omringende landen veel minder een rol gespeeld door het daar van nature veelvuldiger voorkomen van bouwmaterialen als steen. Maar dit is geen volledige verklaring voor deze onderlinge verschillen. Ook blijken andere streken (zeker landen als Engeland en Duitsland) veeleer in een geheel andere historische traditie te staan dan Nederland. Het verschil heeft ook hier te maken met de specifieke omgang met de overblijfselen van oudere culturen. De traditie heeft te maken met de mate van gerichtheid op het publiek van het heden. Zo kent Duitsland een ware traditie van reconstructies en visualiseringen van Romeinse bouwwerken. Engeland kent zelfs een heus ruïnebeleid, waarbij overblijfselen van bouwwerken uit uiteenlopende tijdperken zoveel mogelijk worden behouden in het landschap. Dit betekent dat een muur die op instorten staat met metselwerk wordt verstevigd en woekerend gras en onkruid wordt gekortwiek. Het gevolg van dit soort zaken is dat de inwonende bevolking in dit soort landen continue worden geconfronteerd met bouwwerken uit het (verre) verleden, als vanzelfsprekend is hier ook veel meer aandacht voor geweest wat zijn uitwerking heeft gehad op de waardering en betrokkenheid van een veel groter publiek.

Nederland daarentegen staat eerder in een traditie van ruimtelijke inrichting. Het kent geen echte traditie met betrekking tot publieksgerichtheid en presentaties. De claims op het landschap vanuit verschillende belangen en de constante gevechten *om* het landschap (onder

²² Uit: Van Ginkel, 1998, 13.

andere tegen het water) heeft ervoor gezorgd dat nauwelijks aandacht bestond voor een directe vertaling en gerichtheid op het publiek. Nederland heeft altijd een creatieve en vooral een pragmatische omgang met voorwerpen en monumenten/bouwwerken uit het verleden gekend. Ook vandaag de dag staat bij inrichting van het landschap de ruimtelijke vraagstukken centraal. In het ruimtelijk beleid staat dan ook als vanzelfsprekend de ruimtelijke (kwalitatieve) argumenten boven die van de historische. Maar meer hierover in hoofdstuk 4.

De omgang met het verleden met het oog op het publiek en de toekomst, valt zoals hierboven beschreven beter te begrijpen vanuit de omgang met het verleden *vanuit* het verleden. Met betrekking op de *toekomst*, werd door Riemer Knoop in zijn artikel ‘Archeologie, publiek en de toekomst’ drie toekomstverwachtingen voor de verhouding ‘archeologie – publiek’ geschetst.²³ Eén daarvan gaat over zijn visie dat ‘de archeologie op zoek zal en moet gaan naar professionele vertellers’. Met betrekking op zijn mening dat de wereld rondom de archeologie juist ‘de Goede Verhalen’ wenst te vernemen, volgt zijn volgende stelling; ‘*Dat vergt communicatieve en retorische kwaliteiten die in archeologenland niet altijd even dik zijn gezaaid. Het getuigt van volwassenheid je daarin bij te laten staan door professionals, dan wel je er flink rekenschap van te geven dat externe communicatie gewoon een vak is.*’ Dit sluit aan op de in hoofdstuk 1.6 eerder aangestipte vraag *wie* zorg dient te dragen voor de (in dit geval) directe overdracht van informatie. Is dit de verantwoordelijkheid van de opdrachtgever, een taak van de opdrachtnemer/uitvoerende instantie, of anders? In hoofdstuk 6.6 wordt door de Staatssecretaris antwoord gegeven op deze vraag.

Terug naar het probleem van de (mate van) zichtbaarheid van het culturele erfgoed. Een fraai grachtenpand of een ruïne van een kasteel roept bij veel mensen begrijpelijkerwijs veel sneller bewondering en waardering op dan de veelal diep in de grond liggende ‘afdrukken van overblijfselen van resten van sporen’ die de Nederlandse archeologie rijk is. De historische ervaring, interesse en waardering ligt in het algemeen hoger bij het visueel zichtbare. De vraag met betrekking op Artikel 9 kan hierbij nu luiden; *hoe* maken we de vertaalslag van de zichtbare en vooral onzichtbare archeologische monumenten naar het grote publiek? Wat zijn de belangrijkste aandachtspunten, mogelijkheden of instrumenten? Wellicht kan de stelling worden geopperd; ‘niet zichtbaar, geen draagvlak’ – zoals expliciet van grote waarde wordt geacht in het Verdrag van Malta.

Misschien kan deze stelling zelfs worden verlengd met; ‘- geen of een minder besef van het verleden’. Dat deze stelling geen onzin is kan worden onderbouwd. Wanneer bijvoorbeeld wordt gekeken naar de gemiddelde kennis van het Nederlandse publiek over de Romeinen, zal haar referentiekaders over dit historisch tijdperk voornamelijk gevormd zijn door het zien van films als ‘Gladiator’ of ‘Ben Hur’. De historische verhalen, belang en invloed van de Romeinen in Nederland zal het brede publiek grotendeels vreemd zijn. Ook op de vraag *waar* zich archeologische Romeinse resten bevinden in Nederland, zullen maar weinig mensen een antwoord hebben. En dit is jammer aangezien het juist de Romeinen waren die Nederland de geschiedenis hebben ingeleid. Een ‘stukje’ historisch besef kan het leven verrijken. Het succes van cultuurhistorische reizen naar het Middellandse zeegebied of de algemene interesse in de oude culturen van de Egyptenaren, of die van het verre Oosten en Zuid-Amerika valt hierbij misschien gedeeltelijk te verklaren door het ontbreken van (zichtbare) verhalen en geschiedenis uit eigen land.

²³ Uit: Knoop, 2000, 7.

2.7 De Historische Ervaring

Figuur 1. Ruïne van een kasteel in een landschappelijke context.

Een ruïne van een kasteel. Idyllisch weergegeven in een ongerept natuurlandschap (fig.1), spiegelt het kasteel zich aan het gladde oppervlak van een meer.²⁴ De afbeelding ademt een sprookjesachtige sfeer uit van mystiek, spanning, avontuur, mysterie; *geschiedenis*. De foto getuigt van een bepaalde schoonheid, iets dat ongerept is en authentiek (zie ook hoofdstuk 2.8). Geen wonder dat een reisorganisatie zich dit beeld toeigent om mensen te overtuigen bij hen een reis te boeken.

Voor deze scriptie is de betreffende reisorganisatie niet van belang. Wél het historisch beeld dat zij gebruikt voor haar klantenwerving. De foto van het kasteel speelt namelijk in op gevoel, emoties, en brengt een bepaalde *sfeer* over. Die sfeer is natuurlijk iets subjectiefs, moeilijk tastbaar. Maar dat maakt het des te interessanter, want in essentie gaat het hier om de *beleving van het verleden*; de historische ervaring van mensen.

Over dit belevingsaspect van de archeologie kunnen nog veel meer associaties gemaakt worden. Het voert te ver om hierop te diep in te gaan, maar het is interessant om hierbij bijvoorbeeld de toeristisch-recreatieve reclame van de *place promotion* nog eens nader te bekijken. Het is niet voor niets dat Ierland (als vakantieland) wordt aangeprezen als 'Island of memories'. Blijkbaar een land rijk aan te beleven historische ervaringen. Ditzelfde aspect van mystiek, spanning en avontuur werd door het Brits Toeristenbureau nagestreefd door van 11 tot 15 februari 2002 de themawEEK 'Ontdek de magie van Groot-Brittannië' te organiseren. In deze week stond Harry Potter centraal; allerlei historische bouwwerken en landschappen konden worden bezocht die in relatie staan tot de hoofdrolspeler uit dezelfde film. Hoewel dit in eerste opzicht misschien niets te maken heeft met archeologie of de link met Artikel 9 uit het Verdrag van Malta, bestaat hiertussen toch wel degelijk een essentiële overeenkomst. Want juist in de subjectieve *beleving* van de archeologie valt het brede publiek te bereiken, en dit is juist hetgeen dat Artikel 9 ook voorschrijft.

²⁴Uit: ANWB Kampioen, 2001: Cultuurhistorische toeristische advertentie, jaargang 116, nr 7/8, (oplage 3.700.000).

In de historische ervaring van mensen staat de *beleving* centraal. Tollebeek en Verschaffel schreven in hun ‘De vreugden van Houssaye, apologie van de historische interesse’ al eerder over een overeenkomstig begrip, namelijk de *historische sensatie*:²⁵

‘Huizinga’s keuze voor de term ‘sensatie’ was dan ook een gelukkige keuze. De term suggereert immers dat het verleden kan worden waargenomen met een onmiddellijkheid die niet onderdoet voor de directheid van de zintuiglijke waarneming. Natuurlijk, het verleden is voorbij en dus afwezig: het gaat om een definitief vervlogen tijd. Maar door de werking van het ‘historische zintuig’ – opnieuw een term van Huizinga – wordt de stellige illusie gewekt het verleden (of een deel van dat verleden) te kunnen aanraken: het verleden wordt tastbaar en zichtbaar. Het contact met dat verleden gaat dan ook gepaard met een ‘sensationele’ helderheid.’

De hierboven geciteerde subjectieve beleving van het verleden wordt volgens Tollebeek en Verschaffel verkregen middels het ‘contact’ met materiële resten uit het verleden. Dit contact laat zich moeilijk reguleren, het is namelijk spontaan en zeer persoonlijk:

‘De voorwerpen die een dergelijke historische sensatie kunnen uitlokken en op die manier een contact met het verleden tot stand brengen, kunnen zeer verschillend zijn. Elk onderdeel van het verleden dat dit verleden op een mysterieuze wijze heeft overleefd, biedt immers de mogelijkheid – het gaat uiteraard slechts om een potentieel contact – het verleden te benaderen. (...) Tussen deze overblijfselen uit het verleden bestaat geen hiërarchisch onderscheid: alle overblijfselen zijn evenzeer overblijfselen, geen voorwerp heeft een bevoorrechte status. De historische sensatie kan inderdaad worden opgewekt door voorwerpen die ‘op zich’ (intrinsiek) waardevol en belangrijk zijn, zoals het manuscript van een erkend meesterwerk bijvoorbeeld. Maar ook dan blijft de sensatie gekoppeld aan het unieke, materiële ding(...). In eerste instantie gaat het dus niet om de inhoud of de intrinsieke betekenis van de voorwerpen (of om hun schoonheid), maar om hun ‘materialiteit’. Wat telt, is dat deze voorwerpen materiële overblijfselen uit het verleden zijn, dingen die in essentie onveranderd zijn gebleven en zijn blijven bestaan nadat zij in een verlogen werkelijkheid een (al dan niet beduidende) rol hebben gespeeld. Hun belang ligt slechts in het feit dat zij relictten uit het verleden zijn.’

De emotievolle beladenheid van de materiële overblijfselen uit het verleden, zoals wordt beschreven door Tollebeek en Verschaffel, gaat natuurlijk voor een groot gedeelte op voor de materiële resten die door archeologen worden opgegraven. Dat deze emoties zeer persoonlijk zijn en daardoor niet te voorspellen (en te sturen) is echter ten dele waar. Juist de archeologische (fragmentarische) overblijfselen kunnen tot de verbeelding spreken indien aan deze voorwerpen een *verhaal* wordt meegegeven. De wereld (van maker en gebruiker) *achter* de voorwerpen moet voor het publiek zichtbaar gemaakt worden, evenals de context.

Een goed voorbeeld van een dergelijke vertaalslag is te zien in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, waar de bekende Romeinse *sarcofaag van Simpelveld* wordt tentoongesteld. In deze tentoonstelling worden de meegegeven grafgiften alsmede de gebeeldhouwde afbeeldingen voor het publiek ‘vertaald’; op zeer persoonlijke wijze wordt de context van het leven van de in de sarcofaag afgebeelde vrouw verduidelijkt aan de hand van de materiële resten. Zo worden bijvoorbeeld de verzorgingsattributen van de vrouw tentoongesteld met daarnaast de tegenhangers uit het heden. Het publiek kan zodoende de link maken met de praktijk van haar eigen dagelijkse leefwereld.

²⁵ Uit: Tollebeek / Verschaffel, 1992, 18.

Zoals eerder vermeld bestaat de Nederlandse archeologie niet enkel uit materiële resten. De (ruimtelijke) context van archeologie is veel breder. Ook ten aanzien van materiële resten uit het verleden – en de beleving daarvan – gaat dit op. Zoals bij de afgebeelde toeristische advertentie te zien viel, speelt het omringende landschap een grote rol. Er kunnen daaraan enkele sfeerverhogende en sfeerverlagende elementen worden toegekend. Zo ademt de advertentie een sfeer van tijdloosheid uit; een versterkend element voor de historische ervaring van dit stukje cultureel erfgoed. Het moge duidelijk zijn dat indien daarentegen een drukke snelweg had gelegen met een brug over het water, dit sterk sfeerverlagend zou werken. In deze zin zijn landschap en archeologie (en cultureel erfgoed in het algemeen) onlosmakelijk met elkaar verbonden.

2.8 Authenticiteit

Deze verbinding van archeologie valt ook te maken met het begrip *authenticiteit*. Authenticiteit heeft namelijk eveneens veel te maken met de historische ervaring van mensen. Authenticiteitswaarde kan aan veel aspecten worden verbonden. In de monumentenzorg is dit ook een continu discussiepunt. Iedereen kan zich inbeelden dat een oud kerkgebouwtje uit de 14^e eeuw, met krakende deuren, tocht over de vloer en schemerige ruimten, zijn *authentieke sfeer* grotendeels zal verliezen indien men de kerk voorziet van nieuwe brand- en braakvrije deuren inclusief tochtstrips, de eikenhouten vloerdelen in de kerk vervangt door een betonnen vloer met vloerverwarming, een alarm- en geluidsinstallatie aanbrengt en men (in plaats van kaarsen) moderne TL-verlichting installeert.

Tollebeek en Verschaffel:²⁶ *‘De historische sensatie staat of valt dan ook met de authenticiteit van het voorwerp van de aandacht (‘want een deel der historische sensatie is de volstrekte overtuiging der echtheid,’ schrijft Huizinga). Er kan slechts sprake zijn van contact met het verleden wanneer het voorwerp werkelijk is wat het pretendeert te zijn, namelijk een authentiek overblijfsel uit het verleden, meer nog: uit dát verleden dat we denken aan te raken.’*

Het begrip ‘authenticiteit’ wordt ook vaak gebruikt in beleidsnota’s en artikelen over (de toekomst van) het cultuurhistorisch erfgoed van Nederland. Het woord ‘authenticiteit’ wordt binnen deze teksten ergens aan verbonden, want het is geen leeg of hol begrip; het krijgt juist betekenis en inhoud door de koppeling aan de betreffende context in de tekst. Deze context is vaak wel duidelijk, meestal heeft het dan te maken met een bepaald monument of slaat het op een landschap, streek of regio. Maar wélke kernbegrippen vallen nu precies aan ‘authenticiteit’ te koppelen? Duidelijk is dat dit geheel van begrippen breder is dan de letterlijke betekenis uit het woordenboek.²⁷

authenticiteit (v.), **1** het authentiek-zijn, syn. *echtheid*: de authenticiteit van een handschrift vaststellen; -eigen karakter, syn. *eigenheid*: de authenticiteit van een cultuur, een kunstwerk; **2** (in de nieuwere ethiek) waarachtigheid van waaruit morele beslissingen dienen te worden genomen.

Uit de uitleg van het woordenboek, kunnen een paar kernwoorden of synoniemen worden afgeleid die betrekking hebben op het begrip ‘authenticiteit’, bijvoorbeeld *echtheid*, *oorspronkelijkheid*, *betrouwbaarheid*, *originaliteit* en *geloofwaardigheid*. Maar buiten deze

²⁶ Uit: Tollebeek / Verschaffel, 1992, 23.

²⁷ Uit: Dikke van Dale, 1999, 228-229.

woorden, die in zekere zin letterlijk op ‘authenticiteit’ slaan, valt juist ten aanzien van de context enkele andere verbanden te leggen.

In ‘De ethiek van de onthouding’ van Auke van der Woud staat het volgende:²⁸

‘(...) ‘Vroeger’ was het monument voor de samenleving een hoogtepunt, een ideaal van ambacht en kunst. Tegenwoordig ligt de betekenis elders, het monument weerspiegelt veeleer wat de huidige samenleving niet is en ook niet kan of wil zijn, want ze is de wereld die door het monument wordt gerepresenteerd, voorbijgestreefd. Daarin schuilt nu de kracht van het huidige monument: het ontleent zijn betekenis aan zijn onvolkomenheid en ontoereikendheid, aan zijn principiële on-eigentijdsheid. Ik zou er persoonlijk erg voor voelen als die betekenis bij restauraties sterker geprononceerd naar voren zou worden gebracht, namelijk als anti-eigentijdsheid. Het beschermen van die onvolkomenheid, die de huidige essentie van het monument uitmaakt, is de opgave van de restauratie-ethiek. (...)’

Net als het cultuurhistorisch erfgoed in de grond, als (zie hierboven) gebouwde historische monumenten *boven* de grond, is de relatie met het woord ‘authenticiteit’ veelal te vinden in het (cultuurhistorische) *landschap*. Auke van der Woud geeft in hetzelfde artikel nog enkele zinsneden die direct of indirect op het begrip authenticiteit slaan. *Authenticiteit* wordt hier door hem synoniem gesteld met: *informatiedrager, gevoelskwestie, belevingskwestie en echtheidscriteria*:

‘(...) Oude gebouwen zijn evenals archieven en archeologische sites opslagplaatsen van unieke historische informatie over aspecten van vroegere samenlevingen. (...)’

‘(...) De zintuiglijke ervaring van de verwerking van een oud gebouw, van de slijtage van de inrichting ervan, is de toegang tot de gevoelsmatige evocatie van het verleden. Dat is geen wazig verhaal, iedere liefhebber van oude gebouwen weet waar dit over gaat. (...)’

‘(...) zulke details maken, hoe beduimeld ze ook kunnen zijn, het verleden levend. Een restauratie die een oud gebouw als nieuw oplevert, maakt het verleden dood. De werkelijke kracht van een oud monument ligt immers in zijn contrastfunctie: het laat de soms grote verschillen zien tussen het ambacht, de techniek, de rijkdom, de armoede, de spiritualiteit en de dagelijkse leefomstandigheden van vroeger en nu. Door dat contrast kunnen we de verworvenheden van onze eigen tijd dieper ervaren en doordenken, en hun waarde en betrekkelijkheid scherper bepalen. (...)’

‘(...) De authenticiteit van het historische is de enige bron voor zo’n bespiegeling van onze huidige cultuur in contrast met het verleden. Als het authentieke verdwijnt of door quasi oude luister wordt vervangen, is die bron gedempt of vervangen door een leugen. (...)’

Ook Arjen Oosterman gaat in zijn artikel ‘Authentiek gereconstrueerd’ hier op door:²⁹

‘(...) Als authenticiteit en gaafheid als criteria gerelativeerd worden door een toenemend respect voor het sedimentaire karakter van de geschiedenis en als ‘authentiek’ en ‘gaaf’ niet langer exclusief gereserveerd zijn voor het nieuwe, maar ook van toepassing verklaard worden op de culturele omgang met het bestaande (onvermijdelijk als de monumentenzorg haar eigen geschiedenis wil beschermen en behouden), dan begint het begrip monument een complexiteit en elasticiteit te vertonen, die tot bezinning noodt. (...)’

²⁸ Uit: Van der Woud, 1996, 35-36.

²⁹ Uit: Oosterman, 1996, 31.

Oosterman heeft het in bovenstaand stukje over de gehele levensloop – tot het heden – van gebouwde monumenten. Oftewel de cultuurhistorische gelaagdheid waarbij het *authentieke* geen vast iets uit een bepaald punt uit het verleden is. Het is niet bevroren in de tijd en geeft een interactie weer tussen mens en object. Authenticiteit krijgt hierdoor iets *dynamisch*, haast iets tastbaars en concreet. Dit welhaast tastbare element van de authenticiteit ván het verleden werd al eerder beschreven in het citaat van Tollebeek en Verschaffel, waar zij verhaalden over de werking van het ‘historische zintuig’ – de term die werd verzonnen door Huizinga in de jaren ’20 van de 20^e eeuw. Authenticiteit ligt in dit opzicht dan ook dichtbij de historische sensatie, de historische ervaring en de beleving van het verleden.

Ook in de media staan regelmatig zaken die te maken hebben met de discussie omtrent het cultuurhistorisch erfgoed in Nederland en de aantasting hiervan door alle snelle ontwikkelingen in onze huidige maatschappij. De discussie gaat eigenlijk over de verandering in/van het landschap en de keuzes die hiermee gepaard gaan. De belangen liggen soms sterk uiteen en hebben bijvoorbeeld betrekking op de gebouwde historische monumenten, de archeologische materiële resten in de bodem, de druk op de huizenmarkt (vinexlocaties), de kwetsbare natuurwaarden of economische belangen (zoals de Betuwelijn of uitbreiding van Schiphol). Deze discussie over het verdwijnen/veranderen van het oude door het nieuwe, heeft te maken met een zogenaamde waardebepalings of waardetoekenning.

‘Authenticiteit’ is altijd verbonden aan een bepaalde context, het slaat op iets. De overkoepelende context slaat veelal op *landschap*. De deelaspecten van dit landschap zijn hier een onderdeel van, of hebben hier zijdelings mee te maken. Deze deelaspecten kunnen betrekking hebben op *concrete zaken* zoals een gebouwde monument, een bepaald object uit de natuur, een archeologisch monument onder het grondoppervlak of een bepaalde constructie van een huis. Ook *minder concrete aspecten* kunnen hier onder vallen zoals een uitzicht (horizon), een streek, het verleden, kleine woonkernen, een bepaalde regio, cultuurhistorisch erfgoed, een leefomgeving, een familiegeschiedenis, een culturele gelaagdheid, natuurwaarden, landelijk gebied, enzovoorts.

Nu de context, waar het woord ‘authenticiteit’ veelal mee samenhangt, iets meer duidelijk is geworden, krijgt ook het begrip ‘authenticiteit’ meer inhoud. De eerdergenoemde kernwoorden uit het woordenboek zijn eigenlijk synoniemen voor het begrip ‘authenticiteit’ en kunnen niet los gezien worden van de specifieke context. Een goede verklarende betekenis van het woord ‘authenticiteit’ laat zich daarom maar moeizaam vinden; het is namelijk contextgebonden. Het is belangrijk deze context dan ook goed te doorgronden wanneer keuzes zich aanbieden.

Aan het eerder opgesomde lijstje van synoniemen kunnen de volgende woorden worden toegevoegd: *Oneigentijdsheid, Puur, Ongerept, Waarachtigheid, Onvervreemdbaar, Karakteristiek en Zeldzaamheid*. Deze woorden zijn natuurlijk maar andere woorden voor hetzelfde en bieden weinig houvast of meer inzicht. ‘Authenticiteit’ duidt op iets unieks. Het gebruik van het woord ‘authenticiteit’ verduidelijkt een menselijke *emotie*; het is subjectief, persoonlijk, maar wél overtuigend en diep gevoeld. Het is vanuit dit perspectief op de woordenpuzzel rond ‘authenticiteit’ dat er enkele indirecte begrippen kunnen worden gekoppeld aan het woord dat juist de rol van de emotie van authenticiteit benadrukt: *Informatiedrager, Belevingskwesitie, Gevoelskwesitie, Dynamiek, Tijdsaspect, Rust, Echtheidscriteria, Nostalgie, Weemoed, Bijzonderheid en Stilstand – Vernieuwing*.

Natuurlijk hebben ook andere schrijvers zich gestort op het begrip en fenomeen ‘authenticiteit’. Ook door hen wordt juist de samenhangende *context* (en achterliggende kaders) nader geanalyseerd. Zo onderscheiden Ex en Lengkeek in hun artikel ‘Op zoek naar het echte’ een drietal vormen van materiële authenticiteit, namelijk conceptuele, contextuele en functionele authenticiteit.³⁰ Conceptuele authenticiteit heeft betrekking op de intentie (het concept) van de maker van het desbetreffende voorwerp. Met de contextuele authenticiteit wordt de eigenlijke omgeving bedoeld waar het voorwerp in verkeerde of deel van uitmaakte. Met functionele authenticiteit wordt tenslotte het bepaalde gebruik van het voorwerp bedoeld.³¹

‘De functionele authenticiteit kan op verschillende manieren in het geding zijn. Het in gebruik houden van windmolens, unieke draaiorgels of antieke klokken zorgt voor slijtage en dus de teloorgang van origineel materiaal.’

Naast deze verschillende vormen van authenticiteit wordt door Ex en Lengkeek nog de opmerking gemaakt dat dwars door de onderscheidingen heen, nog sprake kan zijn van ahistorische en historische authenticiteit:³²

‘Binnen het gebied van de kunst hebben ahistorische en historische authenticiteit betrekking op de vraag of het object in oude glorie wordt hersteld of juist niet. Wie oog heeft voor de historische authenticiteit laat zien dat het kunstwerk een geschiedenis van veranderingen heeft. Leeftijd en levensloop mogen het worden aangezien. Overschilderingen van genitaliën met vijgebladeren, kogelgaten en eerder restauraties blijven rustig zitten: het kunstwerk wordt geconserveerd in de conditie waarin het is aangetroffen. Zo niet bij de ahistorische authenticiteit. Wie die verkiest, verwijdert de zichtbare levensgeschiedenis. Het object moet worden teruggebracht in de staat waarin het in aanvang verkeerde.

Wanneer kunstwerken in een museum worden geëxposeerd, dan worden ze daarmee uit de oorspronkelijke context gehaald. In de eerste plaats zijn de meeste kunstwerken niet voor een museum gemaakt. De religieuze kunst hoorde in de tempels of in de kerken. De wereldlijke kunst was eerder bedoeld voor privé vertrekken. In de tweede plaats komen kunstwerken te hangen tegen een achtergrond, die het werk zo goed mogelijk doet uitkomen volgens onze hedendaagse opvattingen, terwijl het zich vroeger bijvoorbeeld in een context bevond van het lederen behang, spaarzaam belicht of in een duistere kerk. Men kan proberen de originele context zoveel mogelijk binnen de grenzen van het museum te herstellen, maar in wezen doet de museale opstelling afbreuk aan de contextuele authenticiteit. Het voorwerp krijgt in het museum meestal een andere betekenis dan het oorspronkelijk had.’

Met betrekking op de authenticiteitswaarde (en de daarmee samenhangende historische sensatie/beleving) van archeologische voorwerpen, dient constant de discussie te worden gevoerd hoe dit materiaal aan een breed publiek moet worden gepresenteerd. Hoewel sommige musea hun archeologisch materiaal op treffende wijze weet te exposeren is wellicht het *museum* niet de plek om dit hier te doen (in verband met het tekort doen aan de conceptuele, contextuele en functionele authenticiteit waardoor de belevingswaarde afneemt). Daar kan aan worden toegevoegd dat veel van het archeologisch materiaal dat wordt geëxposeerd niet meteen duidelijk is voor het aanschouwende publiek. Er dient dus een historisch verantwoorde *vertaling* gemaakt te worden. Hoe dit gebeurt (door middel van teksten, woorden of beelden) is bij deze discussie eveneens van groot belang.

³⁰ Uit: Ex / Lengkeek, 1996, 29/30.

³¹ Uit: Ex / Lengkeek, 1996, 31.

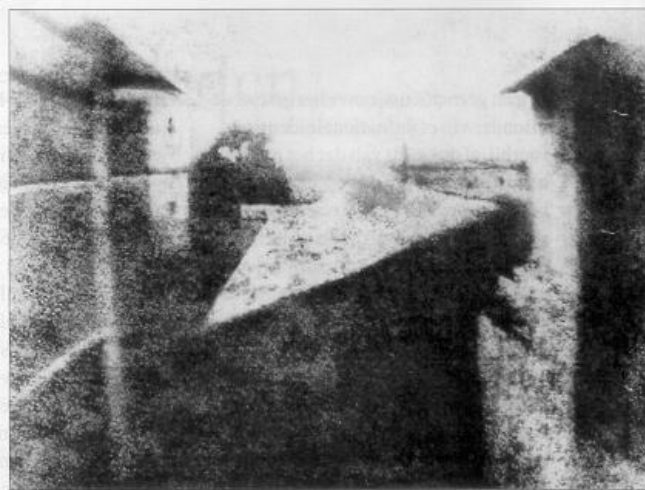
³² Uit: Ex / Lengkeek, 1996, 31.

In principe is elk archeologisch opgegraven voorwerp waardenvrij en betekenisloos. Het is (vaak) de archeoloog die door zijn interpretaties hier een inhoud aan geeft. De archeoloog is in feite een beeldenmakelaar geworden; van beelden, indrukken en verhalen van het verleden aan de hand van de materiële resten uit het bodemarchief. Met het oog op déze facetten van de archeologie is het veelal de archeoloog die hier de verantwoordelijkheid draagt voor de directe of indirecte uitvoering van het inhoudelijk deel uit Artikel 9 van het Verdrag van Malta.

2.9 De hedendaagse beeldcultuur

Eén beeld zegt meer dan duizend woorden, luidt het bekende gezegde. En dit geldt zeker voor de huidige tijd. Televisie, krantenkoppen, reclamezuilen of internet; alles schreeuwt om aandacht. We leven tegenwoordig in een kennismaatschappij waar informatie continue op ons afstroomt. Er is wel eens een vergelijking gemaakt met een gemiddelde 17^e eeuwse Europeaan; de kennis die hij/zij in zijn/haar leven tot zich nam (kon nemen) bleek evenveel te zijn als alle informatie uit een zaterdageditie van de *New York Times*. In de huidige kennismaatschappij draait het wellicht om twee zaken; beelden en aandacht. En dit gaat natuurlijk ook op voor de eerder afgebeelde advertentie in hoofdstuk 2.7, waarbij de beleving van het verleden, de historische interesse en ervaring én authenticiteitskwesties met elkaar samenhangen.

De introductie van de elektronische media heeft de visualisering van de maatschappij in een stroomversnelling gebracht; de fotografie sinds 1826 (zie fig. 2)³³, de film sinds 1894 en vervolgens in de 20e eeuw de intrede van de zwartwittelevisie, kleurentelevisie, de computer en tenslotte het internet. En behalve ten aanzien van beelden gaat deze stroomversnelling ook

Figuur 2. De eerste foto ter wereld, gemaakt door Niépce. De onderbelichte foto stelt de binnenplaats van zijn huis voor.

op voor wat betreft het nieuws (zoals de intrede van de krant, de telefoon, de radio en satellieten) en mobiliteit (koets, fiets, trein, luchtballon, auto, vliegtuig). Het gevolg hiervan is onder meer dat de ervaringen van ruimte en tijd ingrijpend zijn veranderd. Wat ooit ver weg leek, zowel in ruimte als in tijd, is nu binnen handbereik en kan zichtbaar worden gemaakt. De snel toegenomen informatie- en beeldenstromen hebben invloed gehad op hoe mensen tegenover het verleden staan en hoe zij deze wil verkennen dan wel consumeren.³⁴

(...) de interesse voor het verleden is niet afgenomen, zij manifesteert zich alleen in andere vormen. 's Avonds voor de televisie, 's zomers op vakantie, lezend of surfend achter het scherm zappen we vrolijk door het verleden, van China onder de laatste keizer naar de wereld van de dinosauriërs en van herinneringsplaats Kamp Westerbork naar het

³³ Uit: Van Vree, 2000, 110.

³⁴ Uit: Van Vree, 2000, 109-110.

Zuiderzeemuseum. De bron van de bezorgdheid over ‘het tanend historisch besef’ moet blijkbaar elders worden gezocht. De belangstelling voor het verleden kenmerkt zich vandaag de dag door het ontbreken van een vertrouwde hiërarchie, door een ogenschijnlijke ordeloosheid, willekeur en vrijblijvendheid, niet langer verbonden – volgens vaste patronen – met het eigen land, een religie of politieke ideologie, maar verbrokkelder en individueler. Zoals het dragen van bepaalde kleding of de voorkeur voor bepaalde films of boeken vandaag de dag niet langer verwijzen naar de smaak en de positie van welomschreven sociale en culturele groepen en naar de heersende opvattingen en idealen in een afgebakende historische periode, zo is ook de geschiedenis haar herkenbare sociale, politieke en religieuze wortels kwijtgeraakt. Het grote geschiedverhaal – dat vroeger op school werd onderwezen – heeft plaats gemaakt voor een veelheid aan verhalen, die ogenschijnlijk alle kanten opwijzen, niet of nauwelijks ingebed in geijkte maatschappelijke kaders en onderhevig aan snel wisselende commerciële en publicitaire hypes.

Deze ontwikkeling herkennen we misschien nog wel het duidelijkst in de groeiende visualisering van de historische cultuur. Het zijn niet langer geschreven verhalen – in schoolboeken, tijdschriften of romans – die de belangrijkste bron van kennis van het verleden vormen, maar de vluchtige, minder kennisgerichte media, te beginnen met de film en de televisie. Het feit dat de meerderheid van de bevolking haar voorstellingen van het verleden ontleent aan film, fotografie en televisie, mag evenwel niet als oorzaak van de veranderingen in het historisch besef worden opgevat. De opmars van het beeld beperkt zich immers niet tot de geschiedenis, maar raakt de héle cultuur, zoals de schijnbare ordeloosheid en het verdwijnen van een duidelijke hiërarchie niet alleen typerend is voor de historische cultuur.’

Sinds lange tijd is er kritiek geweest op de visualisering en popularisering van de geschiedenis, door bijvoorbeeld film en televisie. De verwijten richten zich daarbij op het niet-wetenschappelijke karakter, de commercialisering, de zucht naar spektakel en emoties en het gebrek aan ernst. Hoewel vanuit ethisch oogpunt deze argumenten in bepaalde gevallen niet onterecht zijn, worden ze ruimschoots gecompenseerd door de vele voordelen van deze nieuwe media. De op historie gerichte speelfilms, documentaires, museale presentaties en digitale 3-D reconstructies maken de geschiedenis toegankelijk voor een breed publiek. Een publiek dat in veel gevallen anders immuun schijnt te zijn voor geschiedenis. Daarnaast vormen bijvoorbeeld speelfilms een contact tussen de kijker en het verleden waarbij de grenzen van tijd en ruimte lijken te vervagen. En op deze wijze wordt veel meer beeldvorming over het verleden gevormd dan dat traditionele vormen van informatieoverdracht dat kunnen doen (zéker voor een breed publiek).³⁵

‘Audiovisuele beelden produceren ook kennis: geen logische kennis maar analoge kennis. Zij tonen aspecten van de werkelijkheid die geheel of gedeeltelijk aan teksten ontsnappen, zoals kleuren, geluiden, vormen, landschappen, beweging, lichamelijkheid, emoties. Deze analoge kennis fungeert niet alleen als hulpmiddel voor ons ‘logisch’ begrijpen van de vroegere wereld, maar ook als bron voor een andere vorm van kennis – emotionele kennis bijvoorbeeld. Daarbij komt, dat beelden door hun analoge karakter doorgaans geen ingewikkelde vertalingen vergen en daardoor een vrijwel universele zeggingskracht kunnen krijgen.’

Behalve de beschreven implicaties voor de hedendaagse beeldcultuur, is het voor de beeldvorming van het verleden tenslotte ook belangrijk hier een onderscheid te maken tussen

³⁵ Uit: Van Vree, 2000, 112-113.

beeldbeleving en beeldbeschouwing. Hierin kan een onderscheid worden gemaakt tussen verleden en geschiedenis:³⁶

‘Het zou onjuist zijn om geschiedenis af te doen als een standaard opsomming van feitjes uit vroeger tijden. Deels is zij namelijk meer, deels ook minder. Enerzijds worden er immers interpretaties toegevoegd, anderzijds selecteren we wat we belangrijk achten. Het is daarom verstandig om onderscheid te maken tussen het verleden (dat wat vroeger was) en geschiedenis (de wijze waarop daar later een beeld van wordt gevormd en mee wordt omgegaan). Geschiedenis is dus niet precies hetzelfde als datgene wat zich in het verleden heeft voorgedaan. Het is er de weergave van, een verbeelding waarvan de betrouwbaarheid afhankelijk is van de werkwijze en de bedoelingen van degenen die het verleden opnieuw vorm proberen te geven.’

2.10 Beschouwing

In dit hoofdstuk zijn een aantal visies op ‘archeologie’, ‘het publiek’ en ‘beleving’ besproken. Inhoudelijk hadden deze visies voornamelijk betrekking op het *hoe*. De Nederlandse archeologie bestaat uit verschillende aspecten waarbij voor een succesvolle communicatie naar het publiek toe aan een aantal voorwaarden moet worden voldaan;

- het moet zichtbaar zijn
- het moet ‘te beleven’ zijn
- het moet een authenticiteitswaarde hebben
- niet zakelijk maar emotioneel
- afgestemd op verschillende doelgroepen
- het moet aansluiten op het verwachtingspatroon
- het moet aansluiten op het kennisniveau

Archeologie is ruimtelijk, gelaagd en authentiek.

³⁶ Uit: Jacobs / Ribbens, 2001, 12.

Hoofdstuk 3 Discussies in vakkringen in relatie tot Artikel 9

3.1 Inleiding

Een aantal vraagstellingen rond het publieksbereik en Artikel 9 zijn eerder onderwerp geweest van discussie. In dit hoofdstuk wordt een samenvatting gegeven van een aantal van deze discussies en beschouwingen, die de afgelopen jaren in de archeologische vakkringen hebben plaatsgevonden.

3.2 De SNA-Contactdag van 25-09-'99

Op 25 september 1999 werd in de Amstelkerk te Amsterdam door de SNA een Contactdag gehouden waarin Artikel 9 van het Verdrag van Malta centraal stond. Om het thema vanuit verschillende invalshoeken te belichten werden vijf sprekers uitgenodigd;

L. Swinkels	–	hoofd collecties/conservator archeologie van Museum Het Valkhof
I. van Manen	–	onderwijskundige van de Universiteit van Amsterdam
M. van Veen	–	Dienst Stadsbeheer, afdeling archeologie van gemeente Den Haag
A Carmiggelt	–	publicist
A. Habib	–	hoofd geotechniek Grontmij Advies en Techniek

Deze vijf sprekers waren uitgenodigd om hun visie te geven op de vraag hoe Artikel 9 nu het beste uitgewerkt zou kunnen worden. Na deze lezingen vond, aan de hand van vijf vooraf geformuleerde stellingen, een discussie plaats onder leiding van Th. Maarleveld. De SNA besloot, voorafgaand aan deze discussie, om de gastsprekers eerst vanuit hun eigen werkveld hun standpunt over Artikel 9 weer te geven. Voor deze scriptie zijn de resultaten van deze Contactdag van groot belang. Hier wordt namelijk vele ideeën geopperd en meningsverschillen geuit omtrent de implicaties van het negende artikel uit het Verdrag van Malta. Enkele gastsprekers kwamen met een aantal zeer interessante ideeën naar voren, veelal opgedaan in hun dagelijkse praktijk. De uitkomst van de discussie van de contactdag werd onder de aandacht gebracht bij het ministerie van de Tweede Kamercommissie voor OCenW. De discussie van deze Contactdag is door Jeroen van Vliet weergegeven in Archeobrief 13 (blz. 16-17). Een meer uitgebreide samenvatting van de vijf lezingen en vijf stellingen wordt ten behoeve van deze scriptie hieronder weergegeven.³⁷

De SNA- Contactdag wordt geopend door vice-voorzitter R. **Magendans**. In haar openingstoespraak gaat Magendans in op het belang van het artikel als 'de kurk onder het Verdrag van Malta'. In zowel de preambule als de Memorie van Toelichting wordt het verdrag namelijk gerechtvaardigd door de erkenning van het recht van toegang tot het erfgoed. Bovendien is geen erfgoedbescherming mogelijk zonder publiek draagvlak. Dit draagvlak blijkt voldoende aanwezig volgens de uitkomst van het NIPO-onderzoek uit 1996. Een kwart van de bevolking stelt zelfs 'bij een opgraving te willen gaan kijken als daartoe de gelegenheid bestaat'. Tenslotte lijkt het Magendans in haar inleiding nuttig om stil te staan bij

³⁷ Voor deze samenvatting is aan Jeroen van Vliet van de SNA veel dank verschuldigd. Niet enkel zijn samenvatting, zoals weergegeven in Archeobrief 13, kon hiervoor worden gebruikt, ook de uitgebreide verslaglegging van deze Contactdag uit het SNA-archief mocht worden geraadpleegd.

de wijze waarop Artikel 9 kan worden aangepakt. Het gaat hier niet enkel om een inhoudelijke, maar ook om een integrale aanpak.

De inleiding, die wordt gegeven door directeur D. **Scheerhout**, sluit daar nauwgezet bij aan. Scheerhout plaatst Artikel 9 in de bredere discussie over het investeren in de kwaliteit van de ruimte, zoals deze naar voren komt in de interdepartementale nota Belvedere en de Troonrede. Archeologie maakt deel uit van het collectief erfgoed en moet worden ontsloten voor het brede publiek. Dat is volgens Scheerhout nog niet het geval als zij kijkt naar de ‘onthutsende cijfers’ uit een recent onderzoek van Bureau Erfgoed Actueel.

Swinkels is van mening dat ‘de interesse voor vaderlandse archeologie zijn grenzen kent’. In het nieuwe Museum Het Valkhof is de archeologische collectie van het voormalig Museum Kam opgenomen in een grotere presentatie van oude en moderne kunst. Swinkels ziet dit niet als een probleem: archeologie botst niet met de meer terughoudende presentatie van kunst en belangrijk, het vergroot de groep bezoekers die met archeologie in aanraking komt. Swinkels stelt in zijn lezing verder een aantal vragen. Bijvoorbeeld; *‘Aan de bewustmaking van en de voorlichting aan het Nederlandse publiek wordt door verschillende personen en instellingen binnen de Nederlandse archeologie, vanuit verschillende verantwoordelijkheden, al veel gedaan. Maar hoe kunnen deze inspanningen in het nieuwe bestel worden gestimuleerd en verbeterd en wat is daarvoor nodig? En waarvan willen we het publiek eigenlijk bewust maken en waarover willen we informatie geven?’*

Swinkels zegt dat een goede behandeling van vondsten geld kost, maar dat dit voor museale presentaties vaak even onmisbaar is als het verhaal erbij. Veel archeologische vondsten kunnen echter niet rechtstreeks vanuit de opgraving de vitrine in. Deze verantwoordelijkheid voor de zorg begint bij de opdrachtgevers en uitvoerders van het veldonderzoek. De depots en de musea kunnen de gigantische stroom die op ze afkomt niet alleen aan.

Verder is Swinkels voor een goede wetenschappelijke inbedding van het veldonderzoek en een goed verzorgd natraject waarin verantwoordelijkheden zijn vastgelegd voor de verdere uitwerking van de onderzoeksresultaten en voor de behandeling en het behoud van de vondsten. Swinkels constateert dat steeds minder middelen beschikbaar zijn voor de uitwerking van opgravingen en vreest dat archeologie ongeloofwaardig wordt als er wel wordt gegraven, maar als niet wordt uitgewerkt en gepresenteerd aan het publiek.

Goede presentaties zijn afhankelijk van de tijd en de middelen die erin worden geïnvesteerd. Swinkels stelt tot zijn genoegen vast dat in het tijdsbestek van één generatie de Nederlandse archeologie veel publieksvriendelijker is geworden. Opgravingen worden veel vaker opengesteld voor bezoekers, veel veldonderzoek leidt al vrij snel tot exposities of tot publicaties die op een groter publiek dan alleen vakgenoten zijn gericht. *‘De vraag is nu natuurlijk hoever je hier moet gaan en in hoeverre je normen moet of kunt stellen.’*

Van Manen bekijkt de mogelijkheden van archeologie voor het onderwijs. ‘Het kleine publiek’ zoals Van Manen de schooljeugd noemt, vindt archeologie erg leuk en spannend. Daarnaast sluit de methodiek goed aan bij vaardigheden in de basisvorming. Hij vindt het belangrijk dat, vanwege de vaak tijdelijke aard van het archeologische werk, naar mogelijkheden wordt gezocht waarmee archeologie toch binnen het schoolcurriculum een plek kan vinden. Ook wanneer er in de streek geen opgraving is. Van Manen stelt voor om beter aan te sluiten bij de inhoud van het onderwijs, door samen met docenten aanvullend lesmateriaal te ontwikkelen. Een ‘regionale verbindingsofficier’ zou het contact tussen archeologie en onderwijs kunnen onderhouden en verdiepen.

Carmiggelt vraagt zich in zijn lezing, die samen met collega **Van Ginkel** is geschreven, af wat moeten worden verstaan onder ‘groot publiek’. Op basis van de bevindingen uit het NIPO-onderzoek komt hij op een harde kern van 5.000 tot 10.000 personen en een groep van algemeen geïnteresseerden van enkele tienduizenden, mogelijk 100.000 personen. De grootste aandacht voor archeologie is volgens Carmiggelt tijdens de tentoonstelling en de publicatie van *Verleden Land*. Van het boek bij de tentoonstelling uit 1981 werden 120.000 exemplaren verkocht, een ongeëvenaarde oplage. Carmiggelt vraagt zich af of men treurig moet zijn om de aantallen bezoekers die de archeologische musea in Nederland bezoeken. Hij ziet geen heil in het laten toenemen van de ‘fun-factor’, maar veel meer door kwalitatief goede en diverse publieksprodukten aan te bieden. Carmiggelt pleit voor een sterke positie van publieksvoorlichting om bij de overheid geld vrij te maken voor archeologisch onderzoek waar hij een verschraving bespeurt. Verder stelt hij dat archeologische monumenten in Nederland vrijwel altijd onzichtbaar of niet spectaculair zijn. Ook de archeologische voorwerpen uit Nederland bezitten doorgaans weinig commerciële potentie. Nederlandse archeologische sporen en voorwerpen hebben een verhaal nodig, meer of minder spectaculair gebracht. Carmiggelt waarschuwt echter dat wanneer de markt in zekere zin de inhoud bepaalt, het gevaar bestaat dat er een chaotisch en verbrokkeld beeld van het verleden wordt opgeroepen.

Archeologisch onderzoek gaat om het verzamelen van kennis en het creëren van een beeld ofwel een verhaal van het verleden. Publieksvoorlichting vindt Carmiggelt noodzakelijk, want het publiek heeft daar recht op. Groei onder het brede publiek is mogelijk want de komende jaren zullen er steeds meer hoger opgeleide mensen met voldoende vrije tijd in Nederland beschikbaar zijn. Maar ook andere doelgroepen (lager opgeleiden, allochtonen, jeugd) moeten - zeker nu van de politiek – in de archeologische tent zien te worden gelokt. Dit is volgens Carmiggelt echter, om verschillende redenen, geen gemakkelijke opgave. *‘Zo moeten we ons bewust zijn van het enorme publieksaanbod vanuit andere gebieden en instellingen; er bestaat terdege een zekere concurrentie.’*

De (Malta)boodschap aan het publiek moet volgens Carmiggelt niet zijn; *‘We hebben een rijk cultuur-historisch erfgoed, die zit grotendeels onder de grond, dus kun je het niet zien en dat erfgoed is al voor een belangrijk deel vernietigd, dus wat er nog zit moeten we trachten te behouden. Dus graven we niet op, maar bewaren we het voor het nageslacht.’* Want die boodschap hoort niet bij het publiek thuis. Ze kunnen er niets mee, hebben er geen begrip voor, en hebben doorgaans geen invloed op beslissingen op het gebied van ruimtelijke ordening of hebben in dat kader hele andere belangen. De Malta-boodschap moet wel uitgedragen worden aan de politici en de beleidsmakers. Daar hoort die boodschap thuis.

Het publiek moet volgens Carmiggelt wel het ‘verhaal’ verteld worden achter de vondsten of opgraving. Daarbij kan gepoogd worden om een bestaande historische sensatie bij het publiek te verdichten tot een historische interesse. Of bij het geven van informatie over een specifieke opgraving nu gebruik gemaakt wordt van een tentoonstelling, een rondleiding, een publieksboek of iets anders doet er niet zoveel toe; altijd zal het nodig zijn om een specifiek onderzoek in te bedden in het bestaande verhaal (of verhalen) over een bepaald deel van het verleden.

Carmiggelt; *‘Als publieksvoorlichter van een specifiek archeologisch onderzoek maak je steeds gebruik van de resultaten van synthetiserend wetenschappelijk onderzoek en van elementen uit academisch discours of dat nou binnen universiteiten of andere onderzoeksinstellingen plaatsvindt. En dat is uiteindelijk ook wat 'Malta' van ons wil. In Artikel 9 staat: "Presentation and information should be conceived as a populair interpretation of the current state of knowledge, and it must therefore be revised frequently".’* Carmiggelt heeft hierbij echter z’n bedenkingen.

In zekere zin vormt dit de kern van zijn betoog. De vorming van nieuwe kennis, syntheses en nieuwe verhalen/beeldvorming van het verleden komt volgens Carmiggelt namelijk op de tocht te staan. Ook de toenemende 'mechanische' productie van opgravingsrapporten en de bureaucratisering van het vak, waardoor er soms sprake is van een zekere wetenschappelijke gelijkmoedigheid, dragen daar aan bij. Verantwoorde archeologische publieksvoorlichting kan echter niet zonder vernieuwende kennis en beeldvorming blijven bestaan. Het is volgens Carmiggelt dan ook hoog tijd dat er in Nederland in het kader van de Malta-discussie nu serieus iets gedaan wordt aan de beknelde situatie van het wetenschappelijk onderzoek in Nederland. Dit ter voorkoming van een verschraling in de Nederlandse archeologie.

Carmiggelt geeft twee aanbevelingen voor Artikel 9. De eerste betreft een versterking van het wetenschappelijk onderzoek. De tweede luidt: *'wanneer je publieksvoorlichting serieus neemt, moet je het niet als sluitpost op je begroting zetten, zoals nu vaak het geval is'*.

Ten slotte heeft Carmiggelt een sterke afsluiting: *'De archeologische monumentenzorg is gebaat bij goede, verantwoorde en aansprekende publiekvoorlichting. Ze heeft het publiek (draagvlak, zo u wil) nodig om goed te kunnen functioneren. Al is het maar in de richting van politiek en beleidsmakers om aan voldoende financiële middelen te komen. De voorlichters en de archeologische monumentenzorg hebben op hun beurt het wetenschappelijk onderzoek nodig om gegarandeerd te blijven van vernieuwende kwaliteitsvolle kennis. Uiteindelijk is, in de woorden van Van Es, archeologie vooral een leuk vak. Het zou mooi zijn als niet alleen de beoefenaren ervan, maar ook het publiek in toenemende mate de interessante, spannende, leuke en soms spectaculaire aspecten van ons vak kunnen ervaren.'*

Van Veen geeft voorbeelden uit de praktijk van de gemeentelijk archeoloog van de presentatie van onderzoek aan een breed publiek. Van Veen ziet publieksvoorlichting als een goede investering. Als een gemeentelijk archeoloog is het contact met een breed en divers publiek erg direct. Van Veen is ook voor een verplichting voor het geven van publieksvoorlichting tijdens opgravingen, met uitzondering van de zeer kleine projecten. De afdeling Archeologie van Den Haag maakt volgens Van Veen regelmatig tentoonstellingen in musea en heeft een belangrijk aandeel verzorgd van een permanente tentoonstelling over de Romeinen in en rond Den Haag, die speciaal voor het onderwijs is samengesteld (in het Museon). Om de grote groep die niet regelmatig musea bezoeken te bereiken, moet volgens Van Veen archeologie naar de mensen toe worden gebracht. Dit gebeurt aan de ene kant door tentoonstellingen in openbare gebouwen zoals het stadhuis, stadsdeelkantoren en bibliotheken en via internet. Aan de andere kant door archeologisch erfgoed ook zichtbaar te maken in de inrichting van de openbare ruimte. (In hoofdstuk 5.9 wordt verder ingegaan op de – toekomstige – rol van de gemeentelijke archeologie.)

Habib benadrukt dat de projectontwikkelaar staat tussen opdrachtgever en publiek en bijdraagt aan de kwaliteit van de leefomgeving. Om tegemoet te komen aan de wensen van de opdrachtgevers staan vernieuwing en kwaliteitsverbetering hoog in het vaandel. Daarnaast wordt volgens Habib aangestuurd op de toegevoegde waarde in de breedste zin van het woord.

Nut van bewustmaking van het publiek voor projectontwikkelaars/projectuitvoerders is volgens Habib tweeledig. Ten eerste wanneer archeologie meerwaarde heeft voor de kwaliteit van de te ontwikkelen locatie en ten tweede wanneer mensen (bijvoorbeeld van potentiële koopwoningen) zich aangetrokken moeten voelen door de bewustmaking. Dit kan zich volgens Habib uiten in:

- Creatieve inpassing van archeologische vindplaatsen. Het voegt iets toe aan ruimtelijke variatie en landschappelijke beleving. Stedebouwkundig;
- Men dient historische elementen terug te laten komen in architectuur, stratenpatroon en dergelijke (bijvoorbeeld borden met informatie wat daaronder gevonden is of wat boven de grond ooit heeft gelegen)
- Naamgeving van wijk, buurt, straat, brug of tunnel waarin de historie terug komt. Dat levert een duidelijke bijdrage aan het cultuurbesef en de culturele identiteit.

Qua financiering van de publiekspresentaties geeft Habib als opmerking dat de klant minder kosten wil, minder ruimtebeslag, minder hinder en een snelle uitvoering. De projectontwikkelaar/uitvoerder levert volgens Habib al heel veel, door de vertragingen die ontstaan tijdens het bouwproces door archeologische onderzoeken. Een goede afstemming in het begin, zelfs voor het opstellen van het bestemmingsplan, is vereist. Indien afspraken zijn gemaakt, maak de archeologische stukken tastbaar voor alle lagen van de maatschappij, betrek er zoveel mogelijk het publiek bij, want uiteindelijk leveren zij de financiële bijdrage. Habib acht het vanzelfsprekend dat sporen van het verleden in de omgeving worden geaccentueerd. De toenemende regelgeving ziet hij echter als een bedreiging voor de creativiteit. De oplossing ligt niet in de regelgeving, aangezien deze niet het meedenken van de investeerder bevordert.

Samenvatting van de discussie

Discussieleider Thijs Maarleveld mist elementen voor een felle discussie en concludeert dat de sprekers het in grote lijnen met elkaar eens zijn over het belang en de invulling van Artikel 9 van het Verdrag van Malta. Deze conclusie van Maarleveld dat er geen elementen voor discussie zouden zijn is nogal kort door de bocht. Deze zijn er zeker wel en kunnen ook eenvoudig nagelopen worden aan de vraagstellingen uit het eerste hoofdstuk van deze scriptie.

Swinkels stelt in zijn lezing een belangrijke vraag; ‘Waarvan willen we het publiek eigenlijk bewust maken en waarover willen we informatie geven?’. Dit is in feite de *wat*-vraag uit hoofdstuk 1. Swinkels geeft hier geen specifiek antwoord op, maar benadrukt de rol van het museum en het belang van een goede behandeling van vondsten. Ook de tekst uit Artikel 9 blijft hierin onduidelijk. Er zijn verschillende invalshoeken en mogelijkheden (zoals eerder bleek uit de memorie van toelichting), maar wie bepaalt wanneer wat moet gebeuren? Verder stipt Swinkels een punt aan over de *verantwoordelijkheid*. Hij pleit voor een goede wetenschappelijke inbedding van het veldonderzoek en een goed verzorgd natraject waarin verantwoordelijkheden zijn vastgelegd voor de verdere uitwerking van de onderzoeksresultaten en voor de behandeling en het behoud van de vondsten.

De lezing van Van Manen gaat over de mogelijkheden van archeologie in het onderwijs. Dit is een antwoord op de *hoe*-vraag uit het eerste hoofdstuk. Om draagvlak te creëren, zoals wordt gesteld in Artikel 9, is een hoeveelheid basisinformatie vereist; de referentiekaders over het verleden. Juist in het vroege onderwijs kan dit, in combinatie met bijvoorbeeld geschiedenis en aardrijkskunde, worden aangeleerd. Kinderen vormen in die zin de belangrijkste doelgroep voor de Nederlandse archeologie, want zij vormen het draagvlak van de toekomst.

Carmiggelt gaat in zijn lezing eveneens in op de *hoe*-vraag, maar dan meer specifiek op ‘het brede publiek’. Zo noemt hij verschillende moeilijke doelgroepen, zoals lager opgeleiden, allochtonen en jeugd. Tegelijkertijd schuwt hij een publiekmarkt dat de inhoud bepaalt

vanwege het gevaar van een chaotisch en verbrokkeld beeld van het verleden. De vraag is of dit wel een probleem is. In hoofdstuk 2 zagen we namelijk al dat de hedendaagse consumptie en waardering van het verleden verschilt met de oude patronen voor het opdoen van kennis over het verleden. Het is anders geworden, geïndividualiseerd, maar daarom niet slechter. Vervolgens zegt Carmiggelt dat de Malta-boodschap thuis hoort bij de politici en beleidmakers, omdat het brede publiek hier geen begrip voor zou hebben. Bij deze opmerking kunnen de nodige vraagtekens geplaatst worden. Ten eerste verschilt de kern van de Malta-boodschap niet zo veel met dat voor natuurwaarden (behoud, bescherming, bewustwording en draagvlak). Waarom zou dit niet kunnen opgaan voor *cultuurwaarden*? Ten tweede staat deze mening van Carmiggelt haaks op de inhoud van de tekst uit Artikel 9. Deze beoogt *juist* onder het *brede* publiek dat cruciale draagvlak te creëren. De tweede aanbeveling voor Artikel 9 van Carmiggelt gaat in op het financiële vraagstuk; *'wanneer je publieksvoorlichting serieus neemt, moet je het niet als sluitpost op je begroting zetten, zoals nu vaak het geval is'*. In feite heeft deze opmerking te maken met *wáár* het publiek op het prioriteitenlijstje van de Nederlandse archeologie staat. Het vormt blijkbaar de 'sluitpost op de begroting', in plaats van het beginpunt en het einddoel (zoals wel vaak het geval is in het buitenland). Met deze overdenkingen komen we terecht in het vaarwater van het beleid (zie hoofdstuk 1) waar dergelijke voorwaarden en (kwaliteits)eisen worden geschept. Als opmerking kan hieraan worden toegevoegd dat men in de Nederlandse archeologie niet wordt 'afgerekend' op het publieksbereik (bijvoorbeeld het % bereikte mensen). Niet in financiële zin en niet in prestige. Aan het publieks(bereik) zitten geen kwaliteitsnormeringen of -eisen. De laatste opmerking van Carmiggelt; *'Uiteindelijk is, in de woorden van Van Es, archeologie vooral een leuk vak. Het zou mooi zijn als niet alleen de beoefenaren er van, maar ook het publiek in toenemende mate de interessante, spannende, leuke en soms spectaculaire aspecten van ons vak kunnen ervaren.'* sluit goed aan op de belevingsaspecten uit het tweede hoofdstuk. Ook daar wordt ten opzichte van het publieksbereik gewezen op het belang van juist de *emotioneel*-informatieve aspecten en boodschap van de archeologie, in plaats van de *zakelijk*-informatieve.

Van Veen gaat in haar lezing in op zowel de wat-, de wie- en de hoe-vraag. In hoofdstuk 5.9 wordt hier specifiek op ingegaan. Habib heeft het in relatie tot Artikel 9 over de ruimtelijke aspecten van de Nederlandse archeologie. Zo noemt hij de 'kwaliteit van de leefomgeving'. Habib's benadering komt in feite neer op de boodschap van de Belvedere-nota (zie hoofdstuk 6.5) waarbij cultuurhistorie als inspiratiebron wordt aangewend voor de ruimtelijke ontwikkeling van de leefomgeving. De nadruk ligt bij Habib's benadering van Artikel 9 wellicht wat te sterk op de *ruimte* in plaats van op het historische *verhaal*.

Nu door met het vervolg van de SNA-Contactdag: Maarleveld vat vervolgens kort de lezingen van de sprekers samen. Hierna vindt de discussie plaats aan de hand van vijf vooraf geformuleerde stellingen.

1. Het grote publiek zal de Nederlandse archeologie nooit interessant vinden.

De meningen lopen op dit punt uiteen. Directeur van het Rijksmuseum van Oudheden, Renée Magendans, stelt dat mensen archeologie wel boeit maar dat 80% van de bezoekers in het RMO komt voor de mummies en niet voor de Nederlandse archeologie. Daarnaast spreekt Magendans liever van een 'breed publiek' dan van het 'grote publiek'. Niet iedereen is geïnteresseerd in archeologie, zoals ook niet iedereen van voetballen houdt. Het is volgens haar de vraag of je iedereen in het museum wilt krijgen of slechts diegenen die open staan voor de archeologie. Jan Thijssen, gemeentelijk archeoloog in Nijmegen, is het met Magendans eens. Volgens Thijssen heeft de groep mensen die je kunt interesseren voor

archeologie haar begrenzingsen, een plafond. Op lokaal niveau is de betrokkenheid van mensen groter, het plafond hoger en dat verklaart volgens hem het succes van de stadsarcheologie. Jan-Willem Eggink, voorzitter van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, sluit zich daar bij aan. Hij ziet een sterke regionalisering: mensen hebben een grote interesse voor wat in hun eigen omgeving is gebeurd. Niet de nationale, maar vooral de archeologie van een klein leefgebied zou centraal moeten staan.

Bovenstaand discussiepunt hangt samen met de *hoe*-vraag. De opmerkingen van Magendans en Thijssen gaan voorbij aan de vraag of het museum het meest geschikte instrument is om het grote of brede publiek bij de Nederlandse archeologie te betrekken. Veel mogelijkheden en kansen lijken te liggen in regio. De *hoe*-vraag hangt dan ook sterk samen met de *wat*-vraag: wát moet ten behoeve van het publieksbereik precies overgedragen worden (zie hoofdstuk 1)?

2. Bij elke opgraving moet 3% van het budget besteed worden aan educatieve projecten.

Stadsarcheoloog Monique van Veen acht het verstandig een deel van het budget alleen te reserveren bij grote, langdurige opgravingen. Daarnaast denkt zij aan een reservering van 10% van de totale kosten, met 3% kan maar weinig worden uitgericht. Arnold Carmiggelt stelt voor om een bepaald percentage van archeologisch onderzoek in een soort fonds te reserveren voor publieksvoorlichting. Het is namelijk zo dat de kansen en mogelijkheden die er zijn voor een effectieve publieksvoorlichting niet gerelateerd hoeven te zijn aan het beschikbare opgravingsbudget. Een onderzoek van 2 of 3 ton kan volgens Carmiggelt, vanuit het oogpunt van publieksvoorlichting en publieke belangstelling (maar ook wetenschap), vele malen groter zijn dan een project van vele miljoenen gulden. Magendans is geïnteresseerd in de mening van projectontwikkelaar Habib, die vooral met de kosten hiervan zal worden geconfronteerd. Habib vreest grote beperkingen van de bewegingsvrijheid van opdrachtgever en ontwikkelaar door teveel regelgeving. Het is in het belang van opdrachtgever en ontwikkelaar om draagvlak te creëren voor hun activiteiten, maar het initiatief zal hen worden ontnomen door regels van de overheid. Het lijkt Habib belangrijk dat draagvlak creëren betekent mensen informeren over wat er in hun omgeving gebeurt, ook over opgravingen die voorafgaan aan bouwactiviteiten.

De angst voor regelgeving, zoals Habib stelt, is feitelijk angst voor het nemen van verantwoordelijkheid. De initiatieven voor het creëren van draagvlak van opdrachtgever, opdrachtnemer en ontwikkelaar blijken zelden tot stand te komen. Regelgeving vanuit overheidswege met betrekking op de (gedeelde) verantwoordelijkheid van het publieksbereik is daarom zeker nodig. De discussie over de financiering van het publieksbereik dient ook te worden gevoerd op beleidsniveau. Het probleem rond de financiering lijkt zich te concentreren op het gebrek aan stimulering. De betrokkenen ervaren publieksbereik als een probleem in plaats van een kans. Zonder (verleidende) regelgeving zal het publieksbereik daarom ook steevast als sluitpost op de begrotingen komen. Daarnaast kan worden opgemerkt dat financiering enkel in de vorm van percentages van opgravingsbudgetten niet toereikend zijn. Het overzicht zal daardoor ontbreken evenals enige vorm van kwaliteitscontrole

3. Alle archeologische tentoonstellingen moeten voldoen aan een ISO-normering.

Louis Swinkels refereert aan zijn lezing waarin het hem moeilijk lijkt een ISO-normering voor tentoonstellingen in te voeren. Musea zijn inmiddels wel gewend aan normeringen voor verpakkingsmateriaal of het behandelen van voorwerpen. Visuele aspecten van een tentoonstelling kunnen niet worden beschreven of in normeringen worden vastgelegd. Rob

Paulussen van de Archeologische Vereniging Limburg ziet eerder een ‘sensatie-normering’: spreekt een tentoonstelling mensen ook aan?

Het derde discussiepunt van de Contactdag is erg specifiek. Publieksbereik in de vorm van tentoonstellingen is slechts één antwoord op de hoe-vraag. Daarbinnen richt de discussie zich op de kwaliteitsvraag. Deze vraag kan zich beter richten op alle vormen van publieksbereik en de mogelijkheden hiervoor randvoorwaarden te stellen. Misschien nog wel belangrijker is de vraag hoe kan worden gezorgd voor mogelijkheden voor uitwisseling van ideeën en goede ervaringen op het gebied van – in dit geval – tentoonstellingen. Nogmaals ontbreekt enig overzicht. De ‘sensatie-normering’ van Paulussen is aardig bedacht maar mag enig samenhang vertonen met bijvoorbeeld de kwaliteit en het percentage te bereiken mensen.

4. Elk opgravingsteam moet een publieksbegeleider hebben.

Deze taak ligt volgens Habib bij de opdrachtgever, daarmee kan *goodwill* worden getoond: niet alleen bouwen, maar ook een duurzame bijdrage aan de leefomgeving leveren. Maarleveld vraagt zich af of deze taak exclusief bij de uitvoerder ligt. Habib vindt van wel, de opdrachtgever financiert immers de werkzaamheden. Monique Deege van de Projectgroep Archeologie Betuweroute meldt dat bij archeologisch onderzoek langs de Betuweroute een vast budget is gereserveerd voor voorlichting. Er is veel overleg tussen opdrachtgever en de archeoloog. De archeoloog zorgt voor de voorlichting over de opgravingen, de opdrachtgever over het gehele project. Een publieksbegeleider vindt Swinkels een goed idee. Dat kan een vast lid van het opgravingsteam zijn, maar er kan per project ook een freelancer ingehuurd worden of gebruik gemaakt worden van de pr-afdeling van de opdrachtgever. In beide gevallen kan zo'n begeleider een eigen netwerk opbouwen van contacten die van nut kunnen zijn voor zowel de opgraving, de opgravende instelling als de opdrachtgever: contacten met de pers, toeristische organisaties, publieksgroepen zoals scholen en verenigingen, musea, sponsors enzovoorts.

Het nut van een publieksvoorlichter/begeleider is bij opgravingen zeker aanwezig, maar de discussies rond de positie van de publieksbegeleider is een gevaarlijke. Deze *wie*-vraag hangt samen met het verantwoordelijkheidsvraagstuk. In principe is de informatie uit archeologische opgravingen van maatschappelijk nut. De verantwoordelijkheid daarvan ligt in de eerste plaats bij de overheid. Wanneer via regelgeving bedrijven of instanties worden verplicht de financiering van opgravingsprojecten te dragen, betekent dit niet dat zij zich automatisch de (controle over) -wetenschappelijke- informatie van het verleden kunnen toe-eigenen (zoals Habib en Deege via een eigen publieksbegeleider lijken te willen doen). Bovendien lijkt dit de vrijheid en toegankelijkheid van informatie van het publiek te schaden. Een publieksbegeleider/voorlichter kan in dit opzicht beter in dienst zijn van de betreffende gemeente waar wordt gegraven of van de opgravende instantie (in nauw overleg met de gemeente).

5. De resultaten van elke opgraving moeten ten minste middels een tentoonstelling of een publicatie voor het publiek toegankelijk worden gemaakt.

Het idee van een fonds om publieksactiviteiten uit te financieren komt opnieuw boven. Zo kan ook een tentoonstelling worden gemaakt over een opgraving waar weinig budget beschikbaar was. Van Veen maakt in Den Haag gebruik van een fonds om publicaties voor opgravingen financieel mogelijk te maken. Dat zou ook op landelijk niveau mogelijk moeten worden. Maarleveld besluit de discussie met de conclusie dat iedereen deze stelling onderschrijft en dat nader moet worden bekeken hoe deze vorm kan worden gegeven.

Swinkels gaf in zijn lezing al commentaar op deze laatste stelling. Gezien de kwaliteit van de inhoud van zijn tekst, wordt hieronder zijn mening compleet weergegeven;

‘Met deze laatste stelling ben ik het eens, als de woorden “tenminste middels een tentoonstelling of een publicatie” eruit worden geschraapt. Lang niet alle opgravingen lijken me daarvoor geschikt. In veel gevallen kan een goede communicatie naar de locale en regionale pers voldoende zijn om het publiek te informeren. Ook een goede brochure die in het gemeentelijk informatiecentrum voor iedere geïnteresseerde verkrijgbaar is, kan een uitstekend informatiemiddel zijn. Maar welk medium ook wordt gekozen, als je het publiek wilt bereiken, moet alles dáárop zijn afgestemd. Publieksvriendelijk is niet genoeg. Ik zie nog te vaak publicaties die twee doelgroepen tegelijk hebben: zowel de vakgenoten als een breder publiek. De boeken zijn dan mooi vormgegeven en fraai geïllustreerd, maar staan tegelijk vol met puur vakmatige informatie en bijbehorend jargon. Als we een groter publiek zonder archeologische voorkennis willen bereiken, moeten we niet ook tegelijk de vakgenoten willen bedienen.’

Bovenstaande mening van Swinkels en de laatste stelling van de SNA Contactdag komt neer op de *hoe*-vraag uit het eerste hoofdstuk van deze scriptie. De stelling luidt dat de resultaten van elke opgraving moeten worden ontsloten voor het brede publiek. Swinkels nuanceert de wijze waarop dat dient te gebeuren en zijn opmerking is zeer nuttig voor de *hoe*-discussie. Het geeft bovendien aan dat de Nederlandse archeologie en de resultaten van opgravingen erg dynamisch kunnen zijn. Ten opzichte van het publieksbereik kan daarom hier geen eensluidend antwoord op worden gegeven. Toch wordt in bovenstaande discussie de *wat*-vraag vermeden; wat moet precies in welke situatie worden overgedragen? Dit gaat voor het geval voor opgravingen bijvoorbeeld niet enkel op voor het presenteren van bijvoorbeeld de vondsten of nieuwe informatie over de (locale) geschiedenis. Wanneer zou het werk van de archeologen kunnen of moeten worden uitgelegd? Of het nut en de noodzaak voor het verrichten van archeologisch onderzoek (zie ook hoofdstuk 1)?

3.3 Eerder scriptie onderzoek

Over ‘Malta’ zijn eerder twee scripties geschreven. De eerste scriptie was van Elma Schrijer van de Rijksuniversiteit Groningen in juli 2000. De tweede van Jerry Huisman van de Vrije Universiteit in mei 2001. Bij Elma Schrijer ligt de nadruk in haar scriptie; *Bodem in Debat ‘Een onderzoek naar de waarborging van de vakinhoudelijke kwaliteit van archeologische opgravingen in het ‘Malta’-bestel*, op het kwaliteitszorgsysteem van de nieuwe Malta-archeologie. Hiertoe heeft Schrijer circa 50 personen van verschillende archeologische organisaties geïnterviewd. Zij stelde zich hierbij tot doel om te komen tot een hypothese over hoe de Nederlandse archeologie kwaliteit in het onderzoek zou kunnen waarborgen. Schrijer in haar inleiding op bladzijde 5 van haar scriptie; *‘Aan de hand van de interviews zal geprobeerd worden een antwoord te formuleren op de vraag wat kwalitatief hoogwaardig onderzoek is en aan welke vakinhoudelijke voorwaarden Maltaopgravingen zouden moeten voldoen.’* Eén vraag uit de scriptie van Schrijer is van direct belang, en gaat over het product van de Nederlandse archeologie. De verschillende antwoorden op deze vraag worden in hoofdstuk 3.4 weergegeven.

Bij Jerry Huisman ligt zijn scriptie, met de titel; *‘Het Gemeentelijk archeologiebeleid, van vrijblijvendheid naar verplichting. Verandering door de implementatie van het verdrag van Malta.’*, op het beleidsmatige vlak van de lagere overheid. *‘Het hoofddoel van deze scriptie is om het verdrag van Malta te verduidelijken en inzicht te geven in veranderingen die het*

verdrag van Malta zal hebben op een deelveld van het Nederlandse archeologisch bestel: de gemeentelijke archeologie.’ – aldus Huisman in zijn inleiding op bladzijde vijf. Huisman schetst in zijn scriptie eerst een beeld van het huidige gemeentelijke archeologiebeleid. Hierbij legt hij de nadruk op een viertal aspecten die naar zijn verwachting het meest zullen veranderen; *verplichting, verantwoordelijkheid, financiën en kwaliteit*. In het tweede deel van zijn scriptie geeft Huisman, aan de hand van de verschillende artikelen van het Verdrag van Malta, zijn mening met betrekking tot het Gemeentelijk beleid.

Het eerste deel van de scriptie van Huisman is interessant aangezien hij hier de nadruk legt op een belangrijk discussiepunt; de verantwoordelijkheid. Waar ligt de verantwoordelijkheid van de (verschillende) overheid(sniveaus) op het gebied van verplichting, financiën en kwaliteit? De ingezette decentralisatie vanuit de Rijksoverheid heeft voor de Nederlandse archeologie verstrekkende gevolgen. De lagere overheden mogen en zullen veel meer naar eigen inzicht, behoeften en ambities omgaan met de hun gegeven verantwoordelijkheid. In deze scriptie staat Artikel 9 min of meer centraal. Het ligt daarom helaas buiten het bestek van deze scriptie dieper op bovengenoemde discussiepunten in te gaan. Als aanzet voor verdere discussie hier wel een citaat uit Huisman’s scriptie op het gebied van Financiën (§ 2.5, blz. 14); *‘Het beschikbare budget van gemeentelijk archeologen is afhankelijk van de welwillendheid van de gemeente waar zij in dienst zijn. De ambitie van die gemeente bepaalt waar de gemeentelijk archeoloog zich voor inzet en derhalve ook in welke mate hier middelen voor beschikbaar worden gesteld.’*

Met het oog op Artikel 9 geeft Huisman tweemaal een reactie in zijn scriptie. De eerste betreft een opmerking over de laatste alinea van Artikel 5 uit het Verdrag van Malta. Dit punt schrijft voor dat bij openstelling van archeologische vindplaatsen voor het publiek maatregelen dienen te worden getroffen, zodat de archeologica niet worden aangetast. Huisman hierover³⁸: *‘Het laatste onderdeel heeft met name betrekking op de wijze waarop archeologische werkzaamheden worden gepresenteerd. De bezichtiging van een opgraving is een aspect van presenteren waarbij het publiek direct geconfronteerd wordt met de archeologie “onder hun voeten”. Dit spreekt meer tot de verbeelding dan vondsten in een vitrinekast en is dus een uitgelezen mogelijkheid om vergroting van het draagvlak te realiseren. Het is daarom dat dit aspect zo verzorgd mogelijk dient te worden gepresenteerd.’*

Open dagen bij een opgraving, al dan niet in combinatie met rondleidingen, zijn één van de manieren om een onderdeel van de archeologie ‘onder de mensen’ te brengen; deze vormen een antwoord op de *hoe*-vraag. Aan de opmerking van Huisman kan worden toegevoegd dat de kracht van deze presentatievorm zit in het regionale karakter. Vooral de om- of inwonenden van de plaats waar een opgraving wordt uitgevoerd zijn extra geïnteresseerd. Een uitgelezen kans om hier de aspecten, zoals verwoord in Artikel 9, op het publiek over te brengen.

Bijvoorbeeld bij de stadsopgravingen in Alphen a/d Rijn bleek dat het publiek zelfs zo geïnteresseerd was wat er allemaal gebeurde, dat de archeologen amper meer aan werken toekwamen. Zij zaten meer uit te leggen en vragen te beantwoorden dan dat ze konden opgraven. Hun oplossing was een praktische; ze lieten een archeologisch tekstschrijver (T. Hazenberg) elke week de vorderingen, op zowel aantrekkelijke als informatieve wijze, op enkele A-4 formaat blaadjes schrijven. De tekst werd ondersteund door enkele aantrekkelijke

³⁸ Uit § 6.4 van Huisman’s scriptie; Presentatie van archeologische werkzaamheden, blz. 30.

illustraties en foto's van vondsten. Een uitstekende oplossing die zeker navolging verdient. Toch kan bij deze wijze van publiekspresentatie twee kanttekeningen gemaakt worden. De eerste is dat in Alphen a/d Rijn de communicatie met de gemeente op dusdanige wijze verliep dat de uitgave van het 'krantje' niet gekoppeld werd aan de webpagina van de gemeente. Iets dat voortaan bij vooraf overleg beter georganiseerd kan worden. Een tweede kanttekening is het gevaar dat het persoonlijke contact tussen inwoners en archeologen hierdoor vermindert of verdwijnt. Er zou te allen tijde ruimte moeten blijven om op persoonlijke wijze vragen te stellen. Dit zou aangegeven kunnen worden op de informatieborden; 'heeft u meer vragen, dan...'. Ook zou deze wijze van berichtgeving niet in de plaats mogen komen van open dagen en rondleidingen.

De tweede reactie van Huisman geeft hij in zijn scriptie op bladzijde 35 en 36. Enkele citaten van Huisman;

'Het informeren van het publiek is een belangrijk aspect van de archeologische monumentenzorg. Buiten het feit dat het de maatschappelijke draagkracht voor archeologie vergroot is het een verplichting voor de archeoloog naar het publiek toe. Financiering van archeologisch onderzoek en opgravingen wordt voor het grootste deel door het publiek, de Nederlandse bevolking, gedragen in de vorm van belastingen of grondprijzen. Daarnaast is het kenbaar maken van de achtergrond en geschiedenis van de bevolking een belangrijke, sociale, maatschappelijke kwestie.'

'Het voeren van voorlichtingscampagnes kan op zeer veel manieren plaatsvinden. Het gaat hierbij om de ontwikkeling van de kennis en de archeologische notie bij het publiek. Dit reikt veel dieper dan het presenteren van mooie archeologische vondsten zoals al te vaak gebeurt. Een voorlichtingscampagne moet het publiek kunnen overtuigen van het nut en de meerwaarde van archeologie. Het verschafft een cultureel achtergrond, zo u wil, een eigen identiteit en draagt bij tot een geschiedenisbesef. (...) Het is niet de bedoeling dat er nu wordt ingegaan op alle mogelijke wijzen waarop archeologie gepresenteerd kan worden aan het publiek aangezien dit een te groot spectrum kan worden. Dit is meer om aan te geven dat het betrekken van en het informeren van het publiek een belangrijk onderdeel is voor archeologie. Het vergroot het maatschappelijk draagvlak, zowel bij het publiek als op politiek-bestuurlijk niveau, wat indirect verantwoordelijk is voor de acceptatie van archeologie binnen de ruimtelijke ordening van Nederland. (...) Deze "feedback" dient op een wijze gereserveerd te worden dat de vraag naar meer bij het publiek wordt ontwikkeld en blijft bestaan. Het mag duidelijk zijn dat dit geen eenvoudige taak is.'

Met de laatste opmerking van Huisman dat dit geen eenvoudige taak is, slaat hij de spijker op de kop. Met het schrijven van deze scriptie wordt onder andere getracht hier juist een aanzet toe te geven. Helaas geeft Huisman in zijn scriptie geen suggesties of antwoorden op de *hoe*-vraag; hoe vanuit gemeentelijk beleid met Artikel 9 omgesprongen zou moeten worden. Daarentegen schetst Huisman in de eerste alinea het belang van publieksbereik. Hieraan valt weinig toe te voegen. De opmerkingen echter, die hij vervolgens in de eerste zes regels van de tweede alinea plaatst, zijn van groot belang. Wat hij hier schrijft is slechts ten dele waar. Het raakt de kern van de boodschap uit het negende artikel uit het Verdrag van Malta. Een nadere analyse van dit probleem wordt echter behandeld in hoofdstuk 6.7. Met betrekking op de vraag wat de mogelijke rol zou kunnen zijn van de Gemeente (met het oog op Artikel 9); hiervoor worden in de conclusies en aanbevelingen van hoofdstuk 7 nadere suggesties gegeven.

3.4 Archeologische Publiekspresentaties als Product?

De vraag of de *output* van de Nederlandse archeologie als een ‘product’ behandeld kan worden, speelt al een tijdje. Het hangt samen met de *wat*-vraag uit hoofdstuk 1; wat moet precies worden overgedragen? Wat is de kern van het archeologisch product en wat moet er mee worden gedaan? Ook Paul van Gessel stelde zich de vraag in zijn artikel; *De dood als attractie?*³⁹

‘Ik denk dat toeristen best zijn te porren voor ons archeologisch product. En dat we er ook voldoende van hebben. We gaan er alleen niet commercieel mee om: te wetenschappelijk, te voorzichtig, te saai en met onvoldoende emotie.’

In bovenstaand geval pleite Van Gessel voor méér commercialisering van het archeologisch product. Maar hierover zijn de meningen verdeeld. Eén vraag uit de scriptie van Elma Schrijer (zie hoofdstuk 3.3) gaat hier gelukkig dieper op in. Het betreft de vraag; ‘Hoe zou het “product archeologie” eruit moeten zien, volgens u?’ Deze vraag werd door verschillende archeologische instanties en bedrijven beantwoord. De geciteerde antwoorden vanuit de vakgemeenschap werden anoniem in de scriptie van Schrijer verwerkt. Hieronder enkele van deze interessante citaten:

De Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (blz. 12):

‘Het te leveren product is veelzijdig en begint al in het veld. De mensen hebben het recht te weten wat er gebeurt in hun stukje Nederland. De lokale en regionale media en de historische verenigingen moeten geïnformeerd zijn. Er moet een wetenschappelijk rapport komen. Er moet ook een publieksgerichte spin-off zijn, zeker bij grotere projecten. Een kleine plaatselijke tentoonstelling en een folder bij kleinere projecten. Het is het gemeenschapsgeld dat gebruikt wordt, dus de gemeenschap moet op de hoogte blijven. Dus en een wetenschappelijk product en een publieksgericht product.’

‘We leveren kennis voor onszelf, de wetenschap en aan het publiek, de maatschappij. Die kennis draagt bij aan het welzijn van de mensen in hun eigen omgeving, door te weten dat je eigen omgeving een verleden heeft en dat het tastbaar aanwezig is. Een archief in de grond of in de depots zijn afgeleiden van het geheel. Het hoofdproduct is kennis over het verleden.’

‘Het verhaal over het verleden van Nederland als belangrijkste product. Laten zien wat de alternatieve interpretaties van het verleden zijn. We praten niet alleen over boeken, tentoonstellingen enz. Het is het geheugen wat je de samenleving teruggeeft.’

De projectgroep Archeologie Betuweroute (blz. 18-19):

‘Het product van de archeologie kent verschillende kanten. De opdrachtgever wil een vrijwaring van de grond, zodat hij verder kan met zijn plannen. Het product dat nagestreefd wordt door het ‘Malta’ beleid is de basisrapportage op site niveau. Dat product wordt beschreven in het bestek. Het moet niet alleen een academisch, maar ook een maatschappelijk product zijn, voor de bewoners. Het moet een goede verantwoording zijn van wat er gedaan is.’

³⁹ Uit: Van Gessel, 1999, 10.

De Provinciaal Archeologen (blz. 23):

‘Het product kan verschillende kanten hebben, een beschermd terrein of een reconstructie, een depot met vondsten, enz. Het product van de provincie Noord-Holland is dat de archeologie terug gaat in de samenleving. Het kan niet zo zijn dat er na opgraving een volledige stilte valt. Het moet voor het publiek zichtbaar gemaakt worden. Er is nog geen vastgesteld beleidsplan, maar er wordt een nieuwe cultuurnota geschreven en daar zitten archeologie en monumentenzorg in.’

‘Het product hangt samen met de zwaarte van het pakket van eisen. Er moet maatwerk geleverd worden, voldaan worden aan de opdracht. Voor een VINEX-locatie moet een duidelijk publiek product geleverd worden. Een opdrachtgever wil gewoon de grond ‘archeologievrij’ hebben. Het product is samen te vatten in voorlichting (communicatie in het veld en met de individuele persoon), bescherming (van het archief) en onderzoek (academisch). Cultuurtoerisme en de verwachtingskaarten zijn ook producten.’

De Gemeentelijk- en Stadsarcheologen (blz. 28):

‘Het basisrapport is een nobel streven, maar niemand zit erop te wachten. Men wil de folder en het praatje. Wetenschap is ook belangrijk maar ik denk dat de capaciteit er niet is en er is te weinig geld. De maatschappelijke relevantie van de archeologie komt dan aan de orde en daar heb ik geen antwoord op. In deze gemeente gaan we ervan uit dat de archeologie kan bijdragen aan een betere leefomgeving in de toekomst. Het idee is om de ruggengraat van het cultuurhistorische landschap te behouden, eventueel met een andere functie. Bijvoorbeeld een Romeinse weg met originele begroeiing als langzame verkeersroute. Het cultuurhistorische landschap moet ingebed worden in de huidige infrastructuur. Dan heb je met wezenlijke dingen te maken die ook uit te leggen zijn.’

‘Idealiter zou er iets moeten liggen dat voor zowel het publiek als de vakbroeders interessant is. Het *achtertuintje gevoel* is belangrijk voor het publiek. Het product is het verhaal over het verleden, maar met veel waarnemingen kun je niet veel. Een muurtje is niet genoeg voor een bisrapport. Je vindt puzzelstukjes waar eens een synthese voor moet komen, alleen zie ik dat nog niemand doen. De gemeente moet dat betalen.’

‘Voor de gemeente-archeoloog betekent het product: beschermen cq. Opgraven, uitwerken, voorlichting. Een verantwoording die iedereen kan begrijpen, want daar doe je het voor. En dat behelst geen hoog, wetenschappelijk product, maar het organiseren van lezingen, rondleidingen, tentoonstellingen, enz.’

Het Archeologisch Diensten Centrum (blz. 33):

‘Het product dat het ADC levert bestaat uit verschillende facetten. Het zijn ten eerste de basisrapporten. Het basisrapport betekent voor de opdrachtgever de vrijwaring van de grond. Voor de archeologie betekent het nieuwe gegevens, die omgezet moeten worden naar kennis en naar het verhaal over het verleden. Het product bestaat dus uit twee poten, met een duidelijk verschil tussen de wetenschappelijke en de publieke uitgifte. Het wetenschappelijke rapport moet voldoen aan de door de vakwereld daaraan gestelde eisen. Waarschijnlijk worden die rapporten alleen gelezen door de echt in het onderwerp geïnteresseerde archeologen. Het product voor het publiek is bedoeld om mensen enthousiast te maken voor de archeologie en geldt als verantwoording van de gemaakte kosten, bestaande uit de rondleidingen op de rand van de put en lezingen tot aan de plaatselijke tentoonstelling van de vondsten of een leuk boekje daarover.’

Regionaal Archeologisch Archiverings Project (blz. 38):

‘Het product van RAAP bestaat uit een rapport met de bevindingen en resultaten en een advies voor eventueel verder onderzoek. De informatievoorziening naar de opdrachtgever moet goed zijn. Werk moet binnen tijd- en geldkaders afgerond en van goede kwaliteit zijn. De gegevens moeten zo worden gedocumenteerd dat de wetenschap ermee vooruit kan. De maatschappij is echter niet gebaat bij een hoog-wetenschappelijke publicatie. Zij krijgt een populair boekje, aandacht in de pers, dia-avond, etc. Je moet de interesse van het publiek voor archeologie zien vast te houden. Een eventueel nadeel kan zijn dat de opdrachtgever eigenaar is van de gegevens die door RAAP zijn verzameld. Hij moet zorgen dat de gegevens beschikbaar zijn voor het nageslacht, hetzij in een magazijn, hetzij in een publicatie. Dat is ook de gang van zaken bij ‘Malta’. Wie voor de controle hierop verantwoordelijk is in Nederland is echter nog niet duidelijk.’

De Universitaire Docenten (blz. 47-48):

‘De verantwoording naar het publiek kan op verschillende manieren die idealiter allemaal zou moeten worden toegepast. Het eerste verhaal is op de rand van de put, of in het café van het dorp, uitleg aan schoolkinderen en aan de gemeenteraad. Het tweede verhaal is dat aan de (plaatselijke) pers. Dit zijn de gesproken verhalen. Het derde is de basisrapportage naar de opdrachtgever toe, de vierde het populaire verhaal in de vaktijdschriften en het vijfde de uitgewerkte uiteindelijke wetenschappelijke publicatie. Het zesde verhaal zou het mooie, aantrekkelijke, plaatjesrijke boek moeten worden. En je hebt natuurlijk de (tussentijdse) museale presentatie.’

‘Het product ziet er in eerste instantie uit als een verzameling wetenschappelijke kennis, waarbij ik probeer meer te weten te komen dan al bekend was. Die wetenschappelijke kennis is beperkt toegankelijk voor iedereen. In tweede plaats komen de populaire boeken voor iedereen. Misschien is dat ook de taak voor iemand anders.’

‘Het gaat er om dat zichtbaar gemaakt wordt hoe je tijd en geld besteedt en wat dat oplevert voor de archeologie. Er moet gewerkt zijn naar wetenschappelijke en conventionele normen. Het product moet in relatieve zin zijn geformuleerd, het is constant in ontwikkeling.’

Een afwijkend antwoord op de bovenstaande vraag was:

‘Het initiatief naar het publiek toe moet maar uit een andere groep komen.’

De Universitaire Bedrijven (blz. 54):

‘Het product is een basisrapportage en een hoeveelheid vondstmateriaal. Er is misschien een kleine synthese mogelijk. Het moet echter dan nog ingepast worden in de geschiedenis van het verleen en dat moet gefinancierd worden uit andere gelden dan ‘Malta’. Met het product naar de maatschappij, heb je als bedrijf eigenlijk weinig te maken of je moet daar opdracht toe hebben. In principe doe je daar weinig aan. De opdrachtgever bepaalt of hij een publieksgericht product wil. Hij kan kiezen voor een tentoonstelling of een populair-wetenschappelijk boekje.’

‘Het ‘product archeologie’ is heel breed. Het is de beeldvorming van het verleden. Dat verhaal moet je maatschappelijk kunnen verantwoorden en daar moet iedereen van kunnen profiteren. Daar gaat het uiteindelijk om. Dus herkenningspunten in het landschap, exposities, goede populairwetenschappelijke publicaties, enz. Goede basisrapporten voor verder onderzoek en voor mij zou er ook de mogelijkheid moeten zijn om goed wetenschappelijk onderzoek te doen. Daar moeten de middelen voor komen.’

‘Een voordeel van ‘Malta’ is dat er voldoende tijd en geld is om een goed rapport af te kunnen leveren. Een goed basisrapport behelst alle gegevens die nodig zijn om daar op een hoger niveau iets mee te doen. Het rapportenkerkhof is een onvoldoende product. Het moet een verhaal over vroeger zijn, een verbetering van de instrumentatie en een zichtbaar behouden monument kunnen zijn.’

Elma Schrijer schrijft in haar conclusies op bladzijde 59 dat uit de interviews blijkt dat niet iedereen dezelfde waarde hecht aan de wetenschappelijke uitwerking van de gegevens:

‘Gemeentearcheologen bijvoorbeeld vinden het directe verhaal naar het publiek toe, middels de plaatselijke krant of rondleidingen op de putrand veel belangrijker. Daarmee onderhouden zij hun maatschappelijke draagvlak. Door de archeologie terug te laten komen in het landschap of in nieuwbouw geven zij het publiek een stukje verleden terug, als verantwoording van de gemaakte kosten. Ook de uitvoerende bedrijven oriënteren zich meer op het publiek. Zij verzorgen de basisrapportage en eventueel een tentoonstelling of rondleiding op de site.’

Uit de antwoorden van de vakgemeenschap blijkt dat het ‘product archeologie’ als van groot nut wordt gezien. Het wordt gezien als de verantwoording en vertaling naar het publiek toe; Artikel 9 in een notendop. De antwoorden op de vraag hoe ‘archeologie als product’ eruit moet zien, lopen echter soms wat uiteen. Toch kunnen er wel enkele algemene conclusies worden getrokken. Deze zijn van belang, want het geeft een idee hoe de verschillende, bij de Nederlandse archeologie betrokken instanties, de koppeling van de archeologie naar de samenleving voor zich zien. In feite wordt daardoor ‘het gezicht’ van Artikel 9 geschetst door de vakwereld. Allereerst wordt veelvuldig opgemerkt dat ‘het product’ vele kanten heeft. Het is daardoor complex een eensluidend antwoord te geven op de vraag. Toch kunnen er wel enige kernelementen worden onderscheiden:

- Het hoofdproduct is kennis van het verleden
- Het verhaal over het verleden van Nederland
- De basisrapportage
- Het product uit zich in voorlichting, bescherming en onderzoek
- Geen hoog, wetenschappelijk product, maar onder meer het organiseren van lezingen, rondleidingen en tentoonstellingen
- Populaire boeken

Wat bij deze kernelementen opvalt is dat er in de vakgemeenschap geen eensluidend antwoord naar voren komt dat aansluit op de tekst van Artikel 9 uit het Verdrag van Malta. Als ‘product’ wordt blijkbaar niet gezien dat het doel van archeologisch onderzoek moet worden overgebracht, of dat het belang van het behoud van het archeologisch erfgoed wordt benadrukt. Ook de vondsten uit opgravingen nemen geen centrale plaats in, terwijl Artikel 9 dit wel beoogt. Wanneer de consensus in de vakgemeenschap ontbreekt over wat de Nederlandse archeologie zou moeten uitdragen, wat haar kerntaken of –doelen zijn of waar de nadruk op dient te liggen, is het niet verwonderlijk dat de boodschap (in het communicatiemodel van zender-boodschap-ontvanger) niet overkomt op het publiek. Mede hierdoor kan het huidige gebrek aan draagvlak van de samenleving worden verklaard voor de archeologische cultuurhistorie van Nederland.

3.5 Universitaire visie: Nico Roymans

'Archeologisch onderzoek gaat om het verzamelen van kennis en het creëren van een beeld, een verhaal zo u wil, van het verleden.' – aldus E. van Ginkel en A. Carmiggelt in hun lezing op de SNA-Contactdag van 25 september 1999. Even verderop in hun lezing komen ze met de volgende stelling; *'Verantwoorde archeologische publieksvoorlichting kan echter niet zonder vernieuwende kennis en beeldvorming blijven bestaan.'*

Bovenstaande stelling heeft te maken met de algemene verontrusting dat binnen de toekomstige 'Malta'-archeologie geen of te weinig zorg, financiële middelen en aandacht zou bestaan voor gedegen wetenschappelijk onderzoek en uitwerking. Ook Nico Roymans, hoogleraar Provinciaal Romeinse Archeologie aan de Vrije Universiteit, deelt deze zorg en stelt in de 11^e Archeobrief van de SNA het volgende:⁴⁰ *'Archeologie confronteert mensen met samenlevingen uit een doorgaans ver verleden die in veel opzichten fundamenteel verschillen van onze huidige cultuur, maar die we in ruime zin als verre voorouders kunnen ervaren. Het feit dat materiële resten van die samenlevingen zich manifesteren in onze directe woonomgeving, zijnde het cultuurlandschap, brengt de mens uit dat verre verleden tegelijkertijd opvallend dichtbij. Archeologie geeft ons het besef in een historische traditie te staan en biedt zodoende mogelijkheden tot reflectie op de huidige samenleving en tot versterking van locale en regionale identiteiten doordat men zich kan hechten aan het verbluffend rijke historische erfgoed waarmee ons huidige cultuurlandschap nog steeds is bezield. De archeologische monumentenzorg is een afgeleide van deze in eerste instantie cultuurfilosofisch bepaalde maatschappelijke betekenis van archeologie.*

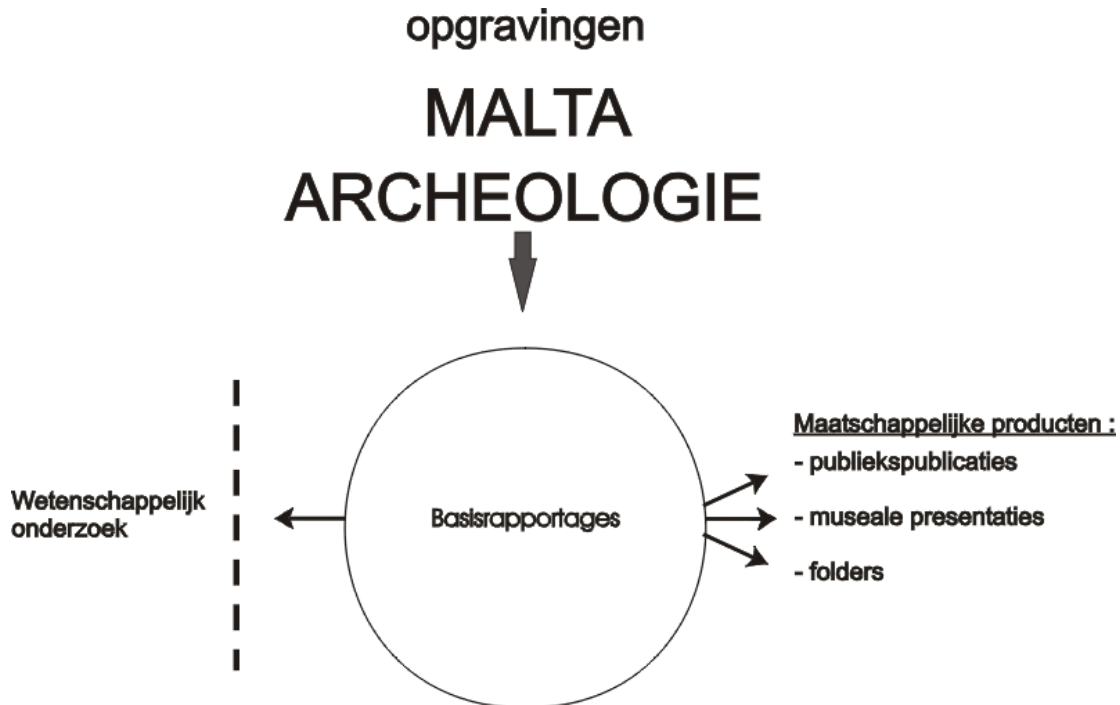
*Deze opvatting over de maatschappelijke betekenis van archeologie laat zich ook direct vertalen in een taakomschrijving voor wetenschappelijk onderzoek: centraal staat **het produceren van kwaliteitsvolle, vernieuwende beeldvorming van samenlevingen uit het verleden.** Deze beeldvorming dient gefundeerd te zijn op wetenschappelijke kennis, samenhang te creëren in de veelheid aan informatie, en bovendien een innoverend karakter te hebben.'* - aldus Roymans.

Vervolgens laat Roymans twee schema's de revue passeren om de mogelijke, toekomstige varianten te evalueren. Allereerst schema A (fig. 3): *'Schema A betreft een variant die om meerdere redenen niet voldoet. Deze ziet er in essentie als volgt uit. Opgravingen in het kader van het Malta-bestel moeten leiden tot basisrapportages. Daaruit worden vervolgens maatschappelijke producten afgeleid, zoals folders, publiekspublicaties en museale presentaties. De kosten daarvan zijn begroot in het opgravingsbudget. De basisrapportages worden vervolgens beschikbaar gesteld voor wetenschappelijk onderzoek. Van de universitaire archeologie wordt verwacht dat zij uit eigen middelen een wetenschappelijke kop zet op de Malta-opgravingen.*

Waarom voldoet deze variant niet? In de eerste plaats omdat de verantwoordelijkheid voor een wetenschappelijke bewerking en interpretatie van de gegevens van de Malta-archeologie geheel aan universiteiten wordt overgelaten, zonder dat daar een bijbehorende financiering aan verbonden is. De universiteiten zullen niet of onvoldoende in staat zijn om met hun zeer beperkte middelen deze verantwoordelijkheid alleen te dragen. Daardoor dreigt een barrière te ontstaan tussen de Malta-archeologie en wetenschappelijk onderzoek. In de tweede plaats is dit organisatiemodel funest omdat het uiteindelijke maatschappelijke doel van de Malta-archeologie niet serieus wordt genomen; kwaliteitsvolle, vernieuwende beeldvorming van het

⁴⁰ Uit: Roymans, 1999, 10.

verleden is onhaalbaar zonder een serieuze wetenschappelijke evaluatie van de basisgegevens. Dit organisatieschema leidt slechts tot reproductie van bestaande kennis, ofwel 'meer van hetzelfde'. Het maatschappelijk rendement van de miljoeneninvesteringen die jaarlijks gedaan worden in noodopgravingen blijft daardoor beperkt.'

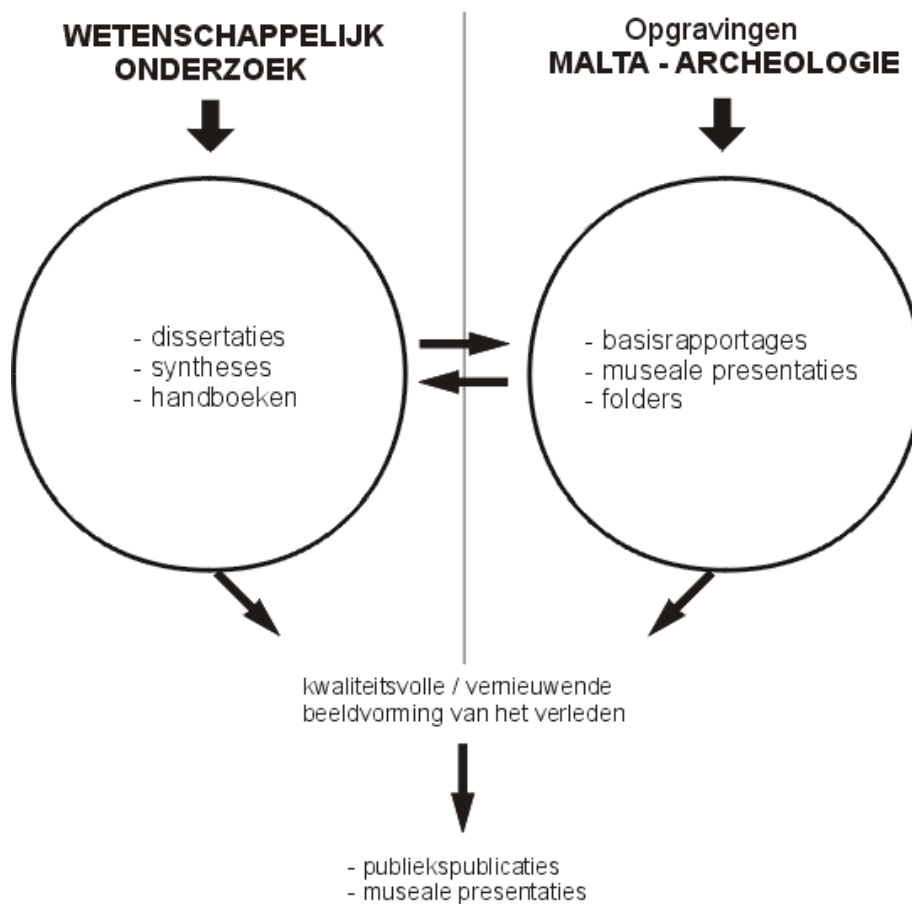
Figuur 3. Schema A: ongewenste situatie.

Uiteraard hebben Roymans' zorgen betrekking op de dreigende tekortkomingen voor gedegen wetenschappelijk onderzoek en beschouwingen op de aankomende Malta-archeologie. Zijn uitgangspunt betreft de verplichte basisrapportages. Zonder nadere syntheses en overzicht op deze vertalingen van bodemarchief naar schriftelijke informatie, zijn de archeologische opgravingen van beperkte waarde en wellicht zelfs zinloos. Roymans' kritiek op het schema is dan ook terecht. Vervolgens geeft hij een alternatief (fig. 4) waardoor de *output* van de Nederlandse archeologie wel zinvol is en getuigt van verantwoordelijkheid:⁴¹

'In schema B is een organisatiestructuur geschetst die wel kan voldoen. Uitgangspunt is een structurele samenwerking tussen de Malta-archeologie en wetenschappelijk onderzoek, waarbij de productie van kwaliteitsvolle, vernieuwende beeldvorming van het verleden als een gezamenlijke verantwoordelijkheid wordt gezien. Vanuit de Malta-archeologie mag dienovereenkomstig een serieuze bijdrage worden verwacht voor de financiering van de wetenschappelijke bewerking en interpretatie van de primaire opgravingsgegevens. De uiteindelijke maatschappelijke producten van de Malta-archeologie in de vorm van publiekspublicaties en museale presentaties zijn hierop gebaseerd. De langs deze weg verkregen kwaliteitsvolle publiekspublicaties zijn vervolgens het uitgangspunt voor een reeks andere maatschappelijke producten; zo kunnen zij een inspiratiebron vormen voor landschapsarchitecten en planologen bij de inrichting van de toekomstige ruimte, of voor romanschrijvers bij hun literaire producten.

⁴¹ Uit: Roymans, 1999, 11.

Mijn conclusie luidt dat een gezonde Malta-archeologie ondenkbaar is zonder een wezenlijke inbreng van wetenschappelijk onderzoek. Vanuit deze gedachte ligt het voor de hand dat binnen het thans te ontwikkelen systeem van kwaliteitszorg ook wetenschapsinhoudelijke aspecten serieuze aandacht krijgen. Daarmee is natuurlijk niet gezegd dat dit moet gebeuren via strakke regelgeving of zelfs wetgeving. Waar het om gaat is dat het nieuwe Malta-bestel zo wordt ingericht dat het in staat is de samenleving kwaliteitsvolle eindproducten aan te bieden. De voor wetenschappelijk onderzoek benodigde middelen kunnen langs verschillende wegen worden verkregen. Met name de grote opgravingsprojecten zouden verplicht moeten zijn daarvoor (relatief bescheiden) middelen te reserveren in hun begroting. Daarnaast zou (in aanvulling op universitaire middelen) een landelijk ‘fonds voor de archeologie’ moeten worden gecreëerd, waarmee onderzoekers kunnen worden aangesteld die zorgen voor kwaliteitsvolle, vernieuwende beeldvorming van het verleden.’

Figuur 4. Schema B: gewenste situatie.

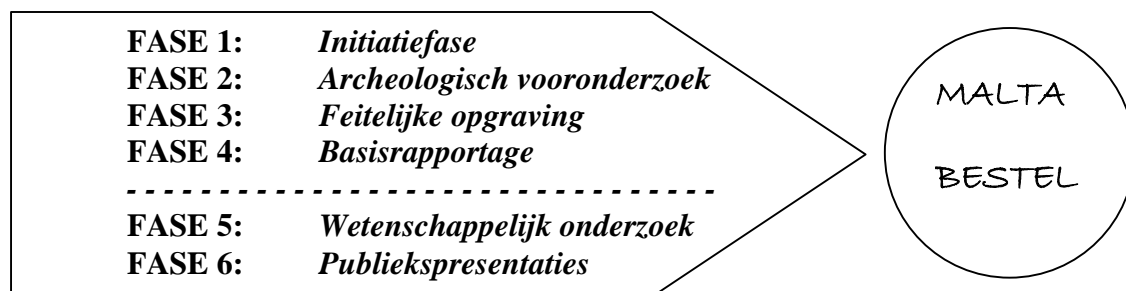
Aan de wens tot meer aandacht voor wetenschapsinhoudelijke aspecten van de Malta-archeologie lijkt op dit moment te worden voldaan in de vorm van een soort ‘wetenschapsfonds voor de archeologie’. Of deze kosten enkel worden gedragen door de overheid is nog onduidelijk. Roymans’ voorstel voor een relatief bescheiden bijdrage vanuit met name de grote opgravingsprojecten is hierin zeker zinnig.

Voor deze scriptie is echter met name van belang dat Roymans hier een van de belangrijkste aspecten van de Malta-archeologie benoemt, namelijk het *maatschappelijk product*. Roymans vindt dat het nieuwe Malta-bestel op een manier moet worden ingericht dat het in staat is de samenleving kwaliteitsvolle eindproducten te kunnen aanbieden. En zonder (de

mogelijkheden tot) nadere wetenschappelijke beschouwingen is dat geen haalbare kaart. Roymans gaat, gezien zijn wetenschappelijk-georiënteerde stelling, niet diep door op *hoe* het maatschappelijk product eruit zou moeten komen te zien, *hoe* dit overgebracht zou moeten worden en *wie* dit *wanneer* zou moeten doen. Roymans spreekt van ‘kwaliteitsvolle, vernieuwende beeldvorming van samenlevingen uit het verleden’. En van ‘maatschappelijke producten van de Malta-archeologie in de vorm van publiekspublicaties en museale presentaties’. De schema’s spreken verder nog van basisrapportages en folders.

Maar met dergelijke ‘eindproducten’ worden helaas, naast de vakgenoten, enkel de zeer fanatieke en toegewijde archeologie-geïnteresseerden bereikt. Een dergelijke vorm en inhoud van het ‘maatschappelijk product’ is daarom niet voldoende. Het getuigt van onvoldoende gerichtheid op het brede publiek en van te weinig verantwoordelijkheid.

Dit moet anders. Het Malta-archeologietraject kent zes fases (zie fig. 5), waar met betrekking op fase 5 en 6 geen wettelijke regelingen bestaan (zowel qua verantwoordelijkheid als in financieel opzicht). Een eventueel wetenschapsfonds buiten beschouwing gelaten, vallen fases 5 en 6 dus *buiten* de organisatiestructuur van de Malta-archeologie. Zoals het er nu voorstaat worden *omwonenden* misschien betrokken bij fase 3 door een open dag of rondleiding. Dit is echter geen voorgeschreven regel; het zal enkel plaatsvinden op basis van vrijwilligheid van de desbetreffende uitvoerende instantie. Maar het gaat juist om het *brede publiek*. Zij dienen volgens Artikel 9 te worden betrokken bij de archeologie; niet enkel om *draagvlak* te kunnen creëren, maar ook ter *verantwoording* van gemaakte kosten en tijd én vanuit het *recht* op toegankelijke informatie (over het cultureel erfgoed). Een basisrapportage (fase 4) zal hoogdrempelig verkrijgbaarbaar zijn, enkel op verzoek en zeker niet gratis. Wat resteert zijn de media. Maar zij staan in geen directe relatie tot het archeologisch bestel en aan hen kan en mag dan ook zeker niet de verantwoordelijkheid worden overgelaten. Het maatschappelijk fundament van zowel het Malta-bestel als de Nederlandse archeologie in het algemeen bestaat hierdoor niet, en dit is eigenlijk onvoorstelbaar. Voordat met een alternatief wordt gekomen eerst een nadere beschouwing van de zes fases.

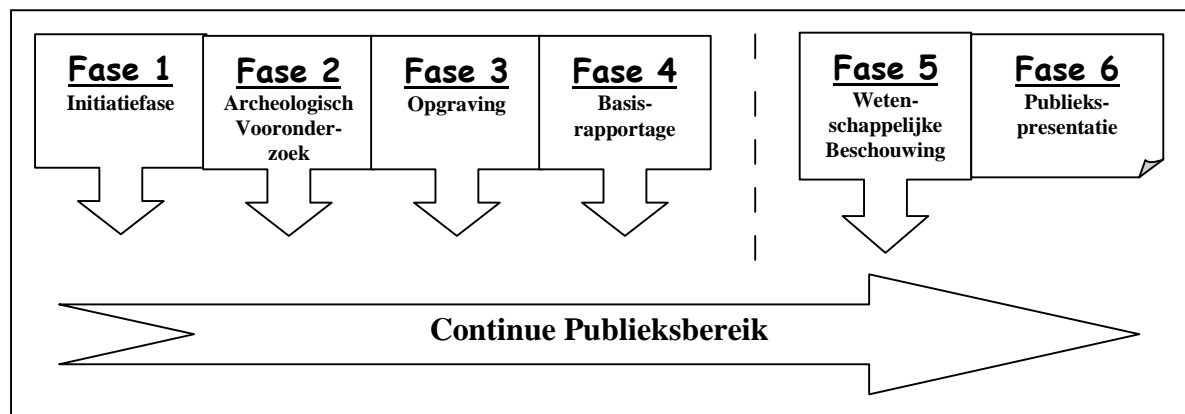

Figuur 5. De zes fases van het Malta-bestel.

Bij de eerste fase worden plannen geïnitieerd voor bijvoorbeeld de aanleg van een bedrijventerrein. De Malta-wetgeving verplicht gemeenten en provincies voortaan eventuele archeologische waarden in acht te nemen. Mocht een gebied archeologische potentie hebben, zal nader onderzoek moeten komen (fase 2). Indien vervolgens wordt besloten om het

desbetreffende bedrijventerrein aan te leggen,⁴² zal de opdrachtgever een opgraving moeten bekostigen. Bij de opgraving (fase 3) gaat het om het verantwoordt onttrekken van het materiaal aan de bodem. De opgraving moet tenslotte resulteren in een basisrapportage (fase 4). De basisrapportages vormen in dit Maltamodel het uitgangspunt voor wetenschappelijke interpretaties en syntheses (fase 5) waarna vervolgens een bepaalde vertaling naar het publiek gemaakt kan worden (fase 6).

Dit huidige model voldoet duidelijk niet. De vraag die ten opzichte van de Malta-archeologie gesteld zou moeten worden is; ‘Wat is het nut? Waar doen we het voor?’ Dit is een gezonde vraag en het algemene antwoord erop luidt; ‘Ter vergroting van onze kennis en informatie van het verleden, van vroegere culturen.’ Deze kennis dient natuurlijk de toekomst maar vooral het *heden*; het is van *maatschappelijk nut*, het is voor iedereen. Door vele redenen, die elders in deze scriptie zijn beschreven, voldoet de Nederlandse archeologie in het algemeen, en de vertaalslag van opgravingen in het bijzonder, hier verre van. Publieksbereik moet niet meer het eindpunt van de archeologische cycli vormen, maar juist het uitgangspunt; het begin en het eind (zie fig. 6), van voor de opgraving tot na het wetenschappelijk onderzoek.

Figuur 6. Het uitgangspunt van de Malta-archeologie vormt het publiek.

De verantwoordelijkheid voor het publieksbereik ligt voor het grootste gedeelte bij de overheid. Daar de kracht van de Malta-archeologie in de regio ligt, is het in de eerste plaats de taak voor de gemeenten hier een invulling aan te geven. Hoe de gemeente dit moet doen wordt in hoofdstuk 6 concreet weergegeven.

Een alternatief voor de figuren 5 en 6 vormt de continue gerichtheid op de samenleving, het publiek, zoals in figuur 6 wordt weergegeven. Hierbij is het van groot belang een aantal vragen te beantwoorden. Bijvoorbeeld; ‘Wát wil je in wélke fase doen’ (informereren, overtuigen, vermaken, etc.). Het publiek moet daarin wel serieus genomen worden. Dit houdt in dat zij bij fase 1-2 *geïnformeerd* moeten worden en bij fase 3-6 continue *betrokken*. Het is daarbij ook van belang dat er ruimte overblijft voor wensen, financiering, capaciteiten,

⁴² Het Maltaverdrag beoogt juist tot meer behoud. Indien men te maken heeft met een gebied waar zich archeologische waarden bevinden, valt het te verwachten dat in veel gevallen men kiest om juist elders een gebied te ontwikkelen – zodat versterking van het bodemarchief veelal wordt voorkomen.

voorkeuren en creativiteit van opdrachtnemers, externe deskundigen, opdrachtgevers, gemeente/provincie en niet in de laatste plaats amateurarcheologen.⁴³

Het belangrijkste aspect van figuur 6 is dat telkens goed *gecommuniceerd* moet worden. Hierbij dienen afspraken te worden gemaakt, met betrekking op het publieksbereik, tussen de desbetreffende gemeente waar de opgraving plaatsvindt enerzijds en de opdrachtnemer en opdrachtgever anderzijds. Een dergelijke verstandhouding zou door duidelijke regelgeving gestimuleerd moeten worden, liefst verankerd in wetgeving. Enkel op déze wijze wordt het publiek serieus betrokken bij het cultureel erfgoed. De eindverantwoordelijkheid met betrekking op het publieksbereik moet komen te liggen bij de gemeente. De gemeente zou gezien deze verantwoordelijkheid bepaalde voorwaarden mogen stellen aan zowel de opdrachtgever als opdrachtnemer. Elke gemeente zou met betrekking op het cultureel erfgoed een eigen communicatiemodel moeten hanteren. Het gaat hierbij om berichtgeving en informatieverstrekking richting de samenleving. Maar tegelijkertijd om een stukje voorlichting en verleiding. Mensen moeten enthousiast gemaakt worden over de geschiedenis van hun eigen leefomgeving. Deze positieve houding kan dan overslaan op draagvlak en waardering voor de Nederlandse archeologie in het algemeen. Voor de continue gerichtheid op het brede publiek, zoals weergegeven in figuur 6, kunnen een aantal regels worden opgesteld:

1. Er moet een onderscheid gemaakt worden tussen kleine en grote projecten (HSL, Betuwelijn). Hierbij speelt de financiering een grote rol. Opdrachtgevers moeten verplicht worden meer geld voor publieksgerichte activiteiten vrij te maken. De gemeente kunnen hiervoor voorwaarden stellen.
2. Er moet altijd een kwaliteitsbeleid gevoerd worden ten opzichte van het publieksbereik. Er dient daarbij op gezonde wijze te worden nagedacht over zaken als nut en noodzaak. En dat is een kwestie van keuzes. Niet elke opgraving leent zich bijvoorbeeld voor een tentoonstelling na de basispublicatie.
3. Archeologie moet erfgoed-breed bekeken worden. Het maakt onderdeel uit van het totaal aan cultureel erfgoed en daar moet ook naar gehandeld worden. Een belangrijk deel van de archeologische *output* moet voor de bewoners van de gemeente waar een opgraving plaatsvindt in een verhalend jasje gegoten worden. Archeologie draagt daardoor in feite bij aan het regionale geschiedenisverhaal. De wijze waarop dit verhaal wordt overgedragen moet minimaal via de erfgoedpagina van de gemeentelijke website plaatsvinden. Dit aspect van Artikel 9 zou ook wettelijk afdwingbaar moeten zijn.
4. Publieksbereik moet ingebed worden in het gemeentelijk erfgoedbeleid. Dit geldt in ieder geval voor de fases 1-4. Op het gebied van een actieve overdracht van het culturele erfgoed dient de gemeente te werken volgens een communicatiemodel. Een raamwerk van dit model zou door hogere overheidsniveaus geleverd moeten worden (provincie en rijk).
5. Uitvoerende instanties moeten voor fases 3-4 een minimaal communicatieframe hebben. Inzake het publieksbereik zullen zij dit voorafgaande aan de opgraving in goed overleg met de desbetreffende gemeente moeten afstemmen.
6. Gemeente plus opdrachtgever zijn verantwoordelijk voor de fases 1-2. Hierbij gaat het hoofdzakelijk om informatieverstrekking dat via regionale bladen en de website van de gemeente kan plaatsvinden.

⁴³ De rol van de amateurarcheologen, heemkundekringen, et cetera, mag hierbij niet onderschat worden. Hun kennis, betrokkenheid en enthousiasme voor de plaatselijke geschiedenis mag in deze constructie niet onbenut blijven. Naast de lokale media vormen ook zij juist vaak de schakel tussen ‘de archeoloog’ en de gemeenschap.

7. Fases 5-6 dienen in een regionaal/provinciaal kader te worden bekeken en gezet. Een aanbeveling voor een concrete invulling van deze vertaalslag van archeologie naar samenleving wordt in hoofdstuk 6 gegeven.

Het gehele bovenstaande gedeelte gaat over de *Malta-archeologie*. Maar dit is natuurlijk maar een gedeelte van het totale Nederlandse archeologiespectrum. Ook bij de andere archeologievormen moet een zeer sterke gerichtheid op het publiek centraal staan. Pas dan ontstaat er een inbedding van het cultureel erfgoed - en archeologisch erfgoed in het bijzonder – in de samenleving. Draagvlak en betrokkenheid, zoals beschreven in Artikel 9, volgt dan vanzelf. Dat dit mogelijk is hebben landen als Duitsland en Engeland reeds lang bewezen.

3.6 Kwaliteitsbeleid van het Publieksbereik

De Nederlandse Archeologie heeft een communicatieprobleem en een marketingprobleem. Communicatie wordt gedefinieerd in termen van zender, boodschap en ontvanger, waarbij het initiatief steeds bij de zender ligt. De communicatie- en marketingproblemen van de Nederlandse archeologie hebben betrekking op Artikel 9 uit het Verdrag van Malta, oftewel de communicatie tussen archeologie en samenleving.

In hoofdstuk 1 werden vele vraagstellingen of probleemvelden onderscheiden. Veel van deze problemen hebben direct te maken met de vertaalslag van – de verschillende aspecten van – de archeologie en het brede publiek. Bij de *marketing* van deze vertaalslag moet veel meer aandacht komen voor de *kwaliteit* van hetgeen wordt aangeboden. Hierbij draait het niet zo zeer om het mooiste of beste wat de Nederlandse archeologie te bieden heeft, maar veeleer een nauwgezette strategische planning in de communicatie naar buiten toe. Dit betekent onder meer dat niet *elke* ('Malta'-)opgraving voor een uitgebreide presentatie in aanmerking komt. In dit opzicht dient het resultaat van de desbetreffende opgraving, met het oog op het brede publiek, direct te worden beoordeeld op het *verhaal* dat het te bieden heeft. Archeologie als (potentieel) verhaal dus.

In de toekomst van de 'Malta'-archeologie zou het bovenstaande moeten betekenen dat er veel meer een kwaliteitsbeleid van het publieksbereik moet worden gevoerd. Een opgraving van E. 100.000,- kan qua *verhaal* véél meer zeggingskracht hebben en tot de *verbeelding* spreken dan een opgraving van E. 5.000.000,- (zoals in de lezing van de SNA-Contactdag werd verwoord door Carmiggelt en Van Ginkel). Met het oog op Artikel 9 uit het Verdrag van Malta zou dit betekenen dat voor de financiering van sterk publieksgerichte (kostbare) presentaties een instrumentarium zou moeten komen om op marketinggerichte wijze keuzes en afwegingen te kunnen maken.

Het is belangrijk te beseffen dat dit beleidstechnische probleem (van een overkoepeld beleid gericht op communicatie en marketing) erg dynamisch is. Telkens moet worden nagegaan wat de antwoorden kunnen zijn op de vragen van het *hoe, wat, wanneer* en *wie*. Wat betreft het *wanneer* gaat de voorkeur uit naar een in de toekomst wat meer afgewogen presentatie. Archeologen moeten daarbij niet alles zelf doen; het presentatiebeleid is in de eerste plaats de directe verantwoordelijkheid van de desbetreffende gemeente waar archeologisch onderzoek plaatsvindt. Er moet daarbij veel meer overleg komen en op voorhand afspraken worden gemaakt tussen de opdrachtgever, uitvoerende instantie en de gemeente. Het betreffende onderzoek zou daarbij in een breder kader geplaatst moeten worden van cultureel erfgoed en

het geschiedenisverhaal van de eigen leefomgeving dat de gemeente aan haar burgers wil overbrengen. Daarbij moet opgemerkt worden dat in deze context archeologie nogmaals als *verhaal* wordt gezien. En zowel bij dit aspect van de archeologie als bij de – eerder omschreven – andere, moet tevens nagedacht worden *wat op welke* wijze moet worden overgebracht. En wat is daarbij tenslotte het doel en boodschap? Gaat het om informatie, educatie, voorlichting, amusement of propaganda? Een gemeentelijk communicatieplan op het gebied van het eigen cultureel erfgoed (waar archeologie een deel van uitmaakt) is daarbij zeker nuttig.

In hoofdstuk 3.2 werd de SNA- Contactdag over Artikel 9 samengevat weergegeven. Museumconservator L. Swinkels gaf in zijn lezing enkele interessante visies. Met het oog op dit onderwerp van ‘kwaliteitsbeleid van het publieksbereik’ is het onderstaande citaat uit zijn lezing van groot belang:

‘Een tentoonstelling over een opgraving is vooral zinvol als er voldoende vondstmateriaal met museale kwaliteit beschikbaar is en er daarnaast voldoende gegevens zijn om het in een context te plaatsen. Een opgraving of een kleine reeks samenhangende opgravingen kunnen dan hele leuke en toegankelijke tentoonstellingen met een duidelijke focus opleveren, die zeker in de regio waarin ze zijn uitgevoerd belangstelling zullen wekken. Toch lijken mij andere vormen van tentoonstellingen meer geschikt voor een groter publiek. Dan denk ik in de eerste plaats aan exposities die zijn gewijd aan één specifiek en herkenbaar thema: ‘List en Bedrog’ in Leiden, ‘Een huis voor de eeuwigheid’ in Maastricht rondom de sarcofaag van Simpelveld of ‘Opgedolven klanken’ in Assen. Maar het grootste publicitaire succes van de Nederlandse archeologie is waarschijnlijk nog altijd ‘Verleden Land’. Niet alleen de grootste bestseller, maar wellicht ook de best bezochte tentoonstelling. Zo’n kaleidoscopisch overzicht van de Nederlandse archeologie valt kennelijk bij een groot publiek in de smaak en dat valt ook wel te begrijpen. Het is ons beste antwoord op de schatten-exposities die ons vanuit het buitenland met enige regelmaat passeren. Zouden we ons niet vaker op die manier moeten presenteren?’

Swinkels geeft in zekere zin antwoord op de vraag *hoe* en *wat*. Daarnaast heeft hij ook oog voor wat *het publiek* nu eigenlijk schijnt te waarderen van de Nederlandse archeologie. In onderstaand citaat uit het vervolg zijn lezing geeft hij een voorbeeld aan hoe in Duitsland onder andere wordt omgegaan met de vertaalslag van archeologisch veldwerk en het brede publiek. In de conclusies en aanbevelingen (hoofdstuk 7) wordt hierop nader ingegaan:

‘De archeologische instellingen in Nordrhein-Westfalen organiseren sinds 1990 om de vijf jaar een grote Landesausstellung met een vergelijkbare opzet als Verleden Land: de opzienbarende, de mooiste, de leukste of de gekste vondsten van de laatste vijf jaar in een bont en chronologisch geordend overzicht bij elkaar. Vergezeld van een verzorgde publicatie, waarin je net als in de tentoonstelling lekker kunt grasduinen, zonder je verplicht te voelen er van voor tot achter doorheen te moeten omdat je anders het grote verhaal mist. Bij zo’n gemeenschappelijke inspanning komen bovendien de middelen vrij om er iets bijzonders van te maken en ook in de presentatie nieuwe wegen in te slaan. Tenslotte vormen zulke tentoonstellingen een prachtige gelegenheid om aandacht te vragen voor de Nederlandse archeologie, nieuwe ontwikkelingen en actuele vraagstukken naar voren te brengen en het maatschappelijk draagvlak te vergroten.’

Hoofdstuk 4 De huidige maatschappelijke verantwoording van de Nederlandse Archeologie

4.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk werden, ten opzichte van Artikel 9, de onderzoeken en discussies uit de vakwereld weergegeven, met daarop een beschouwing. Veel van de inhoudelijke wat-, wie- en hoe-vragen én de randvoorwaardelijke vragen zijn hierin naar voren gekomen. In aanloop naar de werkwijze conform de Malta-wetgeving, is er de afgelopen jaren al veel gebeurd en veranderd. In dit hoofdstuk wordt nu ingegaan op de huidige maatschappelijke verantwoording van de Nederlandse archeologie. De kern hiervan wordt gevormd door de publieksgerichte werkwijze van de projectarcheologie en de (veranderende) rol van de amateurarcheologen.

4.2 Grote Infrastructurele Projecten: De Betuweroute

En toen was er de Betuweroute. Een project dat flink wat stof heeft doen opwaaien in de archeologische wereld. Voor het eerst werd er gewerkt ‘in de geest van Malta’. En voor het eerst werd op grootschalige wijze gewerkt met het principe van ‘de verstoorder betaalt’. Nog wel vóórdat hier een wettelijke verplichting voor gold. Het Betuwerouteproject is één van de grootste en meest complexe infrastructurele projecten die tot nu toe in Nederland zijn uitgevoerd. In het Project Betuweroute zijn twintig vindplaatsen opgegraven, door drie uitvoerende instanties. Op negen van de grotere opgravingen die wat langer duurden hebben publieksvoorlichters gewerkt.

Om de Betuweroute van de grond te krijgen moest eerst aan een aantal condities worden voldaan: het verleggen en aanleggen van kabels en leidingen, het verwerven van grond, het verkrijgen van vergunningen, het saneren van de bodem én het verkrijgen van een archeologische vrijwaring.⁴⁴ Daarvoor werd er de Projectorganisatie Betuweroute in het leven geroepen, die verschillende projectgroepen aanstuurde. Eén van die projectgroepen was de Projectgroep Archeologie Betuweroute. Het was deze projectgroep die de verschillende uitvoerende instanties inschakelde voor het archeologisch werk. Zowel de Projectorganisatie als de Projectgroep Archeologie onderhielden contact met de ROB, onder meer over de kwaliteitseisen en onderzoeksvraagstellingen (zie fig. 7).

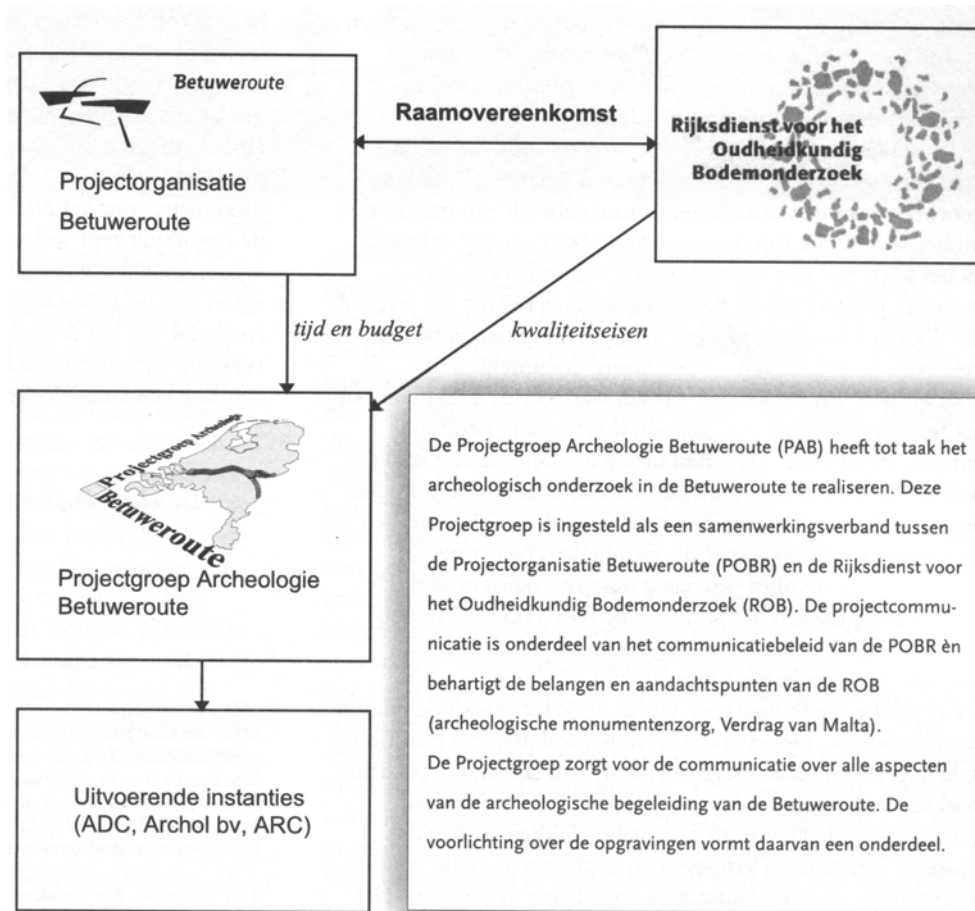
De Projectgroep Archeologie Betuweroute stelde ten opzichte van het publieksbereik en algehele communicatie bepaalde voorwaarden en eisen:⁴⁵

‘(...) De ene partij houdt zich bezig met het plannen, ontwerpen en begeleiden van het archeologisch onderzoek. De andere partij voert het onderzoek uit. Ook in de externe communicatie is deze taakverdeling terug te vinden. Bij de archeologische begeleiding van de Betuweroute gaat het niet alleen over de onderzoeksresultaten van een vindplaats en daarmee over de archeologische kennis en archeologische belangen die ermee gepaard

⁴⁴ De Louw, 1998, 16.

⁴⁵ De Louw, 2000, 10.

gaan. Het archeologisch onderzoek is nu onderdeel van een infrastructureel project. Zo'n project heeft zijn eigen belangen die soms meer, soms minder en soms helemaal niet overeenkomen met het archeologisch belang.'

Figuur 7. Schema van het samenwerkingsverband tussen POBR, ROB en PAB.

*'Bij de archeologische begeleiding van de Betuweroute gaat het niet alleen over de onderzoeksresultaten van een vindplaats en daarmee over de archeologische kennis en archeologische belangen die ermee gepaard gaan. Het archeologisch onderzoek is hier onderdeel van een infrastructureel project waar verschillende belangen op elkaar moeten worden afgestemd. Deze inbedding biedt de archeologie ongekende kansen om onderzoek te verrichten, maar het betekent ook dat de externe communicatie over het archeologisch onderzoek onderdeel vormt van het communicatiebeleid ten aanzien van het totale project en daardoor in samenspraak met de andere belanghebbenden moet worden vormgegeven en uitgevoerd.'*⁴⁶

Het is bij bovengenoemde constructies dat het archeologisch werk van de Betuweroute ten opzichte van het brede publiek de fout in is gegaan. Natuurlijk verdient de professionele opzet van de voorlichting en communicatie een pluim. Dat er een communicatieplan bestaat is namelijk al een hele stap vooruit in de algehele koppeling van archeologie – publiek. Toch zijn er een aantal grenzen overschreden die het noodzakelijk maken dit met het oog op de

⁴⁶ De Louw, 1998,16.

‘Malta’-archeologie eens nader te beschouwen. De vraag hierbij is in hoeverre de belangen van de opdrachtgever (in zekere zin de financierder van de opgravingen) de (publieke) belangen van de archeologie mogen overstijgen. De projectorganisatie- en projectgroep Betuweroute bleken hierin te pionieren en maakten in dit opzicht de dienst uit. Andere vragen die hiermee samenhangen luiden:

- Hoe ver mag het belang van de opdrachtgever gaan?
- In hoeverre mogen ‘geldschieters’ meebeslissen over wetenschappelijke onderzoeksvragen?
- In hoeverre over de publiciteit?⁴⁷
- In hoeverre levert het strijd op met het grondrecht op (toegankelijkheid van) informatie?

Daarnaast werd duidelijk dat de NS de archeologie enigszins heeft gebruikt om een maatschappelijk moeilijk aanvaardbare zaak (het aanleggen van de Betuwelijn) meer aanvaardbaar te maken. (Het imago van) de archeologie loopt hierdoor schade op en het is de vraag in hoeverre dit bij de toekomstige ‘Malta’-archeologie vaker zal voorkomen.

De archeologie (en cultuurhistorie, geschiedenis en erfgoed in het algemeen) is iets wat van iedereen is. Het mag niet worden toegeëigend door de betreffende financierder. Niet op het wetenschappelijk vlak en evenmin op het vlak van de publiekspresentatie. Uiteraard is dit geen ‘zwart-wit’ kwestie. Het is een eerder een groot grijs gebied waar in de toekomst veel goed zal gaan en sommige dingen minder. Hoe het niet mag gaan heeft de Projectorganisatie Betuweroute bewezen. Eén van de doelstellingen van de voorlichting was het verantwoorden van de gemaakte kosten en tijd aan het publiek. Wanneer wordt gekeken naar de uiteindelijke *output*, blijkt dat voor het publiek slechts een boek is verschenen met een oplage van 1.500 stuks en een tentoonstelling. Het aantal mensen dat op deze wijze is bereikt loopt maximaal in de enkele duizenden in plaats van enkele honderdduizenden of meer. Een gemiste kans.

‘Hoe dan wel?’ – luidt vervolgens de vraag. En hier doemt weer (het eerder genoemde probleem van) het gebrek aan creativiteit en uitwisseling van goede ervaringen op. In het specifieke geval van de archeologie van de Betuweroute had gedacht kunnen worden aan de inschakeling van andere media. Er had véél meer publiek bereikt kunnen worden via internet, (digitale) reconstructies, gedenktekens, of middels een uitgebreide ‘verantwoording’ in de wetenschapspagina’s van de grote dagbladen, of een spannende documentaire op televisie waarin ‘de leuke verhalen’ veel meer tot z’n recht waren gekomen. Hoeveel mensen hebben nu daadwerkelijk de reconstructie van ‘Trijntje’ gezien? Kortom, het had veel beter gekund.

Met het oog op een invulling van Artikel 9 valt hieruit een les te leren. *Verantwoording, toegankelijkheid en kwaliteit*. Vanuit overheidswege zou in de toekomst van de ‘Malta’-archeologie bijvoorbeeld van opdrachtgevende instanties geëist kunnen worden dat er een bepaald percentage of aantallen mensen bereikt moet worden. Een gedegen *publieke* verantwoording dus. Het einde van de terughoudende vrijblijvendheid. Het uiteindelijk *werkelijk* creëren van een maatschappelijk draagvlak, waardering en interesse van het publiek voor de Nederlandse archeologie. Een groeiproces.

⁴⁷ Zie ook de 4^e discussievraag uit de SNA-Contactdag over de inzet van een publieksvoorlichter.

4.3 Praktijk van de Malta - Archeologie in Nederland

Artikel 9 is een artikel uit het Verdrag van Malta. De tekst uit zowel het gehele verdrag als uit het negende artikel, houdt verband met de visies op wat archeologie *is*, waar het uit *bestaat* en van wat voor *belang* het is voor de (Europese, en in dit geval Nederlandse) samenleving. De vraag hierbij luidt dan; ‘Wat is het beeld van de archeologie achter Malta?’ Het antwoord op deze vraag zet de tekst van het Artikel in een duidelijker context. Zoals in hoofdstuk 2.6 werd aangestipt, kent Nederland geen echte traditie met betrekking tot publieksgerichtheid en presentaties, zoals die bestaat in Duitsland of Engeland. Nederland kent daarentegen, in relatie tot haar (archeologisch) erfgoed, een traditie van ruimtelijke inrichting. Het gevolg daarvan is dat vanuit deze historisch gegroeide traditie nooit echt aandacht bestond voor een directe vertaling en gerichtheid op het publiek, iets dat wel het geval is in de ons omringende landen. Het directe gevolg daarvan is dat het verleden veel zichtbaarder in het landschap ligt. Daar waar het niet zichtbaar was, werden veelal reconstructies of gedenktekens geplaatst. Doordat het verleden zo visueel aanwezig is in het landschap, ontstaat de waardering, draagvlak, betrokkenheid én interesse als vanzelf. In onze buurlanden is dit als het ware met de paplepel ingegoten. En door deze automatische publieke brede belangstelling is er automatisch meer aandacht voor het culturele (archeologische) erfgoed. Het staat dus in een onderlinge, zichzelf steeds versterkende, samenhang. Deze opwaartse spiraal staat in scherp contrast met de Nederlandse situatie. In Nederland is er eerder sprake van een vicieuze neerwaartse cirkel; koel, berekenend, pragmatisch en afstandelijk.

In het belang van de vertaalslag van én interactie tussen archeologie en samenleving, is een beter begrip van de tekst van Artikel 9 van essentieel belang. De tekst werd in hoofdstuk 1.5 al onder een vergrootglas gelegd en in hoofdstuk 1.6 voorzien van een aantal vraagstellingen die met de tekst van het artikel samenhangen. Maar het draait niet enkel om een begripsanalyse van het artikel of het verdrag als geheel. Het draait meer nog om de achterliggende beelden en visies van waaruit de teksten de vertaalslag vinden in de Nederlandse wetgeving. Het fundament van deze visies op Malta is niet geworteld in de historische cultuur, maar in de wetenschap. En het uitgangspunt van het archeologisch erfgoed ligt daarbij dus niet op het publiek, maar op ruimtelijke inrichting. Publiekspresentatie wordt ofwel gezien als sluitpost op de begroting, ofwel - hooguit - als inspiratie voor de ruimtelijke inrichting (zoals af te leiden valt uit de beleidsnota's van Belvedere en de vijfde nota op de Ruimtelijke Ordening; zie hoofdstuk 6). Het vormt dus niet het *uitgangspunt*, wat een gezonde omgang met 's lands verleden in de weg staat.

Het gebrek aan binding van een samenleving aan de eigen historische cultuur ontstaat in deze zin door het visueel ontbreken van landschappelijk, cultureel erfgoed. ‘Ontbreken’ is hier wellicht wat gechargeerd, maar een ernstige tekortkoming bestaat zeker. In Nederland is de historische ruimtelijke kwaliteit aan inflatie onderhevig. Dat dit geen overdreven stelling is, bewijst de hausse aan historiserende nieuwbouw bijvoorbeeld, maar ook het vrijwel ontbreken van visueel zichtbare archeologische monumenten. In feite kunnen we net als bijvoorbeeld Engeland trots zijn op ons verleden. Maar dit verleden is voor een groot deel visueel afwezig. En te weinig kansen worden aangegrepen om het verleden te *verbeelden* – en dit hoeven zeker niet enkel gebouwreconstructies te zijn. Het zou flauw zijn te zeggen dat Hollanders te nuchter zijn om van haar eigen verleden te kunnen genieten of daar trots op te zijn. Fascinatie voor het verre verleden en oude culturen bestaat er genoeg. Wellicht dat door een gebrek in eigen land men dit contact over de grenzen zoekt, de antieke wereld van het

Middellandse zeegebied heeft qua aandacht immers niets te klagen. De Nederlandse archeologie wordt als ruimtelijk beleid gezien. Niet vanuit het oogpunt van cultuur-toerisme, maar vanuit de inrichting van de ruimte en de daarmee samenhangende vraagstukken en claims.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de invoering van het Verdrag van Malta, daar waar het direct het archeologisch werk aangaat, zich niet richt op de vraag hoe het publiek zo goed mogelijk te kunnen bedienen, maar op de vraag hoe zo efficiënt mogelijk gewerkt kan worden, met behoud van kwaliteit. Nu door 'Malta' het wettelijk mogelijk wordt voor de archeologen om vóór de bouwers uit te werken, dient de archeologie zich ook aan te passen aan het planmatig en projectmatig werken zoals dat in de bouwwereld gewoon is. De Nederlandse archeologiebeoefening wordt zo misschien wel professioneler van opzet, maar tegelijkertijd ligt ook hier weer een sluier over van het denk- en handelingsframe van ruimtelijke inrichting. De daarmee samenhangende strikte regelgeving en de sterk toegenomen administratie halen daardoor helaas enigszins de ziel uit de Nederlandse archeologie(beoefening).

4.4 Rol van de Amateurarcheologen in Nederland

'Archeologisch Nederland is in beweging' stond in de inleiding van deze scriptie. Dat klopt, en in niet geringe mate. Het Maltaverdrag zorgt voor een vrijgave van de markt (opgravingsbevoegdheden worden uitgebreid), intrede van een uniform kwaliteitssysteem (met daaraan gekoppeld een nieuw opgericht College voor de Archeologische Kwaliteit en een Rijksinspectie), certificering van beroepsarcheologen en natuurlijk het 'verstoorder betaald-principe' wat meer bescherming van het archeologisch bodemarchief moet bewerkstelligen. Bij al deze veranderingen is het interessant om te bekijken wat dit voor gevolg heeft voor bijvoorbeeld de amateurarcheologen in Nederland, de gemeentelijk archeologen en de nieuwe 'projectarcheologie'. Dit uiteraard in relatie tot Artikel 9.

Allereerst de amateurarcheologen. Zij zijn sinds 1951 verenigd in de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN). De AWN kent 24 afdelingssecretariaten en heeft in totaal circa 2.500 leden. De leden hebben een sterke binding met de eigen omgeving en in groepsverband verrichten zij veelal verkenningen of helpen ze bij een opgraving. Deze toegewijde groep amateurarcheologen worden door hun werk en toezicht ook wel 'de ogen en oren van de Nederlandse archeologie' genoemd. De komst van de 'Malta'-archeologie zien zij met lede ogen tegemoet omdat hun positie in het geding lijkt te komen.

In een toespraak van R. van Hengstum in september 2001 werd getracht deze vertwijfeling weg te nemen en werd de rol van de amateurarcheologen in het nieuwe bestel geschetst. Eerst werden de leden gewezen op het belang van hun kennis van de eigen streek en de mogelijkheden voor de amateurs in de toekomst om een belangrijke aanwijzende en informatieve functie te vervullen voor de archeologische waardekaarten van de ROB (die vaak het uitgangspunt vormt voor de keuzes - bij bijvoorbeeld woningbouw - om ergens wel of niet op te graven). Vervolgens ging Van Hengstum door met de toekomstige positie van de amateurs:⁴⁸

⁴⁸ Uit: Jubileumsymposium AWN, openingstoetspraak van de directeur van de DCE van het ministerie van OC&W drs. R. van Hengstum, namens staatssecretaris dr. F. van der Ploeg, op vrijdag 28 september 2001 te Haarlem.

'(...)Door de invoering van Malta krijgt een nieuw bestel vorm en wordt de archeologie steeds professioneler. Ik weet dat de AWN, op weg naar het wetsvoorstel, heeft laten weten bevreesd te zijn. U vreest dat er door de introductie van marktwerking minder ruimte komt voor deelname van amateur-archeologen aan opgravingen. Ik kan u zeggen dat onder Malta de rol van amateur-archeologen bij opgravingen strikt genomen niet verandert. Amateur-archeologen kunnen blijven assisteren bij opgravingen, zolang ze begeleid worden door een gekwalificeerde persoon of instantie. Dit neemt niet weg dat ik uw zorg wel begrijp. Met de nieuwe wetgeving willen we vermijden dat opgravingen met te weinig tijd en geld uitgevoerd moeten worden. En van oudsher kwamen amateur-archeologen vaak bij dit type 'noodonderzoek' in beeld. Met vaak beperkte middelen heeft u veel archeologische informatie weten veilig te stellen, die anders verloren was gegaan. Toch verwacht ik dat de noodzakelijke professionalisering per saldo niet ten koste zal gaan van uw deelname aan opgravingen. Natuurlijk zal de hulp van amateur-archeologen niet altijd goed zijn in te passen in een bedrijfsmatige opgraving. Maar lokale betrokkenheid en kennis kunnen onderzoek veel meerwaarde geven. Ook commerciële bedrijven hebben die kennis vaak niet paraat.'

Of dit inderdaad zo vorm gaat krijgen is afwachten. Wellicht dat door het certificeringssysteem van de NVvA de amateurs in bepaalde opzichten buitenspel worden gezet. Maar het is nu nog te onzeker daar verdere uitspraken over te doen. Van Hengstum vervolgt zijn lezing dan met het volgende punt: *'Overigens denk ik dat Malta ook geheel nieuwe perspectieven opent voor amateur-archeologen. Gemeenten krijgen straks meer regie in handen. Wanneer bouwers of projectontwikkelaars de grond in willen, wordt van de gemeente verwacht dat ze zich een oordeel vormt over het archeologiebelang. Hierdoor is het voor amateur-archeologen relatief eenvoudig om op lokaal niveau de belangen van de archeologische monumentenzorg te behartigen.'*

Binnen de eigen regio wordt door de staatssecretaris, via Van Hengstum, de kracht en mogelijkheden geschetst voor de amateurarcheologen. En dit is natuurlijk zo; in de toekomst van de projectmatige, vaak kleinschalige en kortdurende 'Malta'-archeologie, zijn het juist de amateurs die de kennis, ervaring en inzichten hebben van de eigen regio. Waar Van Hengstum dan in de toespraak mee vervolgt is van groot belang voor Artikel 9:

'Ook voor de amateur-archeologie zie ik daarin fraaie kansen, die overigens soms al benut worden. U bent bij opgravingen het aanspreekpunt voor de vaak talloze nieuwsgierige toeschouwers. Of u vertelt uw verhaal op scholen, bij de rotary of een historische vereniging, en verzorgt tentoonstellingen over onze bodemschatten. Ook het informeren van de regionale pers is belangrijk wanneer vondsten in een bepaald gebied van een mooie toelichting moet worden voorzien. Maar er zijn meer ontwikkelingen. Het bodemarchief moet behouden blijven, liefst in de oorspronkelijke context. Dat betekent dat we het graven naar tastbare objecten zorgvuldiger moeten afwegen. Maar dat betekent niet dat we het niet digitaal inzichtelijk kunnen maken. Integendeel. Het zou mooi zijn als iedereen in Nederland makkelijk toegang krijgt tot de geschiedenis van zijn leefomgeving. Ook bij de digitalisering van het erfgoed, is uw inzet van belang. Dames en heren, ik zei het al: vijftig jaar lang bent u de ogen en oren van de professionele archeologie geweest. En de komende vijftig jaar komt daar nog eens een 'verhalende' dimensie bij. Ons verleden staat steeds meer in de publieke

belangstelling. Met een sterker lokaal en regionaal archeologiebeleid, zal de populariteit van ons erfgoed groeien. Al kost dat misschien nog tijd. Een bier-reclame die u ongetwijfeld kent, bewijst dat er vaak nog een eenzijdig beeld van archeologie bestaat. Namelijk dat het alleen gaat om opgraven. Maar dat dat anders kan, is te zien in Engeland. Een televisieprogramma als Meet the ancestors brengt het verleden tot leven. Ook wij zijn voor een groot deel van ons verleden aangewezen op de resten en sporen in ons nationale bodemarchief. U kent het verhaal van die 'stille getuigen' als geen ander, en kunt daardoor ons cultureel erfgoed in diverse opzichten een stem geven. Ik wens de AWN een mooie toekomst.'

Positieve geluiden van de staatssecretaris met betrekking op de toekomst van de amateurarcheologen in Nederland. Het is een antwoord op de *hoe*-vraag uit het eerste hoofdstuk van deze scriptie. Maar de eerder besproken verantwoordelijkheden van het informeren en betrekken van het grote publiek bij de Nederlandse archeologie wordt tussen neus en lippen door afgeschoven op de amateurs. Tenminste, daar lijkt het op. Dat de amateurs bepaalde voordelen hebben boven opdrachtgevende en opdrachtnemende instanties klopt natuurlijk wel; zij hebben tenslotte al veel ervaring, kennis en betrokkenheid met de eigen streek. In bepaalde opzichten zouden amateurarcheologen zeer goed als mediair kunnen fungeren tussen een archeologische opgraving in een bepaalde streek en de omwonenden. Zéker wanneer de amateurs zélf deel uitmaken van de omwonenden of regiobewoners. Echter, er zitten wat haken en ogen aan deze opvatting. Allereerst moeten amateurs wél deel gaan uitmaken van de desbetreffende opgraving. Buiten de vraag of de uitvoerende instanties dit wel of niet zouden willen, is dit meer iets dat niet altijd verwacht kan worden van de amateurs. Vrijwilligerswerk kun je niet afdwingen. Daarbij wordt geen rekening gehouden met de wensen, eisen en verwachtingen van de opdrachtgevers, noch van de opdrachtnemers. Elk van hen heeft een eigen publieksgerichte 'agenda', een eigen communicatieplan. Het publieksbereik en -beleid valt niet zonder meer op het enthousiasme van de al dan niet betrokken amateurs af te schuiven. Tenslotte zouden er minimumeisen aan de *kwaliteit* van het publieksbereik gesteld moeten worden. Niet enkel ten opzichte van de betrokken instanties, maar meer nog ten opzichte van *de wijze waarop* 'de archeologie' haar vertaalslag vindt naar het brede publiek, de samenleving.⁴⁹

Met bovenstaande komen we op nog een belangrijk punt van Artikel 9. De stelling dat men bij de Nederlandse archeologie, ten opzichte van het publiek, 'maar wat doet', ligt dicht bij de waarheid. Men doet maar wat; 'oja, het publiek'. Als standaard, en bij gebrek aan ideeën en creativiteit, wordt er bij een opgraving een open dagje georganiseerd of een folder uitgebracht (dit voorbeeld werd reeds besproken). Even buiten beschouwing gelaten dat archeologie natuurlijk méér is dan enkel opgraven, zou de vraag moeten worden gesteld; 'Is het ten opzichte van het publiek, *goed* wat we doen?' Met betrekking op de in hoofdstuk 2.3 besproken *verantwoordelijkheid* (van overheidswege), schreeuwen de volgende vragen om aandacht: 'Waarom is hier geen zicht op? Waarom bestaan juist hiervoor geen richtlijnen, geen kwaliteitseisen? Waarom staat bij een opgraving 'het publiek' stevast als sluitpost op de begroting in plaats van het uitgangspunt?' Meer hierover in hoofdstuk 6.6 en hoofdstuk 7.

⁴⁹ Daarbij moet overigens wel opgemerkt worden dat er natuurlijk een groot verschil bestaat tussen direct omwonenden, inwoners van het betreffende dorp, stad of streek en het publiek in het algemeen. Dit onderscheid in doelgroepen wordt ten opzichte van het publieksbereik binnen de archeologie zelden gemaakt.

4.5 Popularisering van de Archeologische Wetenschap?

Aan deze vraag zijn enkele moeilijke vragen verbonden. Want is dit nodig? Waarom dan? Wie is hier verantwoordelijk voor? In welke situatie? En hoe moet wat precies in welke situatie gepopulariseerd worden? En wie draagt zorg voor de eventuele kosten?

Dit zijn vragen waarop geen eensluidend antwoord op gegeven kan worden. Het zijn onderwerpen van discussie die continue moeten worden gevoerd met alle betrokkenen. Op een aantal van de bovengestelde vragen wordt in deze scriptie nog ingegaan. Op de vraag of popularisering nodig is – en de kwaliteit van het door archeologen gepresenteerde, wordt aan de hand (van een voorbeeld) van een misvatting hieronder ingegaan;

Bij popularisering wordt uitgegaan naar de wens en vraag vanuit het publiek, de maatschappij. Wat wil zij nu precies? Deze vraag lijkt niet al te vaak te worden gesteld. Bij opgravingen, museumtentoonstellingen of publieksfolders ligt meestal de nadruk op vragen als; ‘Wat is er opgegraven?’, ‘Welke informatiewaarde heeft de opgraving gehad?’ en ‘Waarom heeft er een opgraving plaatsgevonden?’. Veelal staat hier de *zender* bij het betreffende communicatiemiddel centraal, in plaats van de *ontvanger*. Wanneer we de publieksfolder (na of tijdens een opgravingscampagne) als voorbeeld nemen, leidt dit in de praktijk tot (veelal onbewuste) misverstanden. De zender wil namelijk informeren over wat er bijvoorbeeld gedurende het gehele traject heeft plaatsgevonden. Hij wil daarin zo volledig mogelijk zijn. Dat is op zich niet onterecht, want het legitimeert immers zijn positie en verrichte arbeid. De fout bij het schrijven van publieksfolders zit vaak in de doelgroep-vraag. De folder wordt meestal geschreven voor een te breed publiek; omwonenden, geïnteresseerden, opdrachtgevers, gemeente, vakgenoten en de eigen werkkring. Vaktaal en (te) lange teksten wordt daarbij niet geschuwd.

In dit opzicht zijn ook de, in de nieuwe ‘Malta’-archeologie verplichte, basispublicaties een verkeerd eindproduct. Met deze boekwerken zul je in eerste instantie het grote publiek niet bereiken. ‘Boeken zijn uit, beelden zijn in’, zou je voor het bredere publiek als credo kunnen stellen. Maar vooral de vermenging van twee totaal verschillende doelgroepen zijn bij de aankomende stroom aan basispublicaties onvermijdelijk. Aan de ene kant zal in deze boeken veel informatie staan, gericht op de opdrachtgever en vakgenoten. En hierbij zal vaktaal niet worden geschuwd. Aan de andere kant zal, bijvoorbeeld met behulp van fraaie plaatjes, gepoogd worden het bredere publiek te serveren.

In het geval van zowel de publieksfolder als de basispublicatie zal een aantal (simpele) communicatie- en doelgroepvragen gesteld moeten worden. Wie is mijn doelgroep, wat wil deze horen, wat verwacht deze van de folder/publicatie, et cetera. Wanneer deze vragen worden gesteld is een spanningsveld geboren. De wetenschappelijk ingestelde archeoloog wil of kan vaak niet hetgeen bieden wat het publiek wil horen. Shanks beschreef dit spanningsveld tussen archeoloog en publiek al in 1992: *‘But it is not within the field of archaeology proper to deal with popular consumption, commercial use, affective response. These are conceived as belonging with the present rather than the past. Such responses treat the remains of the past more as resource for present purpose and interest, rather than as a source of knowledge.’* Over het spanningsveld tussen archeologisch erfgoed en publiekspresentatie werd al ingegaan in hoofdstuk 2.3.

In bovenstaande alinea's is voornamelijk ingegaan op het archeologie-onderdeel *opgravingen*. Archeologie bestaat echter, zoals eerder werd beschreven, uit meer dan alleen opgravingen. Ook bij deze andere archeologievormen moet qua *publieksbereik* het publiek centraal staan. Daar waar het publiek niet serieus wordt genomen, zal de wijze van *publieksbereik* zelden tot een succes leiden. Op de vraag *hoe* iets, voor een bredere groep, op een 'populaire wijze' moet worden aangepakt zal per geval verschillen en dient ook per geval bekeken te worden. Voor wat betreft de vraag *waarom* en *hoe* staat in bijlage 3 een interessante column van Ad Lagendijk.⁵⁰

⁵⁰ Uit: De Volkskrant, zaterdag 27-10-2001, *Insneeuwen*, blz. 5.

Hoofdstuk 5 Enkele succesvolle voorbeeldprojecten

5.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk werd onder meer het beeld geschetst van de huidige situatie van het publieksbereik. Bij grote infrastructurele werken (zoals de Betuweroute) werd duidelijk dat er op het gebied van de maatschappelijke verantwoording geen duidelijke richtlijnen bestaan. Voor de overdracht van informatie van de Nederlandse archeologie bestaat geen algemeen geldend communicatieplan. Bovendien is het onduidelijk wat ‘goed’ of ‘slecht’ is, wat wel of niet kan en wat wel of niet verantwoord is. Ten opzichte van het publieksbereik is het van belang dat de mogelijkheden worden verkend van onder meer de *communicatiemiddelen*; de overdrachtsinstrumenten (zie hoofdstuk 5.2). Verder wordt in dit hoofdstuk een verkenning gemaakt van enkele succesvolle projecten, van enkele succesvolle publiekspresentaties. Kunnen hier kernelementen worden onderscheiden die als voorwaarden kunnen gelden voor een succesvolle presentatie?

5.2 De Overdrachtsinstrumenten

De archeologie kent vele overdrachtsinstrumenten. Deze instrumenten zijn erg interessant met het oog op Artikel 9, want ze vormen een antwoord op de *hoe*-vraag. Maar welke van de middelen zijn hiervoor meer of minder geschikt? In eerste instantie lag het, ten behoeve van deze scriptie, in de bedoeling de verschillende instrumenten nader te analyseren, beschrijven en ‘af te wegen’ met het oog op Artikel 9. Dit bleek echter niet binnen het bestek van deze scriptie te passen. Er is daarom gekozen om een andere invalshoek te kiezen. Vooral de in dit hoofdstuk besproken projecten kunnen als voorbeeld worden gezien voor een succesvol publieksbereik.

Ten behoeve van het publieksbereik van de Nederlandse archeologie is er nog nooit een gedegen inventarisatie gemaakt van de mogelijke communicatiemiddelen / overdrachtsinstrumenten. Dit is echter van groot belang, want het zijn deze mogelijkheden waar de twee punten uit Artikel 9 op van toepassing kunnen zijn. Onderstaande instrumenten kunnen hiervoor als eerste aanzet voor een dergelijke inventarisatie worden gezien. Hierbij is het van belang te letten op het onderscheid van de interpersoonlijke middelen en de massamediale middelen.⁵¹

Interpersoonlijke middelen:

- Publieksdag (open dag) / rondleiding
- Lezing (in bijvoorbeeld een buurthuis of gemeentehuis)
- Telefoongesprekken e.d.
- Persdag (op opgraving)
- E-mail (persoonlijk bericht met interactie)
- Persoonlijke gesprekken

⁵¹ Uit: 't Lam, 2000, 72.

Massapersoonlijke middelen:

- Internet (websites)
- Gebouwereconstructies (bijv. in themaparken/archeologische erven)
- Folders
- Visualisaties (van bijv. een wegtracé)
- Digitale presentaties/reconstructies (op website)
- Informatiebord (algemeen bord op een opgraving)
- Informatiebord (met bijv. wekelijks wisselende informatie over voortgang)
- Lespakket (voor scholieren)
- Persbericht
- Vlag (op opgraving met bijv. een logo)
- Bewonersbrief
- Interviews voor radio/tv
- TV: nieuws en documentaires
- Tentoonstelling (bijv. musea)
- Eindpublicatie (de Maltaverplichting van de basispublicatie)
- E-mail (standaard bericht zonder interactie)
- Literatuur en artikelen

Erfgoededucatie is een voorbeeld dat momenteel meer en meer in de belangstelling staat. Archeologie biedt voor bijvoorbeeld de basisvorming in het onderwijs vele mogelijkheden kinderen bepaalde vaardigheden bij te brengen. Bijvoorbeeld de aspecten van onderzoek, maar ook de basisfeitjes uit het geschiedenisonderwijs. De basisvorming is een goed voorbeeld hoe verschillende zaken breder worden getrokken met een cumulatief voordeel; erfgoed, het verleden, archeologie, geschiedenis, de termen worden bijna onderling uitwisselbaar. Dat geschiedenis(verhalen!) ook gewoon leuk kunnen zijn blijkt wel uit de succesvolle delen van het stripboek 'Van Nul tot Nu' uit 1984. De afbeelding hiernaast (Fig. 8), geeft aan dat (publieks)informatie of erfgoededucatie niet per se in tegenspraak hoeft te zijn met vermaak.⁵² Helaas is dit voorbeeld, waarbij Methusalem de Tijdt aan de Zandlopersgracht te Amsterdam allerlei verhalen over het verleden verteld aan Ankie Verhagen, één van de weinige jeugdgerichte voorbeelden van een geslaagd archeologisch *product* (zie ook hoofdstuk 3.4).

Figuur 8. Voorbeeld van erfgoededucatie(?)

Een nog steeds ongeëvenaard succes van Archeologische presentatie in boekvorm, betreft het boek 'Verleden Land' uit 1981 van Bloemers, Louwe Kooijmans en Sarfartij (zie ook hoofdstuk 1.3). Circa 120.000 exemplaren gingen hiervan over de toonbank. Het geheim van dit succes ligt waarschijnlijk in de combinatie van zeer veel spectaculair illustratiemateriaal, leesbaarheid en een overzichtelijke weergave in geografie (kaartmateriaal), tijd

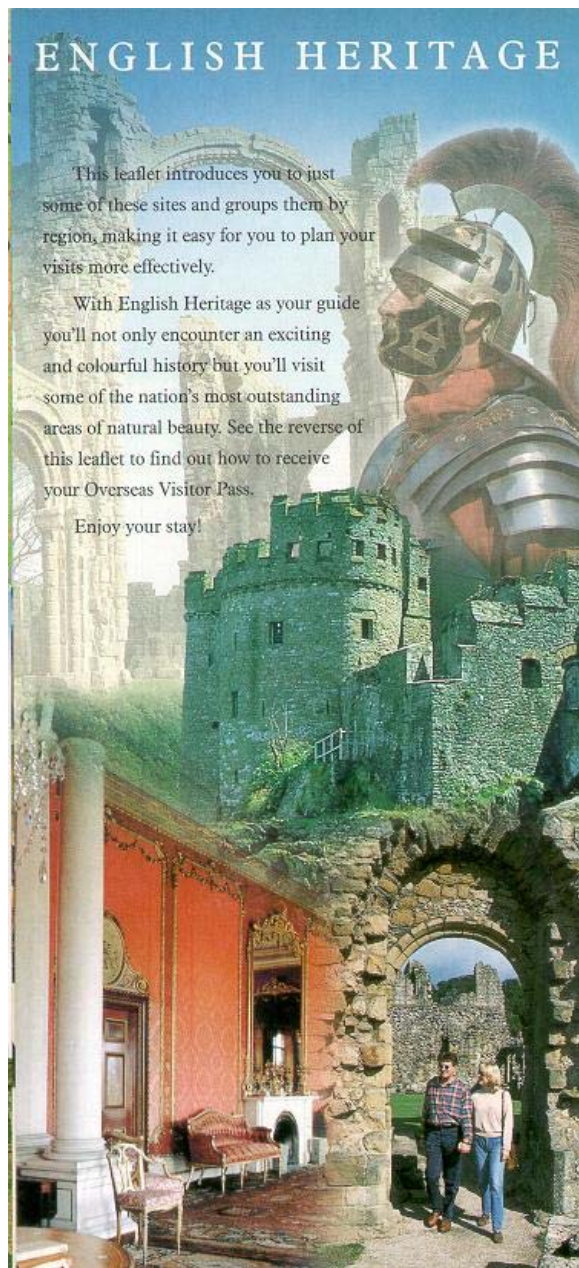
⁵² Uit: Roep/Loerakker, 1984, blz. 7.

(verschillende blokken zoals Romeinse tijd, Middeleeuwen) en opgravingen (gekoppeld aan tijd, geografie, illustraties en heldere tekst).

De overdracht van de Nederlandse archeologie valt voor het brede publiek wellicht wat meer inzichtelijk te maken wanneer gekeken wordt naar wat succesvol is, en wat blijkaar aanspreekt. Veel voorbeelden zijn daarvan te vinden in het buitenland. Dit hoeft overigens niet altijd compleet te slaan op de traditionele aspecten van de archeologie (zoals de expositie van materiële vondsten in een museum of de tekstuele uitwerking van een opgraving).

Televisie geeft veel voorbeelden van succesvolle (op archeologie gerichte) producties waarvan de specifieke elementen van succes eens zouden moeten worden geanalyseerd, om meer inzicht in (de voorkeuren van) het publiek te verkrijgen. Bijvoorbeeld de documentaires op omroepen als National Geographic Channel, Discovery Channel of de BBC. Zelfs een pagina uit een folder van English Heritage (fig. 9, zie volgende blz.) kan ontzettend veel vertellen; niet alleen over hoe de Engelsen met hun cultureel erfgoed omgaan en hoe ze dit naar buiten brengen, maar ook bijvoorbeeld op welke visuele aspecten ze zich richten en wat voor gevoelens ze daarmee (proberen op te) roepen. Hetzelfde geldt voor een Canadese folder (fig. 10) van het archeologisch museum te Montréal (Pointe-à-Callière) of de Amsterdamse folder (fig. 11-12) van het wassenbeeldenmuseum Madame Tussaud, waar hordes toeristen en recreanten op afkomen. Simpelweg door reconstructies van beroemde mensen in was (uit het heden en verleden) tentoon te stellen.

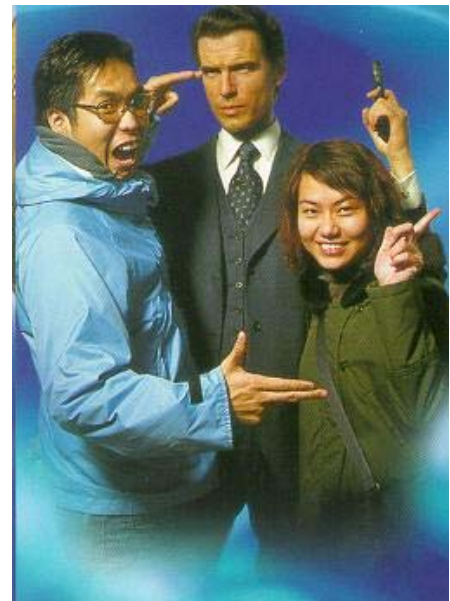
Succes van een bepaald publieksbereik bij de archeologie hangt uiteraard samen met een creatieve invulling van, en goeddoordachte samenhang tussen de elementen uit het communicatieplan (zie ook hoofdstuk 2.5). Maar nu door met enkele voorbeelden van overdrachtsinstrumenten binnen de archeologie, als antwoord op de *hoe*-vraag. Hieronder worden de volgende drie instrumenten nader beschreven; musea, gezichtreconstructies en internet plus digitaal erfgoed. De keuze voor een (kleine) beschouwing op deze drie 'communicatiemiddelen' is willekeurig. Hopelijk kan met deze beschrijvingen een aanzet worden gegeven tot nadere analyse en beschrijving van de verschillende inzetbare middelen van het publieksbereik. Na behandeling van de drie instrumenten, volgt een weergave met beschrijving van drie succesvolle voorbeelden van publieksbereik en een bespreking van de gemeentelijke archeologie van Den Haag.

Figuur 9. Toeristische folder van English Heritage.

Figuur 10. Interactieve presentatie door een digitale persoonlijkheid in Canadees Archeologisch museum.

Figuur 11 en 12. Het toeristisch en recreatief succes van Madame Tussauds wassenbeeldenmuseum. Met zowel historische beelden (geplaatst in een historische zetting) als beelden uit de huidige tijd (zoals hierboven met Pierce Brosnan – James Bond).

5.3 Musea

Het museum wordt van oudsher gezien als hét overdrachtsinstrument voor de Nederlandse archeologie. Koning Willem 1 richtte zelfs al in 1818 het Rijksmuseum van Oudheden op. Over de exacte functie van het museum in het algemeen – in de huidige maatschappij – is al veel geschreven. Het ligt ook niet in de bedoeling uitgebreid op deze discussie in te gaan. Wel kan hierbij, in het bestek van deze scriptie, de vraag worden gesteld wat nu precies de aantrekkingskracht is of kan zijn van de Nederlandse archeologie op een ‘groter publiek’. De vaderlandse bodemvondsten in de musea hebben namelijk tot dusver nog geen grote en constante bezoekerstromen op gang weten te brengen. Reden voor de museaconservatoren om de laatste jaren enkele kunstgrepen toe te passen om (de collectie van) het museum ‘meer aan de man te brengen’. Bijvoorbeeld inbedding van de archeologische collecties in een bredere museale context, zoals te zien valt in Museum Het Valkhof te Nijmegen, waarmee beoogd wordt de bestaansbasis te vergroten. Of het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden dat recentelijk zowel het gebouw als de presentatie grondig hebben vernieuwd. De (onontkoombare) trend daarbij, is dat steeds meer aandacht komt voor wat het publiek wil. Het lijkt erop dat er steeds meer de nadruk komt te liggen op de subjectieve beleving van de archeologie (punt 12 van hoofdstuk 2.2). Vandaar ook dat het Rijksmuseum momenteel een actief publieksbeleid voert met als slogan; *‘Beleef Geniet Bewonder’*.

In de ‘Gedragslijn voor museale beroepsethiek’ van de Nederlandse Museumvereniging staat bij ‘Hoofdstuk 1 Definities, 1.1 Het Museum’ op bladzijde zeven het volgende te lezen; *‘In deze Gedragslijn wordt uitgegaan van de volgende definitie van het museum: ‘Een museum is een permanente instelling ten dienste van de gemeenschap en haar ontwikkeling, toegankelijk voor het publiek, niet gericht op het maken van winst, die de materiele getuigenissen van de mensen in zijn omgeving verwerft, behoudt, wetenschappelijk onderzoekt, presenteert en hierover informeert voor doeleinden van studie, educatie en genoegen’. (ICOM, (1974))’*

Het ‘genoegen’ duidt hier waarschijnlijk op de subjectieve beleving waarbij *vermaak* centraal staat. Met het oog op de materiële cultuur in een archeologisch museum gaat het om de historische ervaring die mensen kunnen hebben bij het aanschouwen van een (bijzonder) voorwerp uit vervlogen tijden (zie ook hoofdstuk 2.7). Maar is het museum hier het *juiste* instrument voor? In 1994 stelde Jan Slofstra zich in zijn lezing op de Reuvensdagen al de volgende vraag; *‘Ik ben van mening dat wij als archeologen onderling de discussie over deze nieuwe ideologisering van ons vak niet kunnen ontlopen. Het gaat niet alleen om de vraag welke maatschappelijke rol de archeologie dient te vervullen, maar ook om de integriteit van de archeologie als wetenschap en misschien ook wel om ons zelfrespect.’* Slofstra gaf tijdens zijn lezing in niet mis te verstane woorden af op de post-modernistische opstelling binnen de archeologische tentoonstelling in het Groninger museum, waarbij esthetiek van de gepresenteerde voorwerpen het uitgangspunt vormde. Dit uitgangspunt was voor het Groninger museum van groter belang dan de context en verhaal welke achter de archeologische artefacten schuil gingen (en die niet meer werden verduidelijkt).

Louis Schwinkels, conservator van het Museum Het Valkhof, sprak zich tijdens de eerder besproken contactdag van de SNA zich als volgt uit over de essentie van de archeologische boodschap in zijn museum: *‘In het museum als geheel laten we voorwerpen zien die om heel verschillende redenen bijzonder of belangwekkend zijn, vanwege hun artistieke waarde of hun cultuurhistorische betekenis. Voor de archeologische afdeling is de essentiële boodschap dat het*

*mogelijk is nog greep te krijgen op werelden die allang in het duister der tijden zijn weggeleden en nog kenbaar en tastbaar zijn in een reeks materiële getuigenissen. Dat het via die voorwerpen mogelijk is over de grenzen van ons eigen door de tijd afgeperkte bestaan heen te reiken en te ervaren dat we als mensen en als samenleving een verleden hebben. Een verleden dat we voor een deel als heel vreemd ervaren en waarin we van de andere kant ook veel herkennen. Deze boodschap krijgt steeds een nieuwe vertaling, al naar gelang het medium dat we kiezen: onze vaste presentatie, de tijdelijke tentoonstellingen die we organiseren, de educatieve programma's die voor speciale doelgroepen worden opgezet, onze publicaties en de activiteiten die we in de nabije toekomst in het Gelders Archeologisch Centrum willen ontwikkelen. (...) In een nieuw gebouw toont Museum Het Valkhof archeologie naast oude en moderne kunst en kunstnijverheid, zoals dat, zoals gezegd, ook in andere musea gebeurt. Wij willen laten zien dat je archeologie wel degelijk kunt tonen op een manier die niet botst met de meer terughoudende presentatievormen die in kunsthistorische opstellingen gebruikelijk zijn en die toch het publiek boeit en informeert. In de tweede plaats hebben we in alle afdelingen onze collecties als uitgangspunt genomen. **Onze vaste presentatie vertelt dan ook geen verhaal over archeologie, maar veel verschillende verhalen over voorwerpen. We streven niet naar compleetheid. We presenteren niet de bewoningsgeschiedenis van Gelderland, zelfs niet die van Nijmegen, we presenteren momenten en thema's daaruit, voor zover we die met voorwerpen kunnen oproepen. We zijn in de eerste plaats een museum. Het gaat bij ons om de voorwerpen en om de verhalen daarachter. Een doorlopend verhaal ontbreekt. De architect heeft de computer laten berekenen dat je langs 88 verschillende routes door de expositieverdieping kunt lopen. Die routes zijn wat ons betreft min of meer gelijkwaardig. Je kunt steeds opnieuw keuzes maken en overal weer een draad oppakken: één alles verbindende hoofddraad is er niet.***

De opmerkingen van Swinkels zijn interessant en het uitgangspunt van de archeologische tentoonstelling staat tegenovergesteld aan dat van het Groningermuseum. De vraag is echter wel hoe de bewoners en geïnteresseerden van de desbetreffende gemeente en provincie zich een beeld kunnen vormen over hun eigen bewoningsgeschiedenis, indien dit niet meer kan worden vernomen middels het museum. Ook de vaste presentatie van het archeologisch museum biedt geen inzicht meer over de archeologie (beoefening). Maar hoe moet dan het draagvlak binnen de samenleving worden vergroot, zoals wordt voorgeschreven in Artikel 9, wanneer de gepresenteerde vondsten worden losgekoppeld van de ontdekkingswijze en de achterliggende wereld van de Nederlandse archeologie? Een landelijke herbezinning op de functie van de verschillende musea (met een archeologische collectie) gecombineerd met goede communicatie (onderlinge afstemming) zou voor het publieksbereik zeer nuttig zijn.

5.4 Facial Reconstruction

‘Meisje van Nulde’ krijgt gezicht’, kopt een artikel uit de Volkskrant van 16 oktober 2001. Op basis van het in verregaande staat van ontbinding verkerende hoofd van het meisje, werd het gezicht gereconstrueerd met als doel de identiteit van het meisje vast te stellen en de dader van de moord op te sporen. Voor de reconstructie werd C. Wilkinson van de Universiteit van Manchester ingezet. De Universiteit heeft in de loop van jaren al veel ervaring opgedaan met gezichtsreconstructie. In Europa begon de Universiteit van Manchester in 1981 met archeologische reproducties, gevolgd door forensische gelaatsreconstructies begin jaren negentig. Met behulp van deze reconstructies werden al enkele moordzaken opgelost. Aanvragen van de politie voor het maken van reconstructies worden overigens gratis uitgevoerd: ‘De vakgroep van Wilkinson verdient zoveel aan

reproducties voor populair-archeologische programma's, dat verzoeken van politie en justitie gratis worden afgehandeld.', aldus de Volkskrant.

Het reconstrueren van gezichten, aan de hand van schedels, is geen nieuwe bezigheid. In 1953 vonden archeologen in de antieke stad Jericho twee deposities onder de vloer van een huis in de 'Pre-Pottery Neolithic B levels' uit ca. 7500-5500 v. Chr.⁵³ Deze twee deposities bestonden uit negen schedels waar door middel van pleister de gezichten waren weergegeven (zie fig. 13). Schelpen werden gebruikt om de ogen weer te geven. De archeologen waren ervan overtuigd dat het hier ging om een bepaalde vorm van voorvaderverering en verwezen naar de vele parallellen in de antieke wereld waar tevens een speciaal respect werd getoond voor enkel hoofden of schedels.

Figuur 13. Bepleisterde schedel.

Schedels en hoofden hebben in de loop van de geschiedenis altijd veel aantrekkingskracht uitgeoefend op mensen. In de Griekse en Romeinse tijd vervaardigde men bijvoorbeeld portretten in marmer. Deze wijze van vervaardigen van zowel levende als overleden mensen behaalde in deze perioden een technisch hoogtepunt.

Tot dan toe draaide het om het vereeuwigen van – veelal nog levende – personen. Het duurde tot 1895 voordat men op wetenschappelijke wijze een hoofd reproduceerde aan de hand van het skeletmateriaal. Het betrof hier een reconstructie van het vermoedelijke hoofd van Johann Sebastian Bach (1685-1750) door de anatomist His, na de ontdekking van het graf van Bach te Leipzig in 1894.⁵⁴ Sinds die tijd is veel onderzoek verricht naar de exacte huiddiktes op de schedel bij mensen. Aan de hand van de gemiddelde diktes kon in klei de spier- en huidlagen op (het afgietsel van) de schedel worden aangebracht en het gezicht worden gereconstrueerd. Na veel onderzoek van huiddiktes van mensen over de gehele wereld en na veel geslaagde en minder geslaagde reconstructiepogingen, wordt momenteel met veel succes hoofden aan de hand van schedels gereconstrueerd.

De grootste initiator voor het reconstrueren van hoofden kwam in de loop van de 20^e eeuw echter niet van archeologische zijde, maar uit forensisch onderzoek. Vaak bleek het reconstrueren van het hoofd aan de hand van de schedel, de laatste mogelijkheid om bepaalde moordzaken op te lossen. Ook nu nog wordt deze wijze van onderzoek toegepast bij vastlopend onderzoek, zoals in het geval van Rowena Ridders, 'het meisje van Nulde'.

Het was de universiteit van Manchester dat in de loop van de jaren '70 en '80 enkele opzienbarende resultaten boekte met reconstructies van Egyptische mummies en vooral de reconstructie van het gezicht van de vader van Alexander de Grote, Philippus II van Macedonië. Sindsdien volgden vele reconstructies die elke keer weer op grote belangstelling kon rekenen van vooral media en publiek.

De vraag is nu, wat zo aantrekkelijk is aan de reconstructies? Waarschijnlijk ligt het antwoord in het feit dat het verleden ineens erg toegankelijk wordt. Het verleden krijgt plotseling – letterlijk – een gezicht (zoals in fig. 14 en 15, waarbij de schedel uit het rijke graf van de 'Carian Princess' werd gereconstrueerd). Het wordt hierdoor zeer persoonlijk en dat

⁵³ Uit: Neave/Prag, 1997, 13.

⁵⁴ Uit: Neave/Prag, 1997, 14.

trekt veel mensen aan. Naast een algemene interesse in - en confrontatie met - ‘de culturele ander’, spelen ook zaken als mysterie, spanning, sensatie en mate van zeldzaamheid mee. In dit opzicht kan worden verklaard waarom veel soortgelijke zaken op een geruime mate van aandacht mogen rekenen bij het grote publiek. Zoals askisten, sarcofagen, het dodemasker van Tut Anch Amon, de gouden maskers uit Mycene of Madame Tussaud’s wassenbeeldenmuseum. Een andere categorie dat eveneens bijzonder veel mensen intrigeren, zijn skeletten in het algemeen en mummies in het bijzonder. Vooral de ijsmummie ‘Ötzi’, in 1991 gevonden in het uiteinde van een gletsjer in de Zuid-Tirolse Alpen, kan zich door de niet

Figuur 14. Schedel uit een rijk graf van een prinses.

aflatende media-interesse, inmiddels beroemen op een grote mate van bekendheid bij de Europese bevolking.⁵⁵ Wat tenslotte eveneens een grote mate van bekendheid heeft onder een groot publiek en dat continue op veel interesse kan rekenen, zijn de veenlijken die zijn aangetroffen sinds de winning van turf. De man van Lindow, het meisje van Yde en vooral de man van Tollund zijn sprekende voorbeelden van door toeval goed bewaarde menselijke resten met een zeer grote aantrekkingskracht.

Figuur 15. Gereconstrueerd hoofd van deze schedel.

In een krantenartikel van april 2001, blijkt dat ook in Nederland zo nu en dan gebruik wordt gemaakt van een reconstructie om aandacht voor archeologie in de regio te bewerkstelligen.⁵⁶ *‘Bergen op Zoom – De kop die gereconstrueerd is, is van een bijzondere man. Niet alleen was hij groot (1,75 meter) voor zijn tijd, vandaar de aanduiding ‘de grote man’. Maar zijn skelet is ook teruggevonden op een bijzonder plaats. Het lag vlakbij het altaar in het Sint Maartensgasthuis. (...) Het idee voor de kop ontstond gaandeweg, zeggen Vermunt en Van der Kallen. En vooral vanuit het idee om de archeologie tastbaar te maken voor een breder publiek. Het laten maken van de kop is een duur grapje, het kostte 11.000 gulden. Geld dat door sponsoring en bijdragen van het Prins Bernhard Cultuurfonds en VSB Fonds bij elkaar is gebracht.’*

Het genoemde bedrag is uiteraard iets wat bij publiekspresentatie op incidentele schaal zal worden neergelegd. Toch is het een interessant middel om (de resultaten van) archeologie dichterbij, en onder de aandacht van het publiek te brengen.

5.5 Internet en digitaal erfgoed

De opkomst van het medium internet heeft de afgelopen jaren voor een overvloed aan archeologische sites gezorgd. Een blik op ‘www.archeologie.pagina.nl’ geeft aan dat archeologie op internet een niet te onderschatten overdrachtsinstrument voorstelt. Een instrument dat de komende jaren alleen nog maar zal groeien. Ook de overheid ziet de voordelen en mogelijkheden van het internet en investeert daar in niet geringe mate in. Een

⁵⁵ Uit: Bahn/Renfrew, 1996, 62.

⁵⁶ Uit: BN de Stem, 21-04-2001.

voorbeeld daarvan is het DEN-project; wat staat voor Digitaal Erfgoed Nederland.⁵⁷ *‘De vereniging DEN stelt zich ten doel om de toegankelijkheid van het Nederlandse erfgoed te bevorderen door middel van digitale ontsluiting. Het gaat om de toegankelijkheid van het culturele en wetenschappelijke erfgoed voor het brede publiek, voor educatief gebruik en voor professionele uitwisseling. Oprichters van de Vereniging DEN zijn de meeste grote erfgoedinstellingen in Nederland, afkomstig uit alle sectoren. De belangrijkste taak van DEN is het creëren van de Netwijzer Cultuur (werktitel), een internet ingang voor verschillende erfgoedinstellingen voor het presenteren van hun informatie en collecties. Deze toegang zal verder leven onder de naam Cultuurwijzer. De staatssecretaris van Cultuur, Rick van der Ploeg, was enthousiast over de oprichting van de vereniging DEN. Hij heeft ongeveer fl.1000.000,- aan projectgelden vrijgemaakt voor digitaliseringsprojecten, waaronder een "Netwijzer Cultuur". Aan de vereniging DEN is een centrale rol toegedacht bij de verwezenlijking van deze projecten. De onderwijsversie van deze toegang heeft sinds september de naam "Cultuurwijs" gekregen en de algemene toegang wordt de "Cultuurwijzer".’*

Ook op provinciaal en vooral gemeentelijk niveau biedt het internet veel mogelijkheden om het publiek te bereiken. Wanneer het culturele erfgoed van de archeologie wordt uitgefocust tot het niveau van archieven en depots wordt duidelijk dat DEN hier een (voorbeeld)rol in speelt. Het bovenstaande citaat uit de website van DEN verhaalt namelijk over digitaliseringsprojecten. Een goed voorbeeld hiervan is te vinden in de gemeente Delft. De tekst van het volgende krantenartikel verhaalt de zeer vergrote mate en mogelijkheden van het publieksbereik (en daarmee een antwoord op de *hoe*-vraag).⁵⁸

Delfts erfgoed volledig online

Binnen twee jaar wil de gemeente Delft de belangrijkste elementen van het cultureel erfgoed toegankelijk maken via internet: vele tienduizenden afbeeldingen van museumcollectie, 150.000 oude foto's en kaarten, de catalogus van 30.000 culturele en historische boeken en de beschrijving van vele duizenden archeologische vondsten. Het project Delfts Erfgoed Digitaal wordt gekoppeld aan de reeds bestaande Digitale Stamboom – met persoonsinformatie van 650.000 Delftenaren – en met een speciale VOC-site met de gegevens van 50.000 Delftse opvarenden. Uiteindelijk moeten ook de historische gegevens over straten, huizen en monumenten verwerkt worden.

Ook op de website van de gemeente Delft staat een zeer publieksvriendelijk voorbeeld van het omgaan met het archeologisch erfgoed:⁵⁹

Archeologische expositie in Phoenixgarage

De archeologische vondsten die bij de bouw van de Phoenixgarage zijn gedaan, staan nu te pronken in de vitrines in de parkeergarage. Dat kon nog niet eerder, omdat vorig jaar, vlak na de opening, de vitrines niet voldoende beveiligd bleken. Maar nu zijn ze voorzien van speciaal glas. De expositie in de parkeergarage is een onderdeel van het project 'Archeologie op locatie'. Het streven is om, na afloop van opgravingen op een bouwlocatie, een tastbare herinnering te bewaren aan de geschiedenis van die plek. Dat kan een vitrine zijn, maar ook een bord met informatie. Zo zijn onlangs twee vitrines ingericht bij ingang West van DSM Gist met vondsten van kasteel Altena.

⁵⁷ Uit: http://www.den.nl/frames_alg_ver.html

⁵⁸ Uit: Delftsche Courant, 22-11-2000.

⁵⁹ Uit: www.delft.nl.

De gehele website van de gemeente Delft zou als voorbeeld kunnen dienen voor de andere gemeente en provincies in Nederland. In bijlage 4 wordt de archeologiesite van Delft weergegeven op een zowel zeer informatieve als aantrekkelijke wijze.⁶⁰ Naast een grote hoeveelheid aan te klikken vervolgpagina's, komt zelfs de tekst van deze site overeen met de feitelijke bedoeling van Artikel 9 uit het Verdrag van Malta.

Ook een andere gemeente en een provincie bedient haar publiek op soortgelijke digitale wijze als de gemeente Delft. Het betreft de gemeente Den Haag en de provincie Brabant. In bijlage 5 en 6 worden deze webpagina's weergegeven. De website van de provincie Brabant is qua uiterlijk zeer fraai.⁶¹ De archeologiepagina staat onder de afdeling van het erfgoedhuis en geeft veel informatie. Wel is het bevreemdend dat er niets over geschiedenis of archeologie op de website van de provincie staat. Onder een aantal categorieën valt echter verder te zoeken. Helaas kun je als bezoeker van de website zowel onder de zoektermen *archeologie*, *erfgoed* als *geschiedenis*, niet terecht komen op de informatie over archeologie zoals deze onder erfgoedbrabant-pagina staat. Er is dus nog zeker ruimte voor verbetering. Den Haag daarentegen excelleert in een overzichtelijk en informatieve presentatie waarbij de bezoeker van de website zijn weg kan volgen van de archeologiepagina naar de tentoonstellingenpagina en de laatste archeologische nieuwsfeiten.⁶² Tenslotte valt er nog een lovende opmerking te maken voor een website vanuit particulier initiatief; www.noviomagus.nl is een zeer informatieve site over de geschiedenis van Nijmegen. De wijze waarop het cultureel erfgoed van deze stad wordt gepresenteerd (inclusief stadswandelingen en archiefmateriaal) kan zeker als lichtend voorbeeld dienen.

Op het gebied van publieksbereik van de archeologie, of in breder opzicht cultureel erfgoed, kunnen provincies, gemeenten en erfgoedhuizen nog veel van elkaar leren. Bovenstaande voorbeelden van goede publieksgerichte websites kunnen daarbij als aanzet worden gezien. Er bevinden zich veel goede voorbeelden maar daarentegen ook veel slechte (of zelf geen!). Het gaat erom bij dit medium in de toekomst, ook met het oog op Artikel 9, over en weer wordt geleerd van de goede en slechte ervaringen.

5.6 Het Project Ename 974

In België vindt sinds 1997 een uniek project plaats, namelijk die van *Ename 974* (hierna: het Enameproject). Vooral de hier aanwezige, zogeheten *tijdvensters* zijn van zulke originaliteit, kwaliteit en vooruitstrevendheid dat sinds de oprichting het project tweemaal in de prijzen is gevallen. Het betrof de Gouden Scarabee voor de beste archeologische presentatie in de Benelux, en de Vlaamse Monumentenprijs van 1998. Maar waar bestaat het Enameproject nu precies uit? Enige citaten van de website:⁶³

'In Ename bleven een aantal uiterst belangrijk en gedifferentieerd monumentenbestand bewaard, zowel van de vroegmiddeleeuwse nederzetting als van de abdij. Dankzij dit rijke bronmateriaal is het Ename 974-project er in geslaagd de geschiedenis van deze leefgemeenschap en zijn natuurlijke omgeving te reconstrueren over een periode van meer dan 1000 jaar. Twee met mekaar verweven verhalen staan centraal in de geschiedenis van Ename. Aan de ene kant is er het verhaal van de dorpsgemeenschap, dat zeer gelijklopend is

⁶⁰ Uit: www.delft.nl/archeologie/.

⁶¹ Uit: www.erfgoedbrabant.nl/asp/index.html.

⁶² Uit: www.denhaag.nl/.

⁶³ Uit: www.ename974.org/Ndl/pagina/project_overzicht.html.

met wat in zovele dorpen in Europa, en zelfs in de wereld, gebeurde. Aan de andere kant is er die unieke periode van 75 jaar wanneer Ename, als een keizerlijke grenspost aan de Schelde plots een belangrijke rol speelde in de politieke en militaire evolutie van Europa. Op deze verwevenheid van locale en internationale elementen in de geschiedenis van Ename is het voorstellen van de aanwezige historische en archeologische monumenten gebaseerd. De publiekspresentatie van het Ename 974-project spitst zich toe op vier historisch en archeologisch belangrijke plaatsen, die op wandelafstand van mekaar gelegen zijn: De archeologische site, de Sint-Laurentiuskerk, het Provinciaal Museum en het natuurlandschap 'Bos t'Ename'.

De opgegraven overblijfselen van de archeologische site betreft een vroegmiddeleeuwse kasteel, een handelsnederzetting en een benedictijnenabdij. Met behulp van computertechnologie is de site omgevormd tot een openluchtmuseum. Het natuurlandschap wordt gekenmerkt door de historische, esthetische en ecologische waarde.

'Elk van deze aspecten van de geschiedenis van Ename is uitzonderlijk goed bewaard gebleven, en wordt ondersteund door talrijke historische bronnen en studies. Samen vormen ze een uniek geheel dat zowel bezoekers als wetenschappers toelaat zich een beeld te vormen van de ontwikkeling van het middeleeuwse Europa tot nu, op het vlak van archeologie, architectuur, dorpsontwikkeling en milieu. Omwille van deze uitzonderlijk rijke historische bronnen werd door het Ename 974-team belangrijke inspanningen geleverd om hun historische en archeologische inzichten over te brengen naar het publiek en de wetenschappelijke wereld door gebruik te maken van vernieuwende presentatietechnieken. Om deze inspanningen ook voor andere sites ter beschikking te stellen, werd eind 1998 het Centrum voor publieksarcheologie en Erfgoedpresentatie opgericht. De archeologische site van Ename (ca. 8 ha groot) wordt uitgebouwd tot een openluchtmuseum. Ondertussen worden de opgravingswerken evenwel verder gezet. Een essentiële vraag is :

"Hoe kunnen we complexe en slechts gedeeltelijk bewaarde archeologische resten begrijpbaar maken voor een ruim publiek? "

Hoewel archeologische resten indrukwekkend en pittoresk zijn, worden ze zelden herkend als specifieke structuren zoals huizen, kerken, werkplaatsen etc. Op die manier ontgaat veel aan de fascinatie van het publiek. In het geval van Ename zien de bezoekers een labyrint van deels bewaarde architecturale restanten. Het gaat om de funderingen van de benedictijnenabdij die het leven in Ename domineerde van 1063 tot 1795. De overblijfselen van de vroegmiddeleeuwse handelsnederzetting (975-1050) zijn niet meer zichtbaar; ze bestaan immers voornamelijk uit grondsporen die tijdens de opgravingswerken weggegraven worden. Het Ename-team ontwikkelde een presentatietechniek die toelaat een site te reconstrueren op verschillende wijzen, voor een ruim publiek, zonder fysische reconstructie van de archeologische overblijfselen.'

Deze presentatietechniek betreft dus het tijdvenster. De fundamente van de abdijkerk worden daarbij als proefproject gebruikt. Het huidige tijdvenster is een prototype. Na evaluatie via enquêtes bij de bezoekers zal de hard- en software aangepast worden om nog publieksvriendelijker presentaties voort te kunnen brengen.

Figuur 16 komt uit de animatiesequentie van het Tijdsvenster. Het toont een half-doorzichtige driedimensionele voorstelling van de Sint-Salvatorkerk, precies geplaatst op het videobeeld van de opgegraven funderingen van de kerk. De bezoekers in de kiosk zien dit samengesteld beeld van het verleden tezamen met het beeld van de werkelijkheid uit het heden vanuit hetzelfde standpunt (fig. 17-20). Door middel van gesproken uitleg door een

digitale persoonlijkheid, gecombineerd met de gereconstrueerde digitale tijdsbeelden en de beelden van de opgravingen met vondsten, wordt een duidelijk en levendig beeld gecreëerd van de ontwikkeling van de archeologische site door de tijd heen. Het tijdsvenster zelf bestaat uit een videocamera, een computer, twee grote schermen en een aanraakscherm. Doordat de camera is gericht op een bepaald deel van de archeologische site (zoals hier de funderingen van de Sint-Salvatorkerk) worden deze live getoond op de schermen.

‘Door het tonen van reconstructies van de verschillende kerken - precies bovenop de opgegraven funderingen geplaatst - geeft het Tijdsvenster de bezoekers een inzicht niet alleen in de wirwar van archeologische overblijfselen maar ook in de historische evolutie van het gebouw. Door live videobeelden te gebruiken van de overblijfselen, geeft het Tijdsvenster de bezoeker een gevoel van authenticiteit. Het totaalbeeld van de reconstructie toont immers de weersomstandigheden en de menselijke activiteit op en rondom de site. Het aanraakscherm laat de gebruiker toe te kiezen uit programma's die verschillende aspecten van de Sint-Salvatorkerk belichten, zoals de inplanting, de historische evolutie, het archeologisch onderzoek. Spectaculair zijn de reconstructies. Men kan daarbij kiezen uit verschillende tijdsvakken. Wanneer men kiest voor de reconstructie in een bepaald tijdsvak, kan men rond en in de (virtuele) kerk lopen, en het interieur ervan zien. Aan de hand van een multimediasvoorstelling met foto's, plattegronden en tekeningen krijgt men bovendien een beeld hoe men tot deze reconstructie is gekomen.’

In een *Tijdslijn* wordt te Ename door interactieve virtuele realiteit het specifieke verhaal verteld dat met de gevonden voorwerpen samenhangt. Hierdoor wordt de bezoeker meegenomen in de leefwereld van deze plek gedurende de laatste 1000 jaar. In de *Tijdslijn* worden enerzijds archeologische voorwerpen getoond die elk individueel ondergebracht zijn in een kleine vitrine. Doordat gebruik gemaakt wordt van een computerprogramma waarbij het tentoongestelde voorwerp in zijn context geplaatst wordt, wordt het voor de bezoeker duidelijk waar het voorwerp gemaakt en ontdekt is, en uit welke leefwereld het komt. Vervolgens kan via virtuele beelden het voorwerp worden geplaatst in de bepaalde context waarin het in het verleden werd gebruikt.

Het Enameproject te België is natuurlijk een flitsende manier om archeologie op een breed publiek over te brengen. *‘Daarnaast is het tijdvenster niet alleen een attractief en handig instrument voor de culturele toerist, maar kan ook gebruikt worden voor de planning van toekomstig behoud en beheer.’*⁶⁴ Het verleggen van presentatiegrenzen en experimenteren met dergelijke gecombineerde vormen van publieksbereik verdient alle lof. In Nederland wordt binnenkort te Limburg, op een plaats waar voorheen een Romeinse wachttoren heeft gestaan, eveneens een tijdvenster geplaatst. Het Enameproject verdient en krijgt dus navolging. Tezamen met de tijdvensters, het museum, de historische tuin en de continue te bezoeken archeologische site (feitelijk als openluchtmuseum), is te Ename ook een onderzoekscentrum gevestigd voor publieksarcheologie en erfgoedpresentatie. Een soortgelijk onderzoekscentrum voor de archeologie bestaat (nog) niet in Nederland. Het maatschappelijk nut daarvan wordt echter elke dag bewezen door het Ename-team. De hier in België opgebouwde *know-how* kan van groot belang zijn met het oog op Artikel 9 uit het Verdrag van Malta.

⁶⁴ Uit: Offenbergh, 2000, 127.

Figuur 16. Het tijdsvenster van Ename. Door te kijken door een scherm zien de bezoekers digitale reconstructies uit verschillende tijdperken.

Figuur 17. De opgegraven fundamenteën vanaf de bovenzijde gezien.

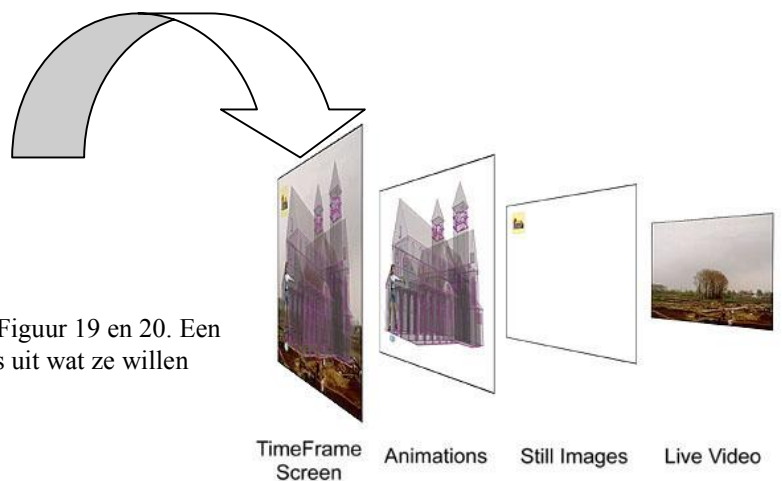

Figuur 18. Groepen bezoekers.

digitale gids legt de
weten.

5.7 De Romeinse Villa Borg

Figuur 21. Het hoofdgebouw van de gereconstrueerde Villa Borg.

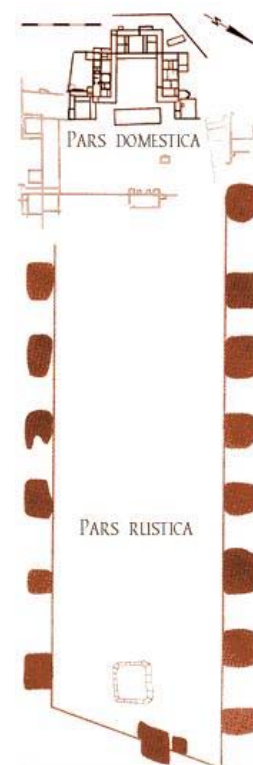
Ook in Duitsland kunnen we kennis en ervaring opdoen met goede voorbeelden van archeologische publiekspresentaties. Nabij Trier en Saarburg ligt een gereconstrueerde Romeinse villa die onder beheer staat van de Kulturstiftung für den Landkreis Merzig-Wadern (fig. 21). Met de opgravingen van de villa is in 1987 begonnen. De villa bleek een zeer grote omvang te hebben en het gehele complex van hoofdgebouw, bijgebouwen en omliggende gronden moet zo'n 7.5 hectare groot zijn geweest.

Figuur 22. Hoofdgebouw met authentieke tuin en vijver.

De feiten die tijdens de opgraving van het hoofdgebouw (zie fig. 23: de pars domestica) naar boven kwamen, waren bemoedigend. Het werd al snel duidelijk dat de villa Borg in enkele groeifasen tot stand is gekomen. De verschillende dateringen konden voornamelijk worden gemaakt aan de hand van het gevonden aardewerk en enige honderden munten. Van begin af aan lag het in de bedoeling het hoofdgebouw te reconstrueren en voor publiek open te stellen. Dit is dan ook met grote zorgvuldigheid gebeurd, inclusief een reconstructie van de tuinen en waterpartijen (zie fig. 22). Toch is van het gehele Romeinse complex een klein gedeelte opgegraven.⁶⁵

'Die Villa von Borg zählt zu den größten Gutshöfen im Saar-Mosel-Raum. Sie ist in einen Herrschaftsbereich – pars domestica – und einen Wirtschaftsteil – pars rustica – gegliedert. Die noch nicht ausgegrabenen Nebengebäude der pars rustica zeichnen sich deutlich als über ein Dutzend Schutthügel im nordwestlich anschließenden Waldgelände ab und verteilen sich auf einer Fläche von etwa 400 m Länge und 150 m Breite. Das Herrenhaus besteht aus mehreren Gebäudeflügeln, die um einen weitläufigen Innenhof gruppiert sind. Die parkähnlich angelegte Freifläche wird durch ein großes, in die Gartenarchitektur eingebundenes Zierbecken, geteilt. Quer zur Mittelachse des gesamten Gutsbezirkes befindet sich der zentrale Haupt- und Repräsentationstrakt. An der

Figuur 23. Plattegrond.

⁶⁵ Uit: www.villa-borg.de/frameset/indx_rek.htm.

südwestlichen Seite schließt der Badebereich an, parallel dazu auf der gegenüberliegenden Seite ein weiterer Wohnflügel. An den Badebereich und den Wohnbereich grenzen weitere Raumfluchten, die zwar noch nicht ausgegraben, geophysikalisch aber erfaßt und nachgewiesen sind. Somit steht fest, daß das palastartige Herrenhaus eine in sich geschlossene Einheit bildet, die vom Wirtschaftsbereich durch eine Mauer abgetrennt ist und durch eine Toranlage betreten werden konnte.'

Gedurende het traject van opgraving naar reconstructie en openstelling voor het publiek zijn er te villa Borg natuurlijk een grote hoeveelheid keuzes gemaakt. Tenslotte kent het gebouw een lange geschiedenis met verschillende bouwfases. Dus welke tijdsperiode laat je zien? En op welke wijze. Het is al gauw duidelijk dat het beeld van de gereconstrueerde villa niet allesoverheersend is. Er worden dan ook niet te veel woorden vuil gemaakt aan de wetenschappelijk juistheid van de wederopbouw. De villa is bedoeld om voor het grote publiek een beeld te schetsen. Een beeld dat de gemiddelde bezoeker zich, evenals bij de fundamenten van de bouwwerken van Ename, niet kan schetsen enkel afgaande op de opgravingsporen.

Dat het gebouw meerdere bouwperiodes heeft gekend en daarmee een geschiedenis van bewoning en transformatie, wordt uitgebreid uitgelegd door gidsen en informatieborden in en rondom de villa. Het bijzondere aan dit villaproject, is dat de wetenschappelijke discussies (over de wijze waarop en wel of niet correct) ondergeschikt is gemaakt aan de publiekspresentatie. Momenteel komen er circa 50.000 bezoekers per jaar af op deze archeologische trekpleister, en men denkt dat dit de komende jaren nog zal toenemen. Van een groot succes kan dus zeker gesproken worden. Waarschijnlijk zit de mate van aantrekkelijkheid voor de bezoeker/recreant in de sterke combinatie binnen de presentatie.

Allereerst is het gebouw gereconstrueerd op de originele plaats waar eerder de opgraving heeft plaatsgevonden. De historische authenticiteit en de daarmee samenhangende historische ervaring (zie hoofdstuk 2.7 en 2.8) is daarmee gewaarborgd. Daarnaast zijn de fraaie vondsten, gedaan tijdens de opgravingen, op attractieve wijze uitgesteld in de villa zelf. De villa heeft daarmee dus een extra functie gekregen, namelijk dat van een archeologisch museum. Ook de omgeving is in overeenstemming met de presentatie. Geen rumoerige wegen, storende woonwijken op zichtafstand of rokende fabriekspijpen, maar panorama's en bossen. En naast de historische tuin kent de villa ook nog een in pandig gereconstrueerd badhuis met muurschilderingen. Bovendien kunnen er oudromeinse spelletjes gespeeld worden én is er een Romeins restaurant aanwezig. De menukaart is gebaseerd op het Romeinse receptenboek van Marcus Gavius Apivius.⁶⁶ Kortom; de villa Borg is met een duidelijk doel gebouwd, namelijk om de archeologische resten te transformeren in een driedimensionale beleefbare werkelijkheid, waardoor het publiek een levendig beeld krijgt van het leven in een Romeinse villa.⁶⁷

Wellicht dat bepaalde vakspecialisten in zo'n project niets zien en zeer terughoudend zijn voor soortgelijke presentaties. Maar dit is blijkbaar wél wat het grote publiek wil en waar ze in grote getale op af komt. In Nederland kennen we natuurlijk het themapark Archeon en enkele archeologische erven als in Eindhoven. Het is interessant en nodig om na te gaan wat en waar de onderlinge verschillen liggen met dit sterk geslaagd, publieksgericht reconstructieproject van villa Borg.

⁶⁶ Uit: www.villa-borg.de/frameset/indx_rek.htm.

⁶⁷ Uit: Schmidt, 2000, 116.

5.8 De VINEX-locatie Leidsche Rijn

Ook in Nederland vinden we natuurlijk vele voorbeelden van geslaagde en minder geslaagde vormen van publiekspresentatie van het archeologisch erfgoed. Deze scriptie leent zich er niet toe om deze vele voorbeelden te beschrijven, te vergelijken en te evalueren. Daarentegen is ervoor gekozen hier één ter beschouwing uit te kiezen waarbij momenteel op een zeer vernieuwende wijze publiekgericht wordt geëxperimenteerd.

Het hier behandelde voorbeeld betreft de VINEX-locatie Leidsche Rijn. De gemeente Utrecht werkt momenteel aan deze nieuwe woonwijk die is vernoemd naar de Leidsche Rijn, een riviertje dat door dit gebied loopt. De VINEX-locatie ligt ten westen van de stad Utrecht en is verdeeld over de gemeenten Vleuten en De Meern. Leidsche Rijn beoogt een aantrekkelijke vestigingsplaats te zijn, onder andere door haar positie aan de noordzijde van de Randstad. Het nieuwe stadsdeel heeft zo goede verbindingen met andere delen van de Randstad en vele voorzieningen liggen daarbij binnen bereik. Daarnaast ligt het aan de rand van het Groene Hart met uitvalsmogelijkheden voor bijvoorbeeld ontspanning en recreatie.⁶⁸

Een blik op de website van deze nieuwe stad met dorpse allures geeft blijk van een zorgvuldige planmatige opzet, waar aan alles is gedacht. Ook de archeologie is via de index vertegenwoordigd (fig. 24). Maar helaas is de informatie over het archeologische werk dat hier is verricht voorlopig nog vrij beperkt weergegeven.⁶⁹

Figuur 24. Foto's van de website.

Het nieuwe stadsdeel gaat 100.000 nieuwe inwoners huisvesten. Deze inwoners komen echter niet te wonen in een 'nieuw landschap'. Leidsche Rijn blijkt bijzonder rijk te zijn aan cultuurhistorie. De bewoningssporen gaan terug tot circa 1500 v. Chr. Naast enkele oude boerderijen, kastelen en middeleeuwse woontorens (zie fig. 25)⁷⁰, staat het gebied bekend om de vele Romeinse overblijfselen. Buiten een grensfort en enkele nederzettingen uit de Romeinse tijd, is er een Romeins schip

Figuur 25. Kasteel Vleuten, getekend in 1775.

gevonden, een grafveld, wachttorens, een badhuis en een Romeins wegtracé. Inmiddels hebben ongeveer twintig archeologische terreinen een plaats gekregen in de openbare ruimte, onder meer door enkele ingepaste parken (Groot en Klein Archeologiepark). Daar waar de

⁶⁸ Uit: www.rijnhoven.nl/html/leidsche_rijn.html.

⁶⁹ Uit: www.utrecht.nl/leidscherijn/wonen-wat-archeologie.html.

⁷⁰ Uit: Fietsroute Leidsche Rijn, 2000, 33.

inpassing van archeologische terreinen onmogelijk bleek, hebben opgravingen de bewoningsgeschiedenis vastgelegd. Naast inpassing van de genoemde historische monumenten en archeologische waarden zijn ook waardevolle landschapselementen in Leidsche Rijn ingepast, zoals lanen, hagen, boomgaarden en waterlopen.

Uit het bovenstaande blijkt dat bij de inrichting van Leidsche Rijn ervoor is gekozen de specifieke landschapselementen én natuur- en cultuurhistorische waarden in te passen. Dit is echter geen vanzelfsprekende gang van zaken. Niet zelden wordt er namelijk bij woningbouw voor gekozen om weinig tot geen aandacht te besteden aan (de sporen van) de ontstaansgeschiedenis van het desbetreffende gebied. Bij Leidsche Rijn ging aan de nieuwe vormgeving van het landschap echter een Cultuurhistorische Effectrapportage (CHER) vooraf. Binnen deze rapportage staat het begrip ‘cultuurhistorische hoofdstructuur’ centraal. Daarmee wordt de samenhang bedoeld van de zichtbare en onzichtbare elementen en structuren in een landschap (zowel door mens als natuur).⁷¹

De CHER is bedoeld om componenten van de cultuurhistorische hoofdstructuur te inventariseren en aan te geven welke onderdelen meer en welke minder van belang zijn. Het doel is deze gegevens vervolgens te gebruiken bij de te ontwikkelen plannen. Van begin af aan lag het ook in de bedoeling bij Leidsche Rijn een sfeervolle leefomgeving te scheppen.⁷²

‘Leidsche Rijn heeft zich van aanvang af onderscheiden van andere VINEX-locaties door de behandeling van het bestaande landschap met al zijn eigenschappen, zijn ‘geheugen’ en zijn potenties als het basiskapitaal voor een duurzame ontwikkeling van het gebied. Daartoe zijn grote investeringen gedaan. Leidsche Rijn heeft bijvoorbeeld gekozen voor een inpassingsgerichte stedenbouw, waarbij relatief veel meters worden ingezet om betekenisvolle plekken en verbindingen in de openbare ruimte te creëren. De duurzaamheidsambities hebben geleid tot intensief archeologisch en ecologisch onderzoek, waardoor een schat aan informatie is verzameld over de opbouw van het landschap, zijn verleden en gebiedseigen kenmerken. Deze investeringen in een betekenisvolle buitenruimte en in de ‘biografie’ van het landschap kunnen van grote waarde zijn voor de vitaliteit van het nieuwe stadsdeel Leidsche Rijn, voor het cruciale proces van hechting en gemeenschapsvorming van toekomstige bewoners.’

Maar hoe nu precies een publieksgerichte infrastructuur op te zetten die aansluit op het netwerk van bijzondere plekken, voorzieningen en activiteiten? Hoe kan een gezond woonmilieu worden bewerkstelligd, en hoe identiteitsvorming, bewonersparticipatie, gemeenschapszin en samenlevingsopbouw? Hiertoe is het project ‘Continuïteit Leidsche Rijn’ opgericht. Dit project gaat over *‘het landschap en zijn mogelijkheden, over de plaats van de mens daarin en over de factor tijd’*.⁷³

Met het project wordt onder meer beoogd alle gewonnen informatie (bijvoorbeeld uit archeologische opgravingen) terug te koppelen aan het landschap, de fysieke leefomgeving van de nieuwe stadsbewoners. Binnen het project wordt bovendien een samenhang nagestreefd die redelijk uniek te noemen is in Nederland. Het projectplan heeft daarom betrekking op meerdere beleidsvelden, zoals onderwijs, natuur- en milieu-educatie,

⁷¹ Uit: (Rapport), Cultuurhistorische effectrapportage ‘Leidsche Rijn’, 1995, 11.

⁷² Uit: (Projectplan), Continuïteit Leidsche Rijn, *Een infrastructuur voor cultuurhistorie en duurzaamheid*, 2001, 3.

⁷³ Uit: (Projectplan), Continuïteit Leidsche Rijn, *Een infrastructuur voor cultuurhistorie en duurzaamheid*, 2001, 7.

communicatie en voorlichting, wijkprogrammering en kunstbeleid. Voor wat betreft de publieks- en bewonersgerichte vertaalslag van het archeologisch onderzoek, bestaan er binnen het project plannen om de gevonden Romeinse weg te visualiseren in de stad, een bezoekerscentrum op te richten voor archeologie, ecologie en bepaalde gebieden duurzaam te ontwikkelen. Maar ook door cultuurhistorische fiets- en wandelroutes uit te zetten, wijkbiografieën te schrijven en een eigen vormtaal te ontwikkelen voor de markering en visualisering van archeologische plekken (*on site*- informatieverstrekking door bijvoorbeeld - digitale - presentaties op bepaalde locaties).

Een goed punt van bovengenoemde plannen binnen het project, is dat de archeologie voor de toekomstige bewoners wordt geconcretiseerd door middel van *verhalen* en biografische *anekdotes*. Deze verhalen en anekdotes worden veelal op de desbetreffende plaats zélf (historische authenticiteit; zie hoofdstuk 2.8) overgebracht met behulp van concrete instrumentaria. Een voorbeeld hiervan betreft de zogeheten ‘loertoeters’; kijkers waar mensen doorheen kunnen kijken en die beelden weergeven uit het verleden, bijvoorbeeld door tekeningen en schilderijen van het desbetreffende kasteel waar men uitkijk op heeft. Vaak *onzichtbare* cultuurhistorische zaken worden zo voor inwoners en recreanten *beleefbaar*. Daarnaast scheppen deze nieuwe presentatievormen voor de bewoners een bewustzijn, dat de eigen woonomgeving in een biografische lijn ligt. Dit verschaft zodoende een nieuwe identiteit die geworteld ligt in oudere tradities. De toekomstige bewoners zullen zich daardoor beter en sneller hechten aan de nieuwe woonplaats wat een beter woonklimaat en gemeenschapszin tot gevolg heeft.

Archeologie wordt bij Leidsche Rijn gebruikt als een sociaal instrument om welzijnsgevoelens bij de toekomstige bewoners te creëren. Uiteraard zit aan dit verhaal bepaalde marketingsaspecten. Maar deze schaden op ethisch niveau de archeologische verhalen niet, omdat er een zeer gedegen vertaalslag wordt gemaakt van archeologische opgravingen en de bewoners. Met het oog op Artikel 9 uit het Verdrag van Malta mag worden geconcludeerd dat bij Leidsche Rijn hier zeer zorgvuldig naar gehandeld wordt. De bewoners worden geïnformeerd over de archeologie uit de eigen woonomgeving en de creatieve vertaalslag van de opgravingen zorgen voor een breed publieksbereik. De kwaliteit van deze presentaties *on site* kunnen vermoedelijk op veel waardering rekenen – en daardoor tevens *draagvlak* voor de archeologie in het algemeen.

5.9 De Gemeentelijke Archeologie van Den Haag

Naast de bovengenoemde succesvolle projecten en voorbeelden van de middelen, is het met betrekking op het nieuwe ‘Malta’-bestel ook interessant om de rol van de gemeentelijk en stedelijk archeologen nader te bekijken. Vooral ten opzichte van hun relatie tot het publiek. Al geruime tijd is duidelijk dat de betrokkenheid van het publiek in de archeologie het grootst is wanneer het in hun ‘eigen achtertuin’ plaatsvindt. Hiervan werd in hoofdstuk 3.3 al een schets gegeven ten opzichte van de stadsopgraving in Alphen a/d Rijn. Mensen zijn erg nieuwsgierig naar die gravende archeologen. Archeologie is voor hen in dit opzicht iets van ‘speuren, spitten en spanning’. Men wil graag weten of er iets gevonden is, waarom er wordt gegraven en hoe er wordt gegraven (waar de interesse zich vooral richt op het werk van de archeoloog). Met betrekking tot de mogelijkheden voor publieksbereik, wat het uitgangspunt vormt van Artikel 9, ligt in deze vorm van archeologiebeoefening grote kansen, mogelijkheden en aanknopingspunten.

Helaas is het zo dat met betrekking tot het publieksbereik binnen de archeologie geen coherent beleid wordt gevoerd vanuit de verschillende overheidsniveaus. Daarentegen vinden er wél veel goede initiatieven plaats, iets wat we al gezien hadden bij enkele websites van gemeentes en provincies, en bij de projecten van Ename, Borg en Leidsche Rijn. Maar behalve dat er geen direct publieksbeleid wordt gevoerd, is wellicht het grootste mankement dat men niet leert van elkaar; van elkaars goede en slechte ervaringen, ideeën en initiatieven. Er bestaat in Nederland geen ervaringscentrum dat overzicht houdt, richting geeft en kennis uitwisselt ten opzicht van alle publieksgerelateerde aspecten van de archeologie. En daarnaast bestaat er géén theorievorming met betrekking tot het publieksbereik en bovendien dus geen duidelijk overheidsbeleid.⁷⁴

Om een voorbeeld te schetsen van hoe het er in de praktijk aan toe kan gaan en hoe men, met het oog op een invulling van Artikel 9, van elkaars goede ervaringen kan leren, volgt hieronder enkele citaten van Monique M. A. van Veen van de gemeente Den Haag (dienst stadsbeheer, afdeling archeologie). Zij was een van de sprekers op de in hoofdstuk 3.2 besproken SNA-Contactdag over Artikel 9:⁷⁵

‘Ik wil u vanuit de praktijk iets vertellen over de omgang met publiek. Ons publiek is niet het grote publiek. Het bestaat allereerst uit de Haagse burgers, het lokale bestuur, projectontwikkelaars en bouwers die actief zijn in Den Haag en dan pas: de rest van ‘archeologisch geïnteresseerd Nederland’.’

Het is opmerkelijk te noemen dat men bij de gemeentelijke dienst in Den Haag zowaar een publieksprofiel maakt. Of de gemaakte zwaartepunten binnen dit profiel ten opzichte van Artikel 9 de juiste zijn valt over te twisten en of ze tegelijkertijd wel een gedegen communicatieplan heeft is natuurlijk een tweede, maar het getuigt in ieder geval van een bewust en doelgericht denken en handelen ten opzichte van doelgroepen. Ditzelfde geldt voor hetgeen Van Veen haar lezing mee vervolgt:

‘Onze algemene boodschap naar het publiek is: De stad heeft een interessant verleden, waarvan een deel is opgeslagen in de bodem. Dat deel is een schaars goed. De ruimtelijke ontwikkelingen in de stad maken dat archeologisch onderzoek noodzakelijk is. Dit onderzoek leidt tot kennisvermeerdering. Die kennis willen we weer aan u overdragen. De boodschap is verpakt in een mooi vormgegeven informatiefolder en een CD-Rom. De boodschap en de kennis wordt overgebracht door wetenschappelijke en populair-wetenschappelijke publicaties, een bijdrage in een schoolboek voor het geschiedenisonderwijs, een internet-site, lezingen, tentoonstellingen en archeologische inbreng in de inrichting van de openbare ruimte. Tijdens de opgravingen proberen we ook die boodschap over te brengen. Naast ons vaste publiek van hevig geïnteresseerden hebben we dan te maken met een wisselende groep van direct betrokkenen, zoals omwonenden, betrokken bouwers en voorbijgangers.’

Ook met het bovenstaande stuk wordt duidelijk dat bij de gemeente Den Haag goed wordt nagedacht wat ze wil en dat ze haar verantwoordelijkheid neemt ten opzichte van het publiek. Dit is overigens iets wat al duidelijk werd uit de webpagina's van de gemeente (zie bijlage 6). Hoewel archeologie méér is dan enkel kennisvermeerdering en dat men ten opzichte van het publiek ook op andere punten de aandacht zou kunnen leggen,⁷⁶ hééft men tenminste een

⁷⁴ Op deze gebreken binnen de Nederlandse archeologie, ten opzichte van Artikel 9 uit het Verdrag van Malta, wordt in de aanbevelingen van hoofdstuk 7 teruggekomen.

⁷⁵ Uit: Uit citaten lezing van M.M.A. van Veen, contactdag SNA, 1999 (met dank aan Jeroen van Vliet).

⁷⁶ Zie ook hoofdstuk 2.2 over Shanks.

boodschap met betrekking tot het publiek. Dit wordt niet vaak gezien bij gemeentelijke archeologische diensten en nog minder bij andere archeologische, uitvoerende instanties. Wat de feitelijke boodschap zou moeten zijn, heeft te maken met de eerder gestelde vragen uit hoofdstuk 1, zoals wat je als overheid vindt dat je bevolking zou moeten weten; de relatie cultuurhistorie – samenleving. Wederom draait het hier om de *verantwoordelijkheid*. Hoewel de gemeente Den Haag deze duidelijk neemt, zou hierbij wel de vraag gesteld moeten worden of deze verantwoordelijkheidsvragen behoren bij het concept van decentralisatie. Oftewel; moet vanuit het ministerie van OC&W niet meer richting gegeven worden? Meer algemene richtlijnen ten opzichte van Artikel 9 waar elke provincie en gemeente zich aan kan conformeren?

Het vervolg van de lezing van Van Veen, is interessant genoeg om te bezien hoe in een gemeente met archeologie, ten opzichte van het publiek, wordt omgegaan (en wellicht om ideeën op te doen). Om de tekst van deze scriptie lopend te houden bevindt het vervolg van deze lezing van Van Veen zich in bijlage 7.

5.10 Beschouwing

In de inleiding van dit hoofdstuk werd de vraag gesteld of er uit de succesvolle voorbeeldprojecten, kernelementen konden worden onderscheiden die als voorwaarden kunnen gelden voor een succesvolle presentatie. Bij het beantwoorden op deze vraag moet worden opgemerkt dat de beschreven punten uit dit hoofdstuk als verkennend moeten worden beschouwd. Als aanzet voor een vervolgonderzoek. Zo komt uit een verkenning van de (succesaspecten van de) gereconstrueerde villa Borg naar voren dat een ‘gelaagde’ presentatie op veel publieke waardering kan rekenen. Maar er zijn meer antwoorden op de *hoe*-vraag. Een succesvolle presentatie (zoals bij Borg of het Enameproject):

- draagt meerdere (gelaagde) presentatievormen in zich (verschillende invalshoeken)*
- heeft een ruimtelijke setting
- is niet saai; heeft leuke, spannende of afwisselende elementen
- kent weinig of geen storende elementen (natuurlijke, rustige omgeving)
- neemt een bezoeker serieus
- kent participerende mogelijkheden
- draagt goede belevingsaspecten in zich (reconstructie, visualisering, digitale media)
- heeft een ‘authentieke setting’; archeologie is plekgebonden (zie villa Borg)
- maakt gebruik van een stapeling aan functies (villa Borg; museum, restaurant, etc.)
- is erg beeldend en visueel gericht
- is begrijpelijk
- heeft iets waar mensen zich over kunnen verwonderen, is verrassend
- et cetera

* deze gelaagdheid uit zich tevens in de *wie*- en *wat*-vraag. Zo wordt bijvoorbeeld bij het Enameproject een scala aan zaken overgedragen, zoals de resultaten van de opgraving die worden gepresenteerd, of de geschiedenis van de plek die wordt verteld (zie hoofdstuk 1).

Hoofdstuk 6 Het Huidige Rijksbeleid

6.1 Inleiding

In voorgaande hoofdstukken werd merendeels de inhoudelijke vragen rond Artikel 9 behandeld. Dit voorlaatste hoofdstuk heeft vooral betrekking op de randvoorwaardelijke vragen, zoals de beleidstechnische (zie hoofdstuk 1). Hiervoor worden enkele nota's besproken waaraan de mening van Staatssecretaris Rick van der Ploeg is toegevoegd. Deze mening is middels een indirect interview (via Dieke Wesselingh van DCE) verkregen.

6.2 Draagvlakverbreding & Beleidsvoering

Artikel 9 is een zeer complex artikel. Het houdt, zoals eerder gezegd, verband met een groot aantal zaken, tegengestelde belangen, verwachtingen en visies. De spanningsvelden die met het artikel samenhangen draaien om verschillende tegenstellingen, zoals:

Wetenschap	-	Publiek ⁷⁷
Heden	-	Verleden
Beeld	-	Tekst
Beleid	-	Samenleving

Het beleidsartikel heeft ook betrekking op een scala van aan elkaar hangende elementen. Een schema van begrippenkaders geeft een indruk van de complexiteit. De vragen uit het communicatieplan (zie hoofdstuk 2.5) kunnen hier ook op Artikel 9 worden afgevuurd:

*het verleden, oudheid,
archeologie, pre)historie,
geschiedenis, (cultureel)
erfgoed, vroeger, et
cetera*

Op wélk aspect heeft de boodschap betrekking?

*voorlichten, presenteren,
educeren, amuseren,
overtuigen, informeren,
propageren, et cetera*

Wat is de strategie ten opzichte van de doelstellingen?

⁷⁷ Oftewel de 'objectieve', algemene presentatie van het verleden ten opzichte van de subjectieve, persoonsgebonden beleving.

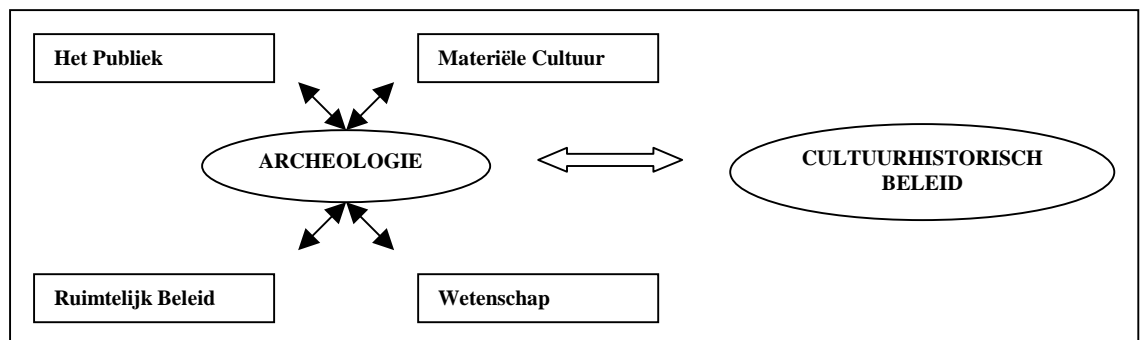
leefomgeving,
landschap, onderwijs,
stad/platteland, toerisme,
recreatie, nieuws, et
cetera

Waar hangt de boodschap mee samen?

opdrachtgevers,
uitvoerende instanties,
overheden/beleidmakers,
het publiek, amateurs,
wetenschappers

Wie is de doelgroep, boodschapper en ontvanger?⁷⁸

De gemaakte uitsplitsing bij hoofdstuk 2.3 van de archeologische aspecten, staat in sterke relatie tot het cultuurhistorisch beleid dat gemaakt wordt door DCE van het ministerie van OC&W. In een eenvoudig modelvorm kan de relatie als volgt worden weergegeven:

Bij het beleid dat vanuit overheidswege wordt gevoerd ten opzichte van de archeologie in het algemeen, kunnen een aantal vragen worden gesteld. Een aantal daarvan zijn van ethisch/filosofische aard, zoals; hoe voer je als overheid beleid ten opzichte van archeologie in het bijzonder en cultureel erfgoed in het algemeen - **in relatie** - tot de eigen bevolking? Wat vind je dat ze moet weten? Van welk niveau of kwaliteit moet dat zijn? Hoe staat het met de toegankelijkheid en de verantwoordelijkheid? En wie controleert dit?

Met het oog op de voorlaatste vraag komen we op een belangrijk - randvoorwaardelijk - punt van Artikel 9 en tevens van deze scriptie. *Verantwoordelijkheid* heeft hierbij aan de ene kant te maken met 'wie zorgt waarvoor?', aan de andere kant met een verantwoording voor gemaakte kosten (voor onder meer archeologisch onderzoek en werk). Hoewel de vraag simpel is, komt bij nadere beschouwing een complex beeld naar voren met betrekking tot deze verantwoordelijkheidsissues. Wie is binnen het beleid rond archeologie en samenleving precies waarvoor verantwoordelijk? Het lijkt erop dat vanuit het ministerie van OC&W een *voorwaardescheppend* beleid wordt gevoerd. In vrij grote mate worden

⁷⁸ Bij het *publiek* kan weer een onderverdeling gemaakt worden in bijvoorbeeld; kinderen, ouderen, omwonenden, allochtonen, jongeren. Maar ook andere begrippen kunnen worden uitgesplitst, zoals eerder is gedaan voor *archeologie* uit het eerste kader.

verantwoordelijkheden - gekoppeld aan bevoegdheden - doorgeschoven naar de lagere overheden van provincies en gemeenten; decentralisatie. Toch is hét verleden, waar de Nederlandse archeologie veel aan bijdraagt, iets wat iedereen aangaat. En in zekere zin in gelijke mate, toegankelijkheid en niveau. De Nederlandse overheid zal ten opzichte van de verantwoordelijkheid (voor het publieksbereik) daar óf strakke richtlijnen voor *moeten* uitzetten, óf daar voldoende (financieel aantrekkelijke) voorwaarden voor scheppen zodat de lagere overheden dit zelf voor 100% oppakken.

De mensen, de Nederlandse burgers, moeten *bereikt* worden; een belangrijk onderdeel van de hierboven genoemde verantwoordelijkheid. Daarvoor is inzicht nodig in de mogelijkheden hen te *kunnen* bereiken, inzicht in de samenstelling, in de behoeften, wensen, aanspreekmogelijkheden en verwachtingen. Het eerder besproken onderzoek van Lengkeek (*archaeological heritage as an experience*) zou daar veel mogelijkheden voor kunnen bieden. Belangrijk daarbij is wel, wát voor vragen er worden gesteld. Het is jammer dat veel mensen in Nederland niet weten dat bijvoorbeeld de Romeinen in Nederland gezeten hebben, wat voor invloed zij hebben gehad, hoe lang dit geleden was en vooral waar zij hebben gezeten. Om meer inzicht hierin te krijgen (en daardoor mogelijkheden hier met beleid op in te spelen) kan bijvoorbeeld de vraag worden gesteld of men voorbeelden kan noemen waar zich Romeinse resten in de bodem bevinden en waarom?

Bovengenoemd voorbeeld omtrent de Romeinen is natuurlijk maar een voorbeeld. Maar het feit dat er nauwelijks inzichten bestaan over wat mensen beweegt met betrekking tot de archeologie, wat hen aanspreekt, hoe men brede lagen van de bevolking kan aanspreken/bereiken en hoe het gesteld is met de algemene kennis, geeft aan de ene kant aan dat het met de *output* van de Nederlandse archeologie droevig gesteld is en aan de andere kant dat *verantwoordelijkheden* (nog) niet zo nauw genomen lijken te worden.

Artikel 9 uit het Verdrag van Malta zou de kurk onder het verdrag zijn. Want zonder draagvlak géén bescherming. Dit hoofdstuk 6.2 sluit aan op de vraagstellingen die verwoord zijn in hoofdstuk 1.6. Onder meer op de *hoe*-vraag; hoe de vertaalslag van de archeologie naar maatschappij gemaakt moet worden en hoe Artikel 9 ingevuld kan en moet worden. Het kernpunt van het artikel is *publieksbereik*. En hier hangt nauw de *wat*-vraag mee samen; wat moet nu precies overgedragen worden? Gaat het hierbij om; algemene informatieverstrekking, doel van archeologisch onderzoek overbrengen, het werk van de archeologen verklaren, et cetera (zie hoofdstuk 1.6).

Deze *wat*-vragen hebben natuurlijk betrekking op de standpunten van de zender in het bekende communicatiemodel van zender – boodschap – ontvanger. De invulling van Artikel 9 is in zekere zin dus contextafhankelijk, en dit vermoeizaamt wellicht de beleidsmatige voorschriften en wettelijke implementaties. Toch is dit zeker geen pas op de plaats voor wat betreft de verantwoordelijkheid. Met Artikel 9 valt zeker wat te doen, zeker in de bredere context van het cultuurhistorische erfgoed.⁷⁹ In hoofdstuk 7 worden hiervoor enkele aanbevelingen gegeven.

⁷⁹ De inkadering van de archeologie in een bredere context van cultuurhistorisch erfgoed werd eerder besproken in hoofdstuk 3.6 over het kwaliteitsbeleid van het publieksbereik.

6.3 De Cultuurnota 2001-2004

In september 2000 kwam de *Cultuurnota 2001-2004* uit. In deze publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen presenteert het kabinet zijn financieringsvoorstellen voor het cultuurbeleid in de komende vier jaar. De planweergave voor onder andere het culturele erfgoed van Nederland is op de inhoudelijke kwaliteit beoordeeld door de Raad voor Cultuur. Deze toetsingsconstructie voor de cultuurpolitieke plannen van de overheid is ingesteld vanuit het principe dat de overheid geen beoordelaar wil zijn van de kwaliteit van kunst en cultuur.⁸⁰

De Raad voor Cultuur heeft ten behoeve van de Cultuurnota voor de komende jaren advies uitgebracht over 750 beleidsplannen. Enkele van deze plannen hebben te maken met gebouwde en archeologische monumenten, monumentenzorg en archeologie. Het is interessant om te bekijken waar voor de overheid nu de zwaartepunten voor de komende jaren liggen. Een aantal passages:⁸¹

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) vervullen een centrale rol in de wereld van gebouwde en archeologische monumenten, een rol die nog zal worden versterkt door de omvorming tot kenniscentra en de toekomstige gezamenlijke huisvesting. In deze sectoren zijn ook stevige banden met wetenschappelijk onderzoek en technologische vernieuwing essentieel. Samen met het ministerie van Economische Zaken investeer ik in het programma Technologie & Samenleving. Het ministerie van OCenW financiert samen met andere departementen het NWO-stimuleringsprogramma Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling. De wereld van het erfgoed zal de komende jaren nog verder uit de vertrouwde kaders kunnen breken, nu daar belangrijke initiatieven voor zijn genomen. De ontwikkeling van objectgerichte, beschermende monumentenzorg naar een gebieds- en ontwikkelingsgericht beleid wil ik samen met de sector nog meer kracht bijzetten. In 1999 heb ik samen met de ministers van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM) en Verkeer en Waterstaat (V&W) en de staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) onze ideeën daarover gepresenteerd in de nota Belvedere. Ook in het kader van de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening en andere ruimtelijke nota's zal de kracht van cultuur worden bepleit.

Archeologie

De Nederlandse archeologie zit in een stroomversnelling. Dat uit zich in professionalisering en vermaatschappelijking onder invloed van economische bloei, nieuwe technologie en marktwerking. Een belangrijke factor is de invoering van het Verdrag van Valletta. Ik grijp dit aan om, via een wijziging van de Monumentenwet 1988, het archeologiebestel te herzien. De aanpak die mij voor ogen staat, sluit nauw aan bij de ruimtelijke-ordeningssystematiek in Nederland. Archeologische waarden worden dan volwaardig meegewogen bij besluiten over bodemingrepen, waarbij behoud in de bodem het streven is. Rijk, provincies en gemeenten krijgen ieder hun eigen verantwoordelijkheid. Ook komt er meer ruimte voor marktpartijen. Valletta vraagt om gedegen inventarisaties en bruikbaar - ook digitaal - kaartmateriaal en leidt tot meer kennis over het bodemarchief. Een toename van het aantal aanwijzingen van wettelijk beschermde monumenten door de ROB is een ander gevolg. De ROB zal zich toeleggen op het verder ontwikkelen van beleidskaarten. Bescherming, hetzij via de Monumentenwet, hetzij via een planologische veiligstelling, is echter niet het eindpunt. Ik wil de komende periode een koppeling tot stand brengen tussen bescherming, monitoring,

⁸⁰ Uit: *Cultuur als confrontatie*, Cultuurnota 2001-2004, blz. 5.

⁸¹ Uit: *Cultuur als confrontatie*, Cultuurnota 2001-2004, blz. 32-34.

handhaving, inrichting, beheer en ontsluiting van archeologische terreinen. Voor de ROB is beheer een speerpunt, waarbij de aandacht niet alleen uitgaat naar technisch onderhoud, maar ook naar de rol van archeologie in een landschappelijke context en in maatschappelijk verband.

Ook bij de archeologie is een herziening van het bestand van wettelijk beschermde monumenten aan de orde, zodat het systeem straks klaar is voor het nieuwe bestel. De ROB participeert daarom in het project Actualisering Monumentenregister. Net als bij de gebouwde monumenten is het register te beschouwen als een middel om een collectie toegankelijk te maken, zowel voor professionals en overheden als uiteindelijk voor het brede publiek.

In de bovenstaande tekst uit de Cultuurnota wordt duidelijk dat de organisatie rondom het cultureel erfgoed van gebouwde en archeologische monumenten zich in een veranderingsproces bevindt. De rol van de ROB verschuift bijvoorbeeld naar een functie van 'kenniscentrum'. De invoering van het Verdrag van Malta (Valletta) zorgt voor een stroomversnelling in de Nederlandse archeologie. Ontsluiting van archeologische terreinen voor het brede publiek wordt hierbij onder andere wenselijk geacht. Echter, hoe dit dient te gebeuren staat echter niet omschreven. Op bladzijde 41 van de Cultuurnota wordt hiertoe een mogelijkheid geboden;

Kennis en deskundigheid bij culturele instellingen over de manier waarop speciale doelgroepen het beste kunnen worden benaderd en over de presentatie en diversiteit van het culturele aanbod zijn voor verbetering vatbaar. Ik wil daaraan meewerken door uitwisseling en bundeling van deskundigheid en ervaring beter mogelijk te maken. (...)

Vervolgens wordt hieraan in een apart hoofdstuk, *Cultureel vermogen beter zichtbaar en bereikbaar maken*, speciale aandacht besteedt. Cultureel erfgoed, waaronder de sector archeologie, staat voor de jaren 2001-2004 hoog op de politieke agenda. De maatschappelijke participatie wordt daarbij wel als voorwaarde gezien. Om dit te bereiken maakt de overheid gebruik van enkele instrumenten. Een van die instrumenten is natuurlijk geld; door middel van subsidieverstrekking kunnen bepaalde doelen worden gehaald. Dit wordt onder andere bewerkstelligd door een aantal voorwaarden te stellen aan de subsidieontvangende instanties (in dit geval dus meer aandacht voor publieksbereik). Voor de Nederlandse archeologie betreft dit bijvoorbeeld de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN), de Stichting voor de Nederlandse Archeologie (SNA) en de Nederlandse Museum Vereniging (NMV). Andere instrumenten om een grotere erfgoedparticipatie te bereiken wordt bewerkstelligd door het opzetten van projectplannen (ErfGoed Bereikbaar), het instellen van een bepaald projectbureau (Erfgoed Actueel) of door richtlijnen uit te zetten in beleidsnota's (Nota Belvedere, 5^e Nota Ruimtelijke Ordening). Deze beleidsinstrumenten, voorkeuren en maatregelen worden in een aantal passages uit de Cultuurnota nader toegelicht.⁸² Met het oog op de leesbaarheid van deze scriptie zijn deze passages ondergebracht in bijlage 8.

In deze tekst van de Cultuurnota staan veel interessante zaken die helaas buiten het bereik van deze scriptie liggen. In het algemeen kan worden gezegd dat publieksbereik (participatie, presentatie en educatie) van het cultureel erfgoed hoog op de politieke agenda staat. Om dit te bereiken worden een aantal zwaartepunten uitgelegd waaraan geld (al dan niet in de vorm van subsidie) wordt besteed. Een van die zwaartepunten betreft de communicatie en samenwerkingsvormen tussen de verschillende culturele instellingen of groeperingen. De

⁸² Uit: *Cultuur als confrontatie*, Cultuurnota 2001-2004, blz. 44-48.

Erfgoedkoepels of –huizen zijn hier een voorbeeld van. Een nauwere samenwerking en meer markt/vraaggericht denken op cultureel erfgoedgebied is nuttig en nodig. De ingezette decentralisatie van overheidsbevoegdheden werkt namelijk ook op provinciaal en gemeentelijk niveau door. De samenwerkingsvormen en interdisciplinaire interactie is een voorbeeld van een positief aspect van deze maatschappelijk trend. Een negatief aspect betreft mogelijk het verantwoordelijkheidsvraagstuk op het gebied van cultureel erfgoed. Wanneer we kijken naar de veranderende rol van de Nederlandse archeologie valt het onderstaande stukje uit de Cultuurnota op;⁸³

Voor publieksgerichte activiteiten wil ik bewust ruimte laten aan initiatieven van de grote groep particuliere aanbieders en marktpartijen in het erfgoedveld, en voor de lokaal georiënteerde kennis van amateurs en vrijwilligers

Wanneer het zwaartepunt van de ROB namelijk verschuift naar dat van een kenniscentrum, hoe zit het dan met de maatschappelijke verantwoording betreffende de informatieoverdracht van het archeologisch erfgoed naar het grote publiek? Oftewel; is niet juist de overheid direct verantwoordelijk voor een bepaalde mate van publieksbereik van het culturele erfgoed, archeologie in het bijzonder? In de opgravingspraktijk gaat bijvoorbeeld veel (belasting)geld om en het zou politiek en ethisch niet verdedigbaar zijn wanneer de gegevens en informatie hieruit niet voor een breder publiek toegankelijk wordt gesteld. In de Cultuurnota blijkt echter dat juist op het gebied van publieksgerichte activiteiten ruimte wordt gelaten voor initiatieven van andere partijen (bijvoorbeeld de SNA). Dit is een lastig spanningsveld aangezien de keuzes van wat je op welke wijze aan wie precies wilt overbrengen niet meer direct gecontroleerd en geïnitieerd kan worden. Wanneer de overheid de uitwerking van haar verantwoordelijkheid overlaat aan ‘particuliere aanbieders en marktpartijen’ kan het eigenlijk niet zo zijn dat hieraan geen bepaalde certificering en kwaliteitsnormering wordt gekoppeld.

Toch zijn er, zoals eerder vermeld, ook enkele voordelen te benoemen. Een daarvan betreft de kansen die voor de ruimtelijke inrichting van het landschap wordt gecreëerd. Hierover meer in hoofdstuk 6.4 en 6.5.

6.4 De 5e Nota Ruimtelijke Ordening

Op 15 december 2000 heeft het Kabinet de nota 'Ruimte maken, Ruimte delen' vastgesteld; de Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening. Deze nota wordt ‘de vijfde nota’ genoemd, aangezien om de 10 jaar een nota over het te voeren ruimtelijk beleid voor de komende 10 jaar wordt gemaakt.

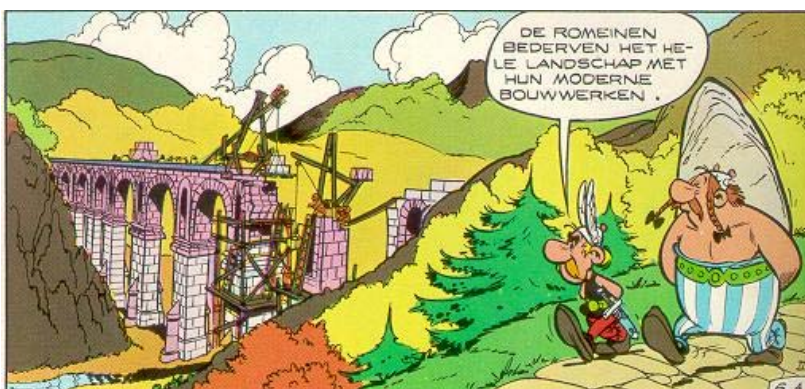
Het Nederlandse landschap verandert voortdurend. De laatste vijftig jaar in een versneld tempo. Nederland wordt geconfronteerd met talloze belangen die met elkaar strijden om de ruimte; woningbouw, infrastructuur, landbouwgronden, recreatieterreinen, natuurwaarden of culturele (archeologische) waarden. En naast dat veel maatschappelijke veranderingen⁸⁴ tot een ander gebruik van de ruimte leiden, verandert ook de beleving van de ruimte. De toenemende welvaart leidt ertoe dat er steeds hogere kwaliteitseisen worden gesteld aan de inrichting van de ruimte. Het ruimtelijk beleid moet voortdurend inspelen op deze veranderingen en trends die zich in de samenleving en (claims op) het landschap voordoen.

⁸³ Uit: *Cultuur als confrontatie*, Cultuurnota 2001-2004, blz. 46.

⁸⁴ Bijvoorbeeld de demografische, sociaal-economische, culturele en ruimtelijke ontwikkelingen.

In de inleiding van de Vijfde Nota wordt op bladzijde 2 een tweetal paradoxen beschreven; *‘De economische groei schept voor het ruimtelijk beleid een paradox. Enerzijds zijn het juist welvarende burgers en bedrijven die hogere kwaliteitseisen aan de ruimte stellen. Anderzijds bedreigt het gezamenlijk effect van die eisen de kwaliteit van de ruimte. Veel inwoners van Nederland vinden het land voller, vuiler en eenvormiger worden (zie Fig. 26). Ze zien dit als een achteruitgang van hun welzijn en van de leefomgeving. Nederland wordt bovendien steeds meer een netwerksamenleving en een netwerkeconomie. Activiteiten van bewoners en bedrijven spelen zich in een steeds grotere ruimte af, zowel fysiek als virtueel. Dat leidt tot een tweede paradox. Terwijl mensen in grotere verbanden opereren, neemt hun behoefte aan een ‘thuisbasis’ met een hoge kwaliteit toe. Mensen waarderen een dagelijkse leefomgeving met een kleine maat.’*

Dit bovenstaande stuk geeft in kort bestek aan dat er aan ruimtelijk beleid veel haken en ogen kleven. Constant zullen er op de verschillende overheidsniveaus keuzes en afwegingen gemaakt moeten worden. In dezelfde inleiding van de Vijfde Nota wordt op bladzijde 5 - 7 een zevental criteria van

Figuur 26. Natuurwaarden in conflict met ruimtelijke inrichting.

ruimtelijke kwaliteit weergegeven om invulling te geven aan ‘de behoefte aan en het streven naar een mooie en functionele leefomgeving.’ Deze zeven criteria voor ruimtelijke kwaliteit geven richting aan de ruimtelijke inrichting van Nederland voor de komende dertig jaar. Het betreft; ruimtelijke diversiteit, aantrekkelijkheid, menselijke maat, economische en maatschappelijke functionaliteit, sociale rechtvaardigheid, duurzaamheid en tenslotte culturele diversiteit. Dit laatste heeft enige overlap met archeologische waarden en staat in directe relatie tot hoofdstuk 6.5 van deze scriptie; *‘Mensen en groepen moeten zich op hun eigen manier kunnen ontplooiën. Er moet ruimte zijn voor een verscheidenheid aan culturele, recreatieve en bewegings-activiteiten. De historie moet naast de technologische vernieuwingen zichtbaar blijven en waar mogelijk als inspiratiebron te dienen. Het gaat om behoud of versterking van: gebieden met hoge cultuurhistorische waarde, karakteristieke landschappen van nationale of regionale betekenis, cultureel erfgoed en diversiteit in architectuur, multiculturele woon-, werk- en recreatiemilieus in de steden.’*

In de Vijfde Nota wordt in het vijfde hoofdstuk vervolgens op vier terreinen de te zetten stappen verwoordt ter vernieuwing van het beleid: Nederland als Europese regio, de kwaliteit van stad en land, organiseren in stedelijke netwerken en meebewegen met water. Een laatste citaat;⁸⁵ *‘Het rijk streeft naar vitale en aantrekkelijke steden en een vitaal en aantrekkelijk landelijk gebied in een context waarbij een aanzienlijke vraag naar mee ruimtelijke kwaliteit samengaat met een doorgaande behoefte aan extra ruimte. Dit vereist in de eerste plaats transformatie van het bestaande bebouwde gebied en van het buitengebied. Bij dit proces zal*

⁸⁵ Uit: Vijfde Nota op de Ruimtelijke Ordening, Hoofdstuk 5 Het Nationaal Ruimtelijk Beleid, 5.4 Stad en Land: verscheidenheid maakt kwaliteit, blz. 13.

meer aandacht komen voor leefbaarheid, veiligheid en gezondheid en voor cultuurhistorische, landschappelijke en recreatieve waarden en sport, onder andere in het licht van de uitgangspunten van het verdrag van Malta (La Valleta). Deze waarden, die voor elke plek verschillend zijn en een uitgangspunt bij de transformatie-opgave. Hierdoor wordt de identiteit en diversiteit van Nederland versterkt en verder ontwikkeld. Ook ecologische waarden zijn richtinggevend voor de transformatie van het buitengebied. Nederland wordt daardoor een aantrekkelijker land om in te wonen, te werken en te recreëren.'

Voor de inrichting van het landschap komt steeds meer aandacht voor (het inpassen van) cultuurhistorie, waaronder archeologische waarden. Deze beleidsmatige aandacht wordt onder meer verwoord in de Nota Belvedere (zie hieronder in hoofdstuk 6.5). Identiteit en diversiteit van de regio's of de verschillende 'plekken' wordt in het bovenstaande citaat als van groot belang gezien voor de komende jaren. Het is ook juist in de regio waar kansen liggen voor de door decentralisatie gekenmerkte Malta-archeologie. Identiteit(sbeleving) kan heel goed gevormd worden door de cultuurhistorie (waaronder archeologie) van de betreffende regio meer naar de bewoners te brengen. Hiertoe kan Artikel 9 zeker een bijdrage leveren.

6.5 De Nota Belvedere

In juli 1999 werd de Nota Belvedere aan de Tweede Kamer gepresenteerd. Deze nota vormde onder andere een bouwsteen voor de 5^e nota over de Ruimtelijke Ordening. De term 'Belvedere' staat voor 'mooi uitzicht'. Bijvoorbeeld op een monumentale toren of koepel, een fraai uitzicht over omringend cultuurlandschap of het kan staan voor bijvoorbeeld een vindplaats (oudste bewoningssporen van de regio). Nederland telt veel van deze torens, uitzichtpunten of archeologische vindplaatsen, en daar wordt waarde aan gehecht. In hoofdstuk 6.4 werd al duidelijk dat er in Nederland veel verdwijnt, en in een hoog tempo. Er gebeurt veel op het gebied van wonen, werken, reizen, natuur en landbouw. De vormgeving van al deze veranderingen is voor de Nota Belvedere niet alleen een functioneel vraagstuk. Het is ook een kwaliteitsvraagstuk. De nota draait dus om kwaliteitsvolle vormgeving. Respect en meer aandacht voor de Nederlandse cultuurhistorie staat in deze vormgeving centraal, aangezien het de kwaliteit van de inrichting van Nederland vergroot. In deze zin is Belvedere een nieuwe zienswijze op de omgang met het cultureel erfgoed: behoud door ontwikkeling. En het is een nieuwe zienswijze op ruimtelijke planvorming.

Behoud *door* ontwikkeling wordt in de nota nagestreefd. Maar traditioneel stonden cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting altijd tegenover elkaar. Cultuurhistorie is namelijk gericht op het beschermen van het verleden, en ruimtelijke ordening is daarentegen gericht op het ontwerpen voor de toekomst. Hierin staat de *ontwikkeling* centraal. Belvedere richt zich nu op het dichten van deze kloof tussen verleden en toekomst. Dit doet zij door een nieuwe ontwikkelingsgerichte benadering (besef) van de cultuurhistorie te kweken. Belangrijk is verder een integrale zienswijze op de cultuurhistorie; op archeologie, monumentenzorg en het historische cultuurlandschap tezamen. Een gezamenlijke inbreng in ruimtelijke planprocessen verhoogt de kans op succes.

'De voorliggende nota geeft een visie op de wijze waarop met de cultuurhistorische kwaliteiten van het fysieke leefmilieu in de toekomstige ruimtelijke inrichting van Nederland kan worden omgegaan, en geeft aan welke maatregelen daartoe moeten worden getroffen. Het geeft een aanvulling op het bestaande sectorale beleid. Cultuurhistorie wordt daarbij beschouwd als van vitale betekenis voor de samenleving en de individuele burger. Het

behoud en het benutten van het cultureel erfgoed voegt kwaliteit toe aan de culturele dimensie van de ruimtelijke inrichting. Een ontwikkelingsgerichte benadering staat daarbij centraal. Die invalshoek dient in het ruimtelijk beleid te worden bevorderd. (...) Er is nog een lange weg van discussie, overleg en experiment te gaan, maar de nota wil nu reeds een verandering in denken en handelen markeren. De centrale doelstelling van het beleid luidt dan ook:

De cultuurhistorische identiteit wordt sterker richtinggevend voor de inrichting van de ruimte, en het rijksbeleid zal daarvoor goede voorwaarden scheppen.’ – aldus de inleiding van de Nota Belvedere op bladzijde 7.

De Nota Belvedere biedt kansen voor de Nederlandse archeologie. Archeologie wordt en moet hierbij wel in een breder kader gezien en geplaatst worden; archeologie *in* het Nederlandse (cultuur)landschap, en archeologie *in* directe *samenhang* met bijvoorbeeld gebouwde monumenten en natuurwaarden. Met het oog op de invulling van Artikel 9 scheidt dit veel mogelijkheden. Voor cultuurhistorie in het algemeen en archeologie in het bijzonder is de komende jaren veel meer aandacht. Dit uit zich in wetten (bijvoorbeeld het Verdrag van Malta) maar ook op actieve wijze in beleid (bijvoorbeeld de Nota Belvedere). Het vergt wellicht een omslag in denken en handelen maar tegelijkertijd een grote kans archeologie meer onder de aandacht van het brede publiek te plaatsen. Het *hoe* zal ook hier afhangen van de context, de betreffende situatie, en vooral ook van creativiteit en durf. Maar de mogelijkheden liggen nu meer dan ooit open. De tekstuele inhoud van Artikel 9 sluit hier prima op aan.

Op de Nota Belvedere zélf valt echter, met het oog op het publieksbereik, wel wat af te dingen. Buiten de hierboven genoemde mogelijkheden zijn er namelijk ook enkele beperkingen. Zo ontbreekt in de nota namelijk de ziel van het historisch besef; de nadruk ligt op het ontwerp in plaats van het verhaal. In plaats van het *historisch* verhaal, staat het *ruimtelijk* verhaal centraal. Het publiek wordt daardoor indirect bereikt, in plaats van direct.

6.6 De mening van Staatssecretaris Rick van der Ploeg

De vragen die met Artikel 9 samenhangen zijn complex. De richting die de Nederlandse archeologie met het oog op Malta opgaat, is nu al turbulent te noemen. De verhouding archeologie – publiek of archeologisch erfgoed – samenleving zal dan ook veranderen. Vanuit de verschillende overheidsniveaus zullen er antwoorden geformuleerd moeten worden die zich zullen vertalen in de beleidsvoering.

Tijd om enkele vragen te stellen aan staatssecretaris Rick van der Ploeg. De onderstaande vragen die ten behoeve van deze scriptie zijn gesteld, werden indirect afgenomen. De woordvoerder van de staatssecretaris was in deze Dieke Wesselingh van de Directie Cultureel Erfgoed (DCE).⁸⁶ Nadat de antwoorden uitgewerkt waren, werden ze door de staatssecretaris persoonlijk nagekeken of zijn mening voldoende werd weergegeven. Na een kleine wijziging werden onderstaande antwoorden goedgekeurd om te worden opgenomen in deze scriptie:

⁸⁶ Voor dit interview is veel dank verschuldigd aan de zeer vriendelijke en behulpzame medewerking van Dieke Wesselingh. De discussies die met haar zijn gevoerd ten behoeve van het interview hebben zeker invloed gehad op de inhoud van de rest van deze scriptie.

9 vragen met betrekking op Artikel 9:

1. Hoe ziet u de huidig ingezette verandering binnen de Nederlandse archeologie tegemoet?
 - A. Zeer positief
 - B. Positief
 - C. Neutraal
 - D. Met zorg
 - E. Zeer negatief

De Staatssecretaris ziet de toekomst voor de Nederlandse archeologie zonder meer zeer positief tegemoet. De archeologiebeoefening in Nederland wordt ‘volwassen’ en professioneler. De ingezette veranderingen (onder meer als gevolg van de invoering van het Verdrag van Malta) bieden vele mogelijkheden voor bijvoorbeeld de (identiteit van de) regio’s.

2. Vindt u de huidige vormen van publiekspresentatie/voorlichting en erfgoededucatie voldoende?

Nee, niet voldoende. Het is jammer en soms onvoorstelbaar dat er eigenlijk zo weinig mee gedaan wordt. Het kan allemaal wel wat spannender en uitdagender. In Engeland zijn hier vele goede en leerzame voorbeelden van te zien, bijvoorbeeld in de vorm van documentaires op Discovery Channel, BBC of National Geographic Channel.

3. Wat zou wat betreft Artikel 9 de rol (kunnen) worden voor de overheden; Gemeenten, Provincies, Rijksoverheid/ROB?

Meer aandacht voor het (nationale) erfgoed wordt breed gedragen in het beleid van de rijksoverheid. Voorbeeld hiervan is het ‘Actieplan Cultuurbereik’ (een cultuurbreed cultuurnota-instrument) dat via de provincies en gemeenten loopt. Het is van belang de verschillende erfgoedinstanties beter te laten communiceren. De bundeling van verschillende erfgoedsectoren komt het publieksbereik van het erfgoed ten goede. Deze ontwikkelingen zijn al gaande. Er zijn verschillende projecten in gang gezet zoals ‘Erfgoed Actueel’ en ‘Erfgoed Bereikbaar’. Een ander voorbeeld betreft de bundeling van krachten in zogeheten provinciale ‘erfgoedhuizen’, waarin verschillende disciplines zich verenigd hebben, zoals de Provinciaal Archeoloog, de depotbeheerder, AWN-afdeling, archieven, historische kring, et cetera.

Ook door middel van het verstrekken van subsidies wordt het cultureel – archeologisch – erfgoed bereikbaar gemaakt voor mensen. Bijvoorbeeld via de Mondriaanstichting (vooral voor musea), Belvedere of meer incidentele subsidieverstrekingen zoals de bekostiging van een televisieserie over ‘Trijntje’, de vrouw die gevonden werd tijdens de archeologische opgravingen van de Betuweroute.

Vanuit de rijksoverheid wordt archeologie eigenlijk bereikbaar gemaakt via subsidies en beleid (vanuit DCE). Beleid wordt gevoerd via het structureel subsidiëren van verschillende archeologische instellingen zoals de SNA, Convent van Gemeentelijk Archeologen, Nederlandse Vereniging voor Archeologen en de AWN. Bij de

verstrekking van gelden worden afspraken met deze instellingen gemaakt, bijvoorbeeld over publieksbereik.

In de nabije toekomst is het verder belangrijk om goede communicatiekanalen op te zetten. Tussen gemeenten, provincies en rijk. Gemeenten moeten hun eigen beleid opzetten en als zij verplicht worden archeologisch vooronderzoek te laten verrichten, moeten zij ook op de hoogte zijn van de mogelijkheden, de kansen en de voordelen. Informatie, draagkracht, samenwerking en verleiding gaat met betrekking tot archeologie lokaal en in de regio een belangrijke rol spelen en zal van rijksoverheidswege bewerkstelligd of gestimuleerd worden.

4. De tekst van het artikel is vrij algemeen en staat open voor verdere (specifieke) invulling. Ligt het in de bedoeling dit voor Nederland nader in te vullen dan wel voor te schrijven? (sluit aan op vraag 4)

Nee, dus niet voor te schrijven, dat ligt echt niet in de bedoeling. De nadere invulling zal geschieden in alle breedte, met alle instrumenten die voor handen liggen (zoals omschreven in voorgaand antwoord).

5. Zou de terugkoppeling naar het publiek (zoals omschreven in Artikel 9) volgens u:
A. Een vast percentage van het opgravingsbudget moeten worden
B. Een vast bedrag
C. Anders: ...

In voorbereiding op de implementatie van het Verdrag van Malta is hier natuurlijk wel over nagedacht. Ideeën als een vast percentage of bedrag kwamen ook vooral voort uit het archeologisch veld zelf. Maar er is een grens aan wat je van ‘de veroorzaker’ kan vragen of verwachten. Tot de basisrapportage is de grens aan wat je kunt verwachten. Daarna houdt de verantwoordelijkheid op, daarna moeten anderen dit overnemen. Het idee is dat als de basisrapportage gereed is, het publieksbereik - letterlijk - binnen bereik is omdat je dan in ieder geval iets hebt waarop je verder kunt borduren.

Bekostiging van publieksgerichte activiteiten bij opgravingen wordt niet afgedwongen. Dit is een vrije keuze en wordt overgelaten aan alle betrokkenen. Om qua bekostiging te denken in de richting van een vast percentage of een vast bedrag is erg planmatig geredeneerd en is afkomstig vanuit een archeologische invalshoek. Natuurlijk is dit wel begrijpelijk vanuit het opgravingsmanagement waarbij in het opgravingsbudget alles een kostenplaatje heeft. De winst voor het publieksbereik en draagkracht voor de archeologie in het algemeen, zit meer in de breedte. Gemeenten bijvoorbeeld hebben allerlei budgetten voor festivals, monumentendagen en andere cultuurgerichte zaken. In deze richting kan gedacht worden wat betreft financiering van archeologiegerichte publieksactiviteiten, zoals open dagen, rondleidingen en tentoonstellingen.

Een tweede voorbeeld kan zijn wanneer de verstoorder een andere opdrachtgever is dan de gemeente, bijvoorbeeld de NS. Betrokkenheid van het grote publiek kan voor dergelijke bedrijven een belangrijke reden zijn om meer geld uit te trekken voor archeologische presentaties. Opdrachtgevende bedrijven tonen tenslotte hun

maatschappelijke verantwoording ten opzichte van het cultureel erfgoed en dat het grote publiek hiervan kennis neemt is goed voor hun ‘image’.

Een derde voorbeeld voor andersoortige financiering van directe publiekspresentatie is dat een archeologisch uitvoeringsbedrijf juist het presenteren als ‘niche’ beschouwd. Opdrachtgevers zouden de keus kunnen maken een opgraving te laten verrichten door een specifiek bedrijf juist omdat zij publiekspresentatie als specialiteit hebben (met fraaie reconstructies, tekeningen, et cetera).

In bovengenoemde voorbeelden zit dus veel meer ruimte en mogelijkheden dan alleen maar een vast percentage of bedrag van het opgravingsbudget.

6. Hoeveel % van het budget van een opgraving zou u willen reserveren voor publieksvoorlichting/presentatie?

Bij een bepaald (percentage van een) budget houdt het niet op, dit is één uitgangspunt, maar niet de grens. Een budget is dus veel te beperkt. Je moet hierbij breder denken en verder kijken, bijvoorbeeld naar sponsoring. Sterker nog, met publieksgerichte activiteiten moet je het opgravingsbudget eigenlijk niet belasten. Het opgravingsbudget moet toereikend zijn tót de basispublicatie. Alles wat hier nog bij komt, zoals wetenschappelijke beschouwingen en publiekspresentaties, daar moet extra financiering voor gevonden worden.

7. Aan wat voor vormen van voorlichting/presentatie denkt u dan in eerste instantie?

Popularisering van de wetenschap is belangrijk en nodig om door te dringen tot het grote publiek. Programma’s als ‘Time Team’ of ‘Meet the Ancestors’ zijn voorbeelden hoe je archeologie direct bij de mensen kunt brengen. Het hoeft zeker geen plat vermaak te zijn, maar popularisering hoeft ook niet te betekenen dat bijvoorbeeld dergelijke programma’s inhoudsloos zouden zijn. Dit moet binnen de archeologie worden bereikt door het niet ‘plat’ maar juist ‘breed’ te maken, en dat kan op vele manieren. Je moet de mensen laten zien dat archeologie heel persoonlijk kan zijn, heel direct en ook heel spannend. Er moet worden getoond dat archeologie over mensen gaat, over economieën, over dna en over heel veel meer (‘archaeology is a bit of everything’).

8. Wie moet volgens u in eerste instantie zorg dragen voor archeologische publieksgerichte presentaties?

- A. De uitvoerende opgravingsinstantie/bedrijf
- B. De opdrachtgever
- C. Externe deskundigen

Wie zijn er geschikt voor? De vraag is of we dit moeten/kunnen vragen aan archeologen. De gemiddelde archeoloog is een wetenschapper en graaft liever op dan dat deze bijvoorbeeld groepen rondleidt op een opgraving. Ook de communicatieve kwaliteiten van archeologen variëren onderling natuurlijk sterk. Het gebruik van onbegrijpelijke vaktermen is een voorbeeld hoe een eventuele presentatie kan eindigen

als een gemiste kans. Het is een kwestie van keuzes, afwegingen en prioriteiten of, en op welke wijze, publiekspresentaties vorm krijgen. Opdrachtgevers, vaak gemeenten, zijn hierin vrij om eigen beslissingen te maken.

9. Heeft u nog andere ideeën, meningen of opmerkingen omtrent Artikel 9 uit het Verdrag van Malta of publiekspresentatie in het algemeen?

Voor draagvlakverbreding, publiekspresentatie en erfgoededucatie moet er ook bij de archeologen zelf een mentaliteitsomslag komen. Dat wat ze doen is natuurlijk primair wetenschappelijk werk, maar het heeft ook een andere kant. De gemiddelde archeoloog zou hiervoor dus in ieder geval meer oog moeten krijgen.

Wat betreft 'Malta' verschilt de implementatie van de artikelen uit het verdrag in de Nederlandse Monumentenwet. Met 'Malta' worden een aantal wetswijzigingen doorgevoerd, die onder meer raken aan de wetgeving in de Ruimtelijke Ordening. Daarom is het van belang zorgvuldige afwegingen te maken. Er is uiteindelijk voor gekozen om niet alle verdragsartikelen in de Monumentenwet door te voeren. Artikel 9 is hierbij ook buiten beschouwing gelaten. De reden hiervoor is dat het niet verstandig is om zaken als publieksbereik via een wet af te dwingen. Dit kan veel beter bereikt worden via bijvoorbeeld een bewustwordingsproces bij de gemeenten en via de eerder genoemde Projecten als 'Erfgoed Actueel' en 'Erfgoed Bereikbaar'.

Ook voor opgravingsinstanties betekent dit, dat het in de nabije toekomst dus geen wettelijke plicht zal worden om – in het kader van Malta - te doen aan publieksbereik. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat archeologie in Nederland meer alleen is dan het Verdrag van Malta of de Monumentenwet. DCE vervult hierin wel een stimulerende en voorwaardenscheppende rol, onder andere door het verstrekken van subsidies, het opzetten van projectplannen en het uitzetten van communicatielijnen. Wettelijk afdwingen zal overigens waarschijnlijk alleen maar averechts werken. Gelukkig valt al te merken dat open dagen en rondleidingen bij opgravingen steeds meer gewoongood worden in de Nederlandse archeologie.

Hoewel Artikel 9 niet wordt verankerd in de wet, heb ik wel plannen met de ontsluiting van de archeologische depots. Het is de bedoeling dat de gemeentelijke en provinciale depots een 'etalagefunctie' krijgen en zo toegankelijker wordt voor bijvoorbeeld leerlingen van basisscholen, studenten, amateurarcheologen en andere geïnteresseerden. In het buitenland bestaan ook fraaie voorbeelden van hoe archeologische vondsten een publieksfunctie kunnen vervullen.

De staatssecretaris vindt het onvoorstelbaar dat er met archeologie in Nederland zo weinig wordt gedaan. Het lijkt erop dat hij het ermee eens is dat het tot nu toe met de *output* van de Nederlandse archeologie niet best gesteld is. Meer aandacht voor het erfgoed wordt breed gedragen in het overheidsbeleid, vandaar dat er hoog wordt ingezet op een verhoging van de interactie van de verschillende erfgoedinstellingen. De bundeling van verschillende erfgoedsectoren komt dan het publieksbereik van het erfgoed ten goede. Dit overheidsbeleid valt hardop toe te juichen. Wanneer archeologie niet als een op zichzelf staand onderdeel van het cultureel erfgoed wordt beschouwd, zou het kunnen aanhaken aan de andere

erfgoedsectoren (monumenten, archieven, etc.) waardoor het publiek beter kan worden bediend.

De vraag hierbij is wel hoe dit, ten opzichte van de aankomende ‘Malta’-archeologie, voor het publiek uitpakt. Het ligt, zoals uit het vierde antwoord blijkt, niet in de bedoeling Artikel 9 vanuit overheidswege te gaan voorschrijven. Daarentegen wordt gekozen voor een constructie in ‘alle breedte’. Voor Artikel 9 komt het erop neer dat een invulling gezocht zal worden door middel van een aantal actieplannen, subsidieverstrekingen en verbeterde communicatie en samenwerking tussen de verschillende overheidsniveaus. Veel hangt hierbij natuurlijk af van de financiering. Voor ‘publieksgerichte activiteiten’ vindt de staatssecretaris dat dit niet verwacht kan worden van de opdrachtgever (geen vast percentage of bedrag), het is een vrije keuze dat wordt overgelaten aan alle betrokkenen (antwoord 5).

De bekostiging van publieksgerichte activiteiten bij opgravingen wordt ter invulling overgelaten aan de betrokken partijen. Wanneer de opdrachtgever een andere is dan de gemeente kan het voor dergelijke bedrijven een belangrijke reden zijn om meer geld uit te trekken voor archeologische presentaties; zo tonen zij hun maatschappelijke verantwoordelijkheid. Dit zou op zich één van de oplossingen zijn. Maar daarvoor moeten wél echt duidelijke richtlijnen komen. Het zou niet meer mogen voorkomen dat de maatschappelijke en wetenschappelijke waarden van de archeologie vrijelijk kunnen worden toegeëigend door een opdrachtgever (zodat lering wordt getrokken uit het mislukte voorlichtingsbeleid binnen de Betuweroute). Het tonen van ‘maatschappelijke verantwoording’ aan de samenleving door meer te doen aan ‘publieksgerichte activiteiten’ is op zich prima, maar er schuilt een zeker gevaar. Daarnaast blijft het twijfelachtig of de bekostiging, wanneer deze wordt overgelaten aan de betrokken partijen, wel van de grond komt. Blijft het publiek, zoals tot nog toe meestal het geval geweest is, niet ‘het kind van de rekening’? Het publieksbereik zal nog steeds worden ervaren als een probleem in plaats van een kans.

Wanneer een archeologisch uitvoeringsbedrijf zich met *publieksbereik* als specialiteit onderscheidt (derde voorbeeld uit antwoord vijf), valt dat toe te juichen. De vraag is echter of dit niet ‘het paard achter de wagen spannen’ is. Een dergelijke afwachtende houding getuigt vanuit overheidswege niet van verantwoordelijkheid. Archeologie is natuurlijk breder dan enkel de opgravingspraktijk van Malta, waar we het hier over hebben. Maar het gaat hier enerzijds om het vraagstuk rond financiële bekostiging van publieksgerichte activiteiten, anderzijds om maatschappelijke verantwoordelijkheid. Ten opzichte van beide wordt te zeer een afwachtende, terughoudende en afschuivende houding ingenomen. Het lijkt erop dat men ervan uitgaat dat het wel goed komt. De afgelopen vijftig jaar van Nederlandse archeologiebeoefening heeft echter wel het tegendeel bewezen. En bovendien; wat is goed? En hoe zit het met de kwaliteit?

De staatssecretaris snijdt overigens wel een goed punt aan in deze discussie. Het heeft betrekking op de ‘breedte’ (antwoord vijf): *‘De winst voor het publieksbereik en draagkracht voor de archeologie in het algemeen, zit meer in de breedte. Gemeenten bijvoorbeeld hebben allerlei budgetten voor festivals, monumentendagen en andere cultuurgerichte zaken. In deze richting kan gedacht worden wat betreft financiering van archeologiegerichte publieksactiviteiten, zoals open dagen, rondleidingen en tentoonstellingen.’* Hoewel de vertaalslag van archeologie naar de samenleving niet enkel stoelt op activiteiten, zou het zeer zinnig zijn archeologie ten opzichte van het publieksbereik veel meer te betrekken op het algemene beleid en communicatie van het gehele culturele erfgoedsspectrum. De beleving,

verstand(houding), betrokkenheid en identiteitsvorming⁸⁷ ten opzichte van het verleden wordt immers door mensen als één geheel gezien, in plaats van afzonderlijke segmenten. In deze onderlinge relatie van de mens met het verleden is het de verantwoording van de overheid hier een kwaliteitsvol beleid op te voeren van toegankelijkheid en overzichtelijkheid. De gemeentelijke overheden spelen hier een belangrijke rol in, aangezien binnen deze relatie de kracht van de regio het grootst is. Meer hierover in de aanbevelingen van hoofdstuk 7.

Bij de antwoorden op vraag zeven en acht, dringt de vraag op; ‘Hoe dan?’ De staatssecretaris stelt dat het een kwestie van keuzes, afwegingen en prioriteiten is of, en op welke wijze, publiekspresentaties vorm krijgen. De opdrachtgevers, vaak gemeenten, zijn hierin namelijk vrij om eigen beslissingen te maken. In Nederland, zeker afgemeten aan hetgeen in de ons omringende landen gebeurt (en waar de staatssecretaris ook voorbeelden van noemde), is er een gebrek aan goede ideeën, aan creativiteit, aan ondernemerschap en vooral aan communicatie; het uitwisselen van goede en slechte ervaringen op het gebied van publieksbereik. Daarnaast bestaat er een slechte attitude van wetenschap – publiek; het is allesbehalve een automatisme dat de archeologische wetenschap wordt beoefend vanuit een besef, streven en verantwoording naar (een gerichtheid op) de maatschappij (zie ook hoofdstuk 2.3). En tenslotte bestaat er de eerder besproken historische traditie van niet publieksgerichte omgang met het (archeologische) erfgoed. Wat eveneens weer in contrast staat met het buitenland (zie hoofdstuk 4.3). Het is de verantwoording van de overheid hier dwingende richtlijnen voor uit te zetten. Gemeenten moeten weten *hoe* zij het publiek op het cultuurhistorisch vlak zouden moeten bedienen, zeker ten opzichte van de aankomende verplichtingen van de ‘Malta’-archeologie. Deze informatie en inspiratie moeten voor hen op laagdrempelige wijze toegankelijk zijn (ideeën hiervoor worden geopperd in de aanbevelingen van hoofdstuk 7). *Daarnaast* heeft het sturende beleid rond subsidieverstrekking en actieplannen zeker nut, in dit opzicht zelfs een absolute meerwaarde.

Het antwoord op de laatste vraag sluit aan op het bovenstaande. Dat archeologen meer aandacht moeten krijgen voor het publiek spreekt voor zich, zij verrichten immers werk waar de *output*, in de vorm van informatie en wetenschappelijke vernieuwende beeldvorming, een maatschappelijk nut dient. Het legitimeert hun arbeid. Dat de huidige situatie bestaat is begrijpelijk gezien hetgeen hierover in hoofdstuk 2.3 werd geschreven (onder andere de mening van Shanks). Maar het is géén gezonde verstandhouding. En zolang daar vanuit overheidswege geen sturing aan wordt gegeven, zal deze blijven bestaan. Verandering vindt niet vanzelf plaats. De mentaliteitsomslag is daarin een groeiproses. Een proces dat overigens al vanuit het onderwijs op de universiteiten vorm moet krijgen.

De argumentatie om Artikel 9 niet in de wetgeving op te nemen is niet steekhoudend genoeg. De wetswijzigingen met betrekking tot ‘Malta’ in de monumentenwet, raken natuurlijk aan de wetgeving van de ruimtelijke ordening. Het is vanuit de eerder besproken historische traditie van ruimtelijke inrichting en ruimtelijk beleid dan ook begrijpelijk, dat de archeologie daaraan ondergeschikt wordt gesteld. Maar het zou een slechte zaak zijn om Artikel 9 buiten boord van de wetgeving te laten vallen. Het publieksbereik wordt dan wederom niet beschouwd als het uitgangspunt van de archeologiebeoefening in het bijzonder en de omgang met het cultureel erfgoed in het algemeen.

⁸⁷ Wanneer je als persoon het gevoel hebt in een historische traditie te staan van verleden, heden en toekomst afgemeten aan het je omringende landschap en woonomgeving.

6.7 Het Beleidsprobleem van Artikel 9

Het 9^e artikel uit het Verdrag van Malta wordt zoals het er nu naar uitziet niet opgenomen in de Nederlandse wetgeving. Op het eerste gezicht is de verklaring hiervoor van de Staatssecretaris plausibel; Artikel 9 valt niet af te dwingen, aangezien dit averechts zou werken. Maar zoals uit hoofdstuk 6.6 blijkt, bestaan hier sterke tegenargumenten voor. Aan het niet implementeren van Artikel 9 ligt nog een ander probleem ten grondslag. De feitelijke informatieboodschap uit het artikel is namelijk beleidsmatig in zekere zin onuitvoerbaar. De inhoud van de tekst is daarvoor te onduidelijk, vrijblijvend en vooral tegenstrijdig. Het is een probleem. Maar waar zit 'm dat in?

Bij het analyseren van dit beleidsprobleem moet getracht worden de volle geest van de letter te bevatten. De implicatie van de tekst legitimeert namelijk de maatschappelijke vraag van 'het waarom van de archeologie en de archeologische wetenschap'. Dit hangt nauw samen met de feitelijke boodschap van Artikel 9 uit het Maltaverdrag, en is redelijk complex.

Wanneer nu wordt gekeken naar het 9^e artikel uit het Verdrag van Malta, gaat het hier enerzijds om *voorlichting en bewustwording*, anderzijds om het *verhogen van de toegankelijkheid* (van het archeologisch erfgoed). Ergens bestaat tussen deze twee zwaartepunten uit het artikel een spanningsveld. Er is namelijk sprake van twee tegenstrijdige zaken. Want gaat het hier om een stukje goedbedoelde 'overheidspropaganda' zodat de Nederlandse bevolking wat meer historisch bewustzijn wordt bijgebracht (en inzicht in de kwetsbaarheid en bedreigingen; draagkracht), of gaat het om een stukje informatieoverdracht waarbij de historische ervaring centraal staat? Bij dit laatste is het een kwestie van verleiding, smaak, *subjectieve beleving* en vermaak. En dit ligt in de meeste gevallen, zeker bij het brede publiek, niet direct in het verlengde van de informatieboodschap binnen voorlichting en bewustwording.⁸⁸ Hier staat men onvoldoende bij stil. En bovendien hangt het samen met het spanningsveld *wetenschap – publiek*. Vanuit de archeologische wetenschap heeft men namelijk de neiging zo volledig mogelijk te zijn, zo objectief mogelijk, zoveel mogelijk 'waarheidsgetrouw'. Het brede publiek is niet in staat *déze output* van de Nederlandse archeologie te consumeren (zie ook hoofdstuk 2).

⁸⁸ Hierover werd door Carmiggelt en Van Ginkel al opgemerkt dat het publiek hier niet op zat te wachten (zie hoofdstuk 3.2).

Hoofdstuk 7 Conclusies en Aanbevelingen

7.1 Inleiding

Het laatste hoofdstuk. Na de beschrijvingen en analyses in deze scriptie met betrekking op de publieksarcheologie en erfgoedcommunicatie, is het tijd om enkele concrete voorstellen te geven voor een invulling van Artikel 9 uit het Verdrag van Malta. Artikel 9, het publieksbereik in brede zin, zal niet vanzelf vorm krijgen binnen de veranderingen die zich in archeologisch Nederland hebben ingezet. Hiervoor is direct beleid nodig, het liefst ondersteunt door wetgeving. In dit hoofdstuk zullen enkele aanbevelingen worden gedaan en ideeën worden geopperd in antwoord op de inhoudelijke wie-, wat- en hoe-vragen en de randvoorwaardelijke (beleid, cultuurfilosofisch) vragen uit het eerste hoofdstuk.

7.2 Toekomstverkenning van de Archeologie

Nu Malta op het punt staat te worden doorgevoerd in het archeologisch bestel, is het zinnig om stil te staan bij de vraag waartoe de Maltawetgeving leidt. Meer aandacht, behoud en bescherming van het archeologisch erfgoed liggen als antwoord voor de hand. Maar daarnaast is het goed te beseffen dat *het uiteindelijke doel* van deze antwoorden, in combinatie met alle informatie die uit de Malta-opgravingen naar boven zullen komen, een *maatschappelijk* nut dient. Dit maatschappelijk nut, in feite de koppeling archeologie – samenleving, vindt zijn weerslag in de tekst uit Artikel 9.

Hopelijk draagt de inhoud van deze scriptie bij tot een groter besef en meer gerichte aandacht op het gebrek aan gezonde verhouding tussen het publiek (de Nederlandse maatschappij) en de *output* van de Nederlandse archeologie (en het archeologisch erfgoed in brede zin). De veranderingen die door de Malta-wetgeving in de Nederlandse archeologie worden doorgevoerd, kunnen redelijkerwijs worden opgevat als het volwassen worden van de archeologische discipline. Juist hierbij mogen de implicaties uit Artikel 9 – waaronder het afleggen van verantwoordelijkheid – niet ontweken worden.

Zoals uit de analyse van hoofdstuk 1.6 bleek, bestaat de kern van de twee punten uit Artikel 9 uit *publieksbereik*. Dit kan vervolgens nader worden beschouwd als *draagvlakverbreding* (onder meer door voorlichting), *publiekspresentatie* en *erfgoededucatie*. In feite zijn het begrippen die veraf lijken te staan van de feitelijke archeologiebeoefening. En toch, zéker in de huidige tijd, is juist dit het meest essentiële punt binnen de Nederlandse archeologie. Tegelijkertijd ligt voor een groot gedeelte de verantwoordelijkheid voor de overdracht van cultuurhistorie naar samenleving, bij de verschillende overheidsniveaus. Het publieksbereik valt daardoor sinds jaar en dag tussen het spreekwoordelijke wal en schip. Het beleidsprobleem rond Artikel 9 moet onder ogen gezien worden. Een kwaliteitsvol publieksbereik zal worden bereikt wanneer aan Artikel 9 een gezamenlijke – creatieve en actieve – invulling wordt gegeven. Vanuit de overheidsniveaus vergt dit duidelijke regelgeving en het bewust worden van verantwoordelijkheden. Daarnaast is het nodig dat er meer en beter gecommuniceerd wordt. Niet alleen ter afbakening van de verantwoordelijkheden van overheden, uitvoerende instanties en opdrachtgevende instanties, maar ook voor het uitwisselen van goede en slechte ervaringen met betrekking tot het

publieksbereik. Wil de archeologie een plaats krijgen in het bewustzijn van de gemiddelde Nederlander moeten de verschillende instanties het publiek als uitgangspunt nemen in de eigen positionering ten opzichte van de archeologie (beoefening).

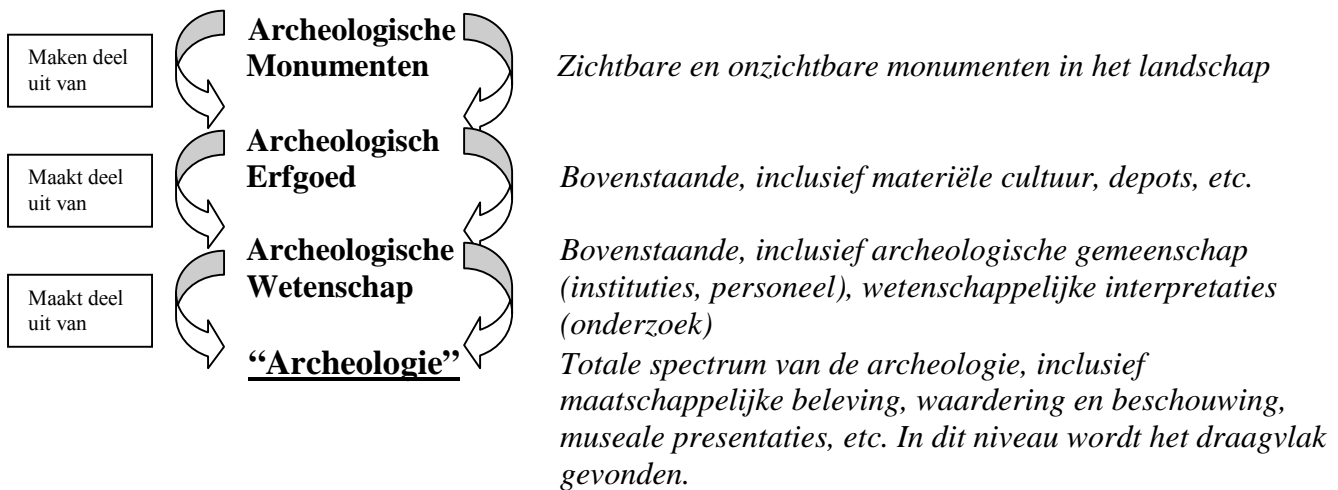
Betere regelgeving, afspraken, meer bewustzijn en communicatie moeten er dus voor zorgen dat het publieksbereik van de archeologie (essentieel voor het noodzakelijke draagvlak) van de grond komt. Tegelijkertijd dienen er oplossingen te komen voor een groot aantal vraagstellingen, zoals deze werden verwoord in hoofdstuk 1.6. Vooral de vraag *hoe* het publiek het beste bereikt kan en moet worden is daarbij van groot belang. Tenslotte is het ten opzichte van Artikel 9 belangrijk te beseffen dat de archeologie geen statisch begrip is. De archeologie kent vele aspecten, zowel in beoefening als in beleving, beleid, beeldvorming (verbeelding) en onderzoek. Michael Shanks had gelijk met zijn stelling dat de beschouwing hierop diep ingaat op het karakter van de archeologie. Nadere beschouwingen op het wezen van de archeologie in Nederland zijn noodzakelijk om duidelijk en gericht te kunnen afstemmen op het publiek

Deze scriptie in een notendop concluderend, kennen we in Nederland - ten opzichte van het publieksbereik - géén historische traditie (zoals deze wél bestaat in de ons omringende landen), géén theorievorming, géén duidelijke beleidskaders en géén uitwisseling van ervaringen in brede zin. De Nederlandse archeologie vindt haar representatie hoogstens in de musea, in plaats van dat deze visueel is gefundeerd in de leefomgeving. Het ontbreken van maatschappelijk draagvlak voor de archeologische cultuurhistorie moet in het verlengde gezien worden van het vrijwel ontbreken van een visuele representatie van de Nederlandse archeologie in het landschap. In combinatie met een passieve en publieksonvriendelijke *output* van opgravingsgegevens, zorgen de visuele tekortkomingen voor een gebrek aan algemene beeldvormingsmogelijkheden van het (verre) verleden en leiden daarom tot een maatschappelijk onvermogen voor een gezonde interesse en waardering.

7.3 Aanbevelingen voor uitwerking van Artikel 9

In deze paragraaf worden enkele voorstellen gedaan voor een concrete invulling van Artikel 9. Deze aanbevelingen voor het publieksbereik kunnen gezien worden als de invulling aan de inhoudelijke (wie/wat/hoe) en randvoorwaardelijke vragen die gesteld zijn in deze scriptie.

Voordat een antwoord gegeven kan worden op de verschillende vragen is het van belang een duidelijk beeld te vormen waar archeologie voor staat. Hieronder wordt in een schematisch overzicht verduidelijkt dat de Nederlandse archeologie is opgebouwd uit verschillende 'schillen':

De archeologie is feitelijk opgebouwd uit verschillende niveaus waar ten opzichte van de presentatie (de ‘externe communicatie’ van de archeologie), een specifieke benadering is vereist. Uit deze scriptie kwamen met betrekking op het publieksbereik een aantal tekortkomingen naar voren die een succesvolle presentatie in de weg staan. Deze worden hieronder weergegeven.

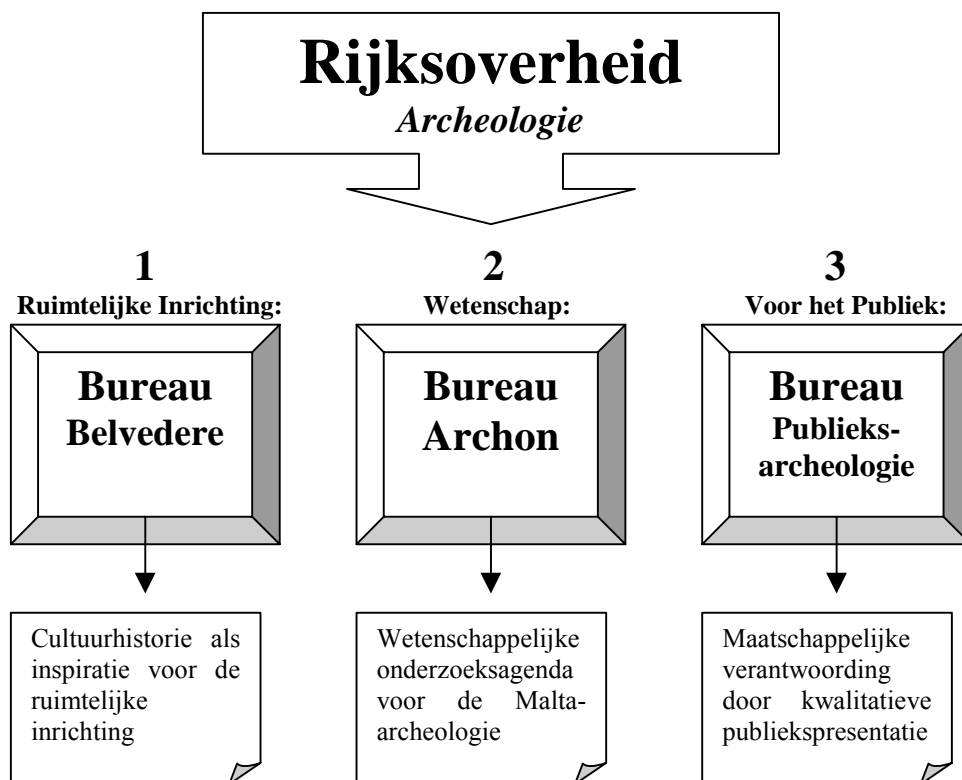
De top tien gebreken van de publiekspresentatie van de Nederlandse archeologie:

1. Er bestaat geen breed maatschappelijk draagvlak voor de archeologie.
2. Er vindt nauwelijks een verantwoorde overdracht plaats van de (verschillende aspecten van de) Nederlandse archeologie op het publiek.
3. Er bestaat vanuit de verschillende overheidsniveaus geen heldere wetgeving of sturende regelgeving met betrekking tot de overdracht van archeologische kennis aan het publiek.
4. Publiekspresentatie van de archeologie wordt door veel betrokken partijen ervaren als een, veelal financieel, probleem in plaats van een kans; de perceptie is negatief, in plaats van positief.
5. Er vindt onder de betrokken instanties en organisaties nauwelijks uitwisseling plaats van (positieve) ervaringen en ideeën op het gebied van publiekspresentatie.
6. Publiekspresentatie vindt nog steeds op ad hoc-basis plaats; incidenteel en zonder *feedback*.
7. Zowel uitvoerende instanties als gemeenten hebben geen communicatieplan van publieksbereik.
8. Er bestaat veel onduidelijkheid over de cultuurhistorische verantwoordelijkheid; wie doet wat wanneer op welke wijze. Door de voortdurende onduidelijkheid over de maatschappelijke verplichting valt het publieksbereik tussen het spreekwoordelijke wal en schip.

9. Er is een sterk gebrek aan algemeen overzicht, toezicht en kwaliteitsbewaking van publiekspresentaties.
10. Er bestaat geen theorievorming, beleidvorming of cultuurfilosofische onderbouwing voor publiekspresentaties. De koppeling tussen wetenschap en samenleving is daardoor vaak slecht onderbouwd.

Bovenstaande gebreken, als onderdeel van de conclusies van deze scriptie, rechtvaardigen de stelling dat er binnen de structuur van de Nederlandse archeologie iets fundamenteels wordt gemist. Veel van de gebreken kunnen worden ondervangen door de opzet van een nieuwe rijksinstelling, of een rijksgeleerd instituut of bureau. Dit 'Bureau voor Publieksarcheologie' of 'Expertisecentrum Publieksbereik' zou de volgende kerntaken en -doelen moeten hebben:

- **Centrum van Kennis en Ervaringen:** het op nationaal en internationaal niveau uitwisselen van kennis en ervaringen op het gebied van publieksbereik. Gemeenten, provincies en instellingen kunnen hier terecht voor het onder meer opdoen van inspiratie. Voor het op internationaal uitwisselen van kennis en ervaringen, kan gedacht worden aan (samenwerking met) het Belgische Ename-project, de *Council for British Archaeology* of *English Heritage*.
- **Theorievorming:** (Fundamenteel) onderzoek op het gebied van publieksgerichte informatieoverdracht, de historische beleving en de maatschappelijke omgang met tijd en ruimte (cultuurhistorie en landschap). Mogelijke samenwerking met de universiteiten en Archon.
- **Beleidsaanbevelingen:** het geven van zowel gevraagd als ongevraagd advies. Wellicht vergelijkbaar met de Raad voor Cultuur, maar dan specifiek gericht op het publieksbereik.
- **Sectorale Samenwerking:** archeologie moet zich ten opzichte van het publieksbereik breder oriënteren; juist ten opzichte van de publiekspresentaties. Nauwe samenwerking met andere erfgoedsectoren en -disciplines is daarbij gewenst. Bij de erfgoedsectoren valt te denken valt aan; musea, wetenschappelijke instellingen, archieven, monumentenzorg, bibliotheken en depots. Bij de erfgoeddisciplines valt te denken aan; historische geografie, architectuurgeschiedenis, etnologie en cultuurgeschiedenis.
- **Subsidieverstrekking:** het verstrekken van gelden voor publieksprojecten is noodzakelijk om de bestaande negatieve spiraal te doorbreken. Hoe dit vormt moet krijgen wordt in onderstaand schema verduidelijkt.

Bovenstaande figuur toont hoe vanuit de rijksoverheid de verschillende bureaus zijn opgezet. Bureau één en twee bestaan reeds, het derde ‘bureau’ of instituut is hieraan toegevoegd. Vanuit Archon kunnen nieuwe inzichten worden geleverd aan bureau Belvedere en het bureau voor Publieksarcheologie.

De subsidieverstrekking door het derde bureau dient gelaagd te zijn. Dit houdt in dat wanneer bijvoorbeeld een gemeente plannen heeft om de archeologie van de regio meer aan de inwoners over te brengen, zij een plan kan indienen bij het bureau voor publieksarcheologie. Wanneer dit plan wordt goedgekeurd kan de gemeente hiervoor een bijdrage ontvangen, maar dit is geen dekkende bijdrage. Hiervoor zal ook een beroep gedaan moeten worden op de eigen financiën en bijvoorbeeld die van de provincie het plaatselijke museum. Als eis kan worden gezien dat de participerende instellingen ook zélf hun financiële verantwoordelijkheid moeten nemen.⁸⁹ Gemeenten kunnen zich op deze wijze ook onderling ‘beconcurreren’ met als inzet de (toegankelijkheid van de) plaatselijke cultuurhistorie.⁹⁰ De negatieve spiraal van ‘publiekspresentatie als probleem’ kan hierdoor worden voorkomen; het zal gezien worden als een kans om zich, ten opzichte van de eigen bewoners én naar buiten toe, te profileren. Wanneer vervolgens in een gemeente een archeologische opgraving gaat plaatsvinden, kan dit worden opgenomen in de erfgoedplannen van de gemeente.

⁸⁹ ‘Matching’: commerciële bedrijven kunnen participeren door zelf investeringen te doen.

⁹⁰ ‘Place Promotion’: plannen worden zichtbaar, controleerbaar en zijn verankerd in beleid, een belangrijk onderdeel daaruit vormt het pure publieksbereik.

De instelling van het ‘Bureau voor Publieksarcheologie’ of het ‘Expertisecentrum Publieksbereik’, als randvoorwaardelijk antwoord op de verschillende vragen uit hoofdstuk 1.6 vormt een goede oplossing voor de in deze scriptie geanalyseerde problemen. Zoals enkele keren is opgemerkt bestaat er in Nederland amper uitwisseling van goede ervaringen op het gebied van archeologisch publieksbereik. Dit is jammer, want elke keer wordt ‘het wiel weer opnieuw uitgevonden’, maakt men dezelfde fouten en blijft men qua publieksbereik steken in een flauwe open dag of een dure folder die hoofdzakelijk wordt gelezen door vakgenoten in plaats van de streekbewoners. Het creëren van draagvlak voor het archeologisch erfgoed zal op deze wijze nooit vorm kunnen krijgen.

Met deze scriptie wordt stelling genomen dat met Artikel 9 uit het Verdrag van Malta veel meer gedaan kan én moet worden. Het ‘hoe’ op het uitvoerende, praktische vlak speelt daarin echter een grote rol. Evenals de vraag waar het brede publiek uit bestaat en wat zij wil, verwacht en waardeert van de Nederlandse archeologie (de inhoudelijke wie-wat-hoe-vragen). De grootheden *verantwoordelijkheid*, *kwaliteit* en (kwaliteits)*beleid* spelen hierbij een cruciale rol. De fundamentele problemen rond het ‘hoe’ zouden dus opgelost kunnen worden door de ontwikkeling van een expertisecentrum. Feitelijk een *kennis*centrum dat zich onder meer richt op communicatie en uitwisseling van informatie rondom publieksbereik. Dit centrum zou daarom ook gezien kunnen worden als een ervaringscentrum, waarbij de uitwisseling van goede en slechte ervaringen, ideeën en initiatieven centraal staan. Hiervoor zal zij zich ook moeten richten op theorievorming van het publieksbereik en de beleidskaders. In dit laatste opzicht kan zij als mediair optreden tussen de verschillende overheidsniveaus. Andere taken kunnen het informeren van uitvoerende en opdrachtgevende instanties over (de mogelijkheden van) publieksbereik zijn en het uitwisselen van gegevens in internationaal verband (zoals met het Ename-onderzoekscentrum in België of English Heritage in Engeland). Verder kunnen allerhande onderzoeksgegevens (zoals uit ‘Heritage as an Experience’) een praktijkgerichte vertaling kunnen vinden in initiatiefvoorstellen van het centrum. De ‘status’ van het centrum kan worden gezien als iets dat zich verhoudt tussen de Stichting voor de Nederlandse Archeologie en de Raad van Cultuur.

De Archeologie van de regio; geschiedenisverhalen

Een belangrijk onderdeel van het archeologisch product van de Malta-archeologie (de *output* van de uitvoerende instanties) moet een bijdrage zijn aan de kennis, inzichten en beeldvorming van de regionale geschiedenis. De kracht van de Malta-archeologie ligt ten opzichte van het publieksbereik tenslotte in het regionale karakter (goede en laagdrempelige mogelijkheden voor een historische ervaring in ‘de eigen achtertuin’). In dit opzicht moet de focus van het archeologisch verhaal dat men wil overbrengen hierop aansluiten, in plaats van dat men zich enkel richt op hetgeen is gevonden en de wetenschappelijke interpretaties die daaruit voortvloeien. De doelgroep voor deze *verhalen* zijn in eerste instantie de omwonenden en regiobewoners, in de tweede plaats de gemeente en opdrachtgevers, in de derde plaats de collega-archeologen. Door het archeologisch verhaal in bredere verbanden te betrekken, wordt de (regionale) geschiedenis meer inzichtelijk, overzichtelijk en laagdrempelig. Het verhoogt daardoor de beeldvorming van de (locale) geschiedenis en tegelijkertijd het draagvlak van de archeologie.

De wijze waarop deze verhalende regiogerichte informatie van de opgravingen over wordt gebracht, kan op verschillende wijze plaatsvinden. Bijvoorbeeld in de media, via scholen, folders of informatieborden bij de opgravingen. Hiernaast zou het verplicht moeten worden gesteld deze informatie op de erfgoedpagina’s van de *gemeentelijke website* te plaatsen. Op

deze wijze is de informatieoverdracht laagdrempelig en worden de verhalen langdurig toegankelijk.

Aansluitend op bovenstaande wijze van publieksbereik kan ook gedacht worden aan het opzetten van een *stratengeschiedenisproject*. Per straat een soort biografie van de geschiedenis dus. Hierdoor wordt de lokale geschiedenis zeer persoonlijk en daardoor aantrekkelijk. De kracht van de regio staat ook hierin centraal. Zodoende wordt draagkracht voor het culturele erfgoed van de eigen woonomgeving gekweekt.

Gemeentelijke Verantwoordelijkheid

De gemeenten hebben ten opzichte van het publieksbereik een belangrijke verantwoordelijkheid. In hoofdstuk 5.9 werd hieraan al gerefereerd. Ten opzichte van het daar weergegeven schema is het in eerste instantie de taak van de gemeente om het publiek in elke fase te bereiken. Dit kan natuurlijk op verschillende wijze en hangt sterk van de desbetreffende situatie af. Voor de gemeenten zijn twee overdrachtsinstrumenten van groot belang; *internet* en de *media*. Om met de laatste te beginnen zou de gemeente via dorpskrantjes, kabelkrant of de regionale bladen de archeologische berichtgeving moeten verzorgen (wanneer gebeurt wat, waarom, of er iets gevonden is, etc.). Uiteraard in overleg met de opdrachtgever (wat zij vaak zélf zijn) en opdrachtnemer. Het middel internet is een goed voorbeeld van een laagdrempelig informatiemiddel. Hoe hier mee omgegaan kan worden, zagen we al bij de websites van een aantal gemeenten (zie bijlagen). Het belangrijkste punt hierbij is wel dat de archeologie niet meer als een op zichzelf staand iets moet worden gezien. De archeologie (beoefening) maakt tenslotte onderdeel uit van het bredere culturele erfgoed spectrum (inclusief archieven, depots, musea, etc.).

Wanneer er in een gemeente wordt gegraven moeten zowel de opdrachtgever als opdrachtnemer contact opnemen met de gemeente en op communicatief gebied afspraken maken. Elke gemeente zou *een eigen erfgoedsite* moeten hebben, waar de geschiedenis van de regio op vermeld staat met links voor meer informatie. Het zou wettelijk verplicht moeten worden voor uitvoerende instanties enkele compacte verhalen over de opgraving aan de gemeente aan te bieden. Eén voor aanvang, enkele tijdens de opgraving en vooral *na* de opgraving. Dit laatste verhaal, met daarin nieuwe beeldvorming en verhalen over het eigen specifieke verleden van de gemeente, moet dan worden geïntegreerd in het reeds bestaande geschiedenisverhaal op de website van de gemeente. De andere verhalen kunnen als tussentijds nieuws worden verwerkt in de erfgoedsite. Uiteraard zijn hier vele variaties op het thema mogelijk. De archeologen kunnen ook uitleg geven over het werk dat zij verrichten en het belang daarvan. Of ze zouden publieksgerichte dag- of weekrapporten op de gemeentelijke website kunnen plaatsen net zoals bij het eerder gegeven voorbeeld van Alphen a/d Rijn.

De gemeente moet beslissen of en wanneer externe media wordt ingeschakeld (uiteraard in goed overleg met de opdrachtgever en opdrachtnemer). Zodoende kan er gezonde vorm van evergetisme (interne competitie) ontstaan tussen gemeenten onderling met betrekking op de zorg voor het cultureel verleden en interactie met de inwonende burgers. Een dergelijke competitie zou ook voordelig kunnen uitpakken voor de archeologische uitvoerende instanties, onder meer in financiële zin.

Provinciale Archeologiedagen

De opgravingen van de Malta-archeologie levert behalve verhalen over de (regionale) geschiedenis ook veel tastbaar materiaal op. Maar niet elke opgraving leent zich ervoor om uitgebreid te worden tentoongesteld. En zoals eerder is opgemerkt kan een kleine opgraving veel meer interessante verhalen en fraaie vondsten produceren dan grote opgravingen. Kwaliteitsbeleid van het publieksbereik dus. Wanneer meer markt/publieksgericht wordt nagedacht en gehandeld, zouden de materiële resultaten uit de opgravingen op meer media-aandacht en publieksinteresse kunnen rekenen wanneer zij op een bepaald moment - centraal - worden tentoongesteld. Maar ook hiervoor is veel overleg en samenwerking vereist.

Het lijkt een goed idee hiervoor het Duitse voorbeeld van Swinkels te gebruiken. Elke vijf jaar zou er een speciale publiekspresentatiedag kunnen worden opgezet. Een soort monumentendag, maar dan voor de (resultaten uit de) Malta-archeologie. Waarbij:

- a) De meest spectaculaire vondsten uit de omgeving worden gepresenteerd van de afgelopen vijf jaar (ontsluiting van de depots).
- b) Het publiek wordt geïnformeerd over alle archeologische opgravingen in hun provincie van de afgelopen vijf jaar.
- c) Wetenschappelijk vernieuwende beelden en onderzoek van de regio wordt verduidelijkt.

Uiteraard vergt dit veel overleg, samenwerking en afstemming. Maar op deze wijze dragen de provincies, gemeenten, universiteiten, uitvoerende instanties, musea, etc. bij aan een professionele wijze van publiekspresentatie. En daarmee een invulling aan Artikel 9. Bovendien getuigt het van verantwoordelijkheid. Een regionale of provinciale opzet van deze tentoonstellingen (die bijvoorbeeld twee weken duren) kan worden geïnitieerd vanuit de SNA en/of DCE. Ook financiering van dergelijke grootschalige tentoonstellingen moet mogelijk zijn. Door veel (media- 'acht uur-journaal' -aandacht) en spectaculaire tentoonstellingen van het fraaiste wat de Nederlandse archeologie heeft te bieden, zullen veel mensen geneigd zijn dit te komen bewonderen. Bovendien mag ook hier het *regionale* aspect van de archeologie op veel aandacht rekenen. Tenslotte kan worden gedacht aan het ontwikkelen van bijproducten, zoals een nationaal archeologieboek (tentoonstellingsoverzicht van de verschillende provincies) of wellicht *stands* van de Universiteiten voor het werven van aankomende studenten archeologie.

ROB gedetacheerden bij de Stichting voor de Nederlandse Archeologie

De transformatie die de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek thans ondergaat binnen het nieuwe Malta-bestel laat steeds minder mogelijkheden over voor een goed gericht publieksbereik vanuit dit overheidsniveau. Aandacht en productontwikkelingen voor het brede publiek werd door de ROB al enige jaren 'afgeschoven' op de SNA. Aan de ene kant is dat een niet onlogische ontwikkeling, aangezien de SNA op dit moment de grootste *know how* bezit ten opzichte van het publieksbereik. Bovendien is publieksbereik een centrale doelstelling bij de SNA.

Het probleem hierbij is echter de verantwoordelijkheid. Het valt ethisch immers niet te verdedigen dat de overheid haar maatschappelijke verantwoordelijkheid overdraagt en overlaat aan -goedwillende- stichtingen. Een oplossing hiervoor zou een detachingsconstructie zijn waarbij enkele ROB-medewerkers die zich van oudsher -zijdelings- bezighielden met publieksbereik, ondergebracht worden in het erfgoedhuis van de SNA te Amsterdam. De SNA kan zich zodoende verder ontwikkelen tot kenniscentrum voor

publieksbereik, gelijk de ROB zich ontwikkelt op andere terreinen. Wél rijst dan de vraag wat de positie is van de SNA. Gesubsidieerd vanuit het ministerie verricht zij immers sinds lange tijd missiewerk dat in principe een overheidstaak is. De SNA verdient het in dit opzicht eigenlijk om een vast bureau te worden van de Directie Cultureel Erfgoed.

Europese samenwerking en uitwisseling van gegevens

Het Maltaverdrag is een Europees verdrag. Het archeologisch erfgoed van Europa wordt niet beperkt door landsgrenzen. Dit zou eveneens moeten gelden voor archeologisch onderzoek en publiekspresentatie. Binnen het bestek van deze scriptie stond echter de presentatie van het archeologisch erfgoed in *Nederland* centraal. Toch werden hierbinnen wel handvatten aangereikt door enkele voorbeelden te schetsen zoals het ruïnebeleid in Engeland of -wat meer expliciet- het Enameproject in België en de Villa Borg te Duitsland. Waar het om gaat is dat van de wijze waarop men in het buitenland omgaat met het cultureel erfgoed soms veel te leren valt. In Nederland bestaat echter geen of nauwelijks uitwisseling van informatie, van goede ideeën, van goede ervaringen. Noch in vergelijking met het buitenland, noch in het eigen land. Vooral op gemeentelijk niveau moeten er handvaten aangereikt worden over *hoe* het archeologisch erfgoed, *hoe* de verhalen en *hoe* de culturele geschiedenis van de regio naar de samenleving gebracht kan worden. Hoewel hier het voorbeeld van de regio gegeven wordt, kan dit ook in een groter verband bekeken worden; bijvoorbeeld ten aanzien van het Romeinse Limessysteem, dat als geheel meer onder de aandacht van de Duits/Nederlandse bevolking gebracht kan worden.

Programmering en communicatie van erfgoedkoepels erfgoedhuizen,

Rondom het presentatiebeleid van de uitvoerende instanties en gemeenten zou enige thematiek en programmering nuttig kunnen zijn. Goede communicatie is hiervoor natuurlijk een voorwaarde. Uit onder meer de cultuurnota bleek dat interactie en enige ‘kruisbestuiving’ tussen de verschillende instanties die zich met cultuurhistorie bezig houden hun vruchten kunnen afwerpen voor het publiek. Ten opzichte van het publieksbereik van archeologische opgravingen valt een bepaalde overkoepeling hierbij aan te raden. Te denken valt aan een provinciale structuur vanuit de erfgoedkoepels of –huizen die de gemeenten kunnen leiden, sturen en/of informeren over het te voeren publieksbeleid ten opzichte van de cultuurhistorie. Ook minder voor de hand liggende instanties zouden mee moeten denken bij deze positieve constructies, zoals universiteiten, DCE, de rijksdiensten en amateurverenigingen als de AWN en de Vereniging voor Cultuurmonumenten.

De archeologische monumenten aansluiten op de Open Monumentendag

Elk jaar wordt op een bepaalde dag vele Nederlandse cultuurmonumenten open gesteld voor het publiek. De bekendheid van deze dag is, evenals het succes ervan, zeer groot. Provincies en gemeenten zouden zich erop moeten gaan toeleveren hierbij ook de archeologische monumenten te betrekken. De bekendheid van de Nederlandse archeologie zou aanzienlijk kunnen groeien wanneer werd aangesloten op het succes van het openstellen van de vele kloosters, kerken, kastelen en andere monumenten die Nederland rijk is.

Hierbij treedt wel een klein probleem op, maar dit is zeker oplosbaar. Het probleem betreft de *beeldvorming*. Het succes van de open monumentendag ligt onder meer in het feit dat mensen in staat worden gesteld het verleden te *ervaren*. Gekoppeld aan leuke verhalen zijn het de subjectieve elementen van sfeer, mystiek, spanning en romantiek (die elders in deze

scriptie uitgebreid ter sprake kwamen), die een breed publiek aanspreekt. Het *archeologische* erfgoed is in Nederland echter veel minder visueel waarneembaar. Buiten de hunebedden hebben de urnenvelden, de Romeinse resten, de terpen en de verdwenen middeleeuwse dorpen een vertaling nodig. Een gids, dan wel een verhalenverteller (bijvoorbeeld vrijwilligers uit de heemkundekringen) zouden het gebrek aan visueel vermogen kunnen compenseren op deze open dag. Tenslotte kan ook gedacht worden om lopende opgravingen aan deze speciale dag in het teken van cultuurmonumenten te verbinden.

Opgravingen actueel; kennisnet SNA

Het publiek zou meer betrokken kunnen worden bij de Nederlandse archeologie wanneer zij zou weten (of kunnen achterhalen) waar zich opgravingen voordoen. Het internet vormt hiervoor een zeer geschikt medium. Momenteel vindt op initiatief van de SNA op kleine schaal een dergelijk project (als onderdeel van 'kennisnet') plaats waarbij mensen op internet kunnen zien waar bepaalde opgravingen plaatsvinden (en waar archeologische musea zijn). Door op een landkaartje de weergegeven stippen aan te klikken, krijgt men informatie over waar de opgraving plaatsvindt en bij welke gemeente. Dit leuke initiatief, dat eigenlijk voornamelijk is opgezet voor leerlingen in het basisonderwijs, verdient uitbreiding. Alle lopende opgravingen in Nederland zouden virtueel te bezoeken moeten zijn. Met informatie over de opgraving zelf, wetenschappelijke vraagstellingen en duur van de opgraving. Daarnaast zou, met het oog op Artikel 9 (dus eventueel via regelgeving te verplichten), elke uitvoerende instantie op deze wijze een publieksgericht dag- of wekrapport kunnen presenteren, inclusief foto's van vondsten en informatie over open dagen en eventuele tentoonstellingen.

Het verplicht stellen van informatieborden en communicatieplannen

Het zou het publiek ten goede komen wanneer de uitvoerende instanties op hun opgravingen laten weten waar ze mee bezig zijn. Het oprichten van een informatiebord, zoals gebruikt wordt in de bouw, zou daar als minimale verplichting voor kunnen worden ingesteld. Onder meer zou hierop de naam van de uitvoerende instantie vermeld moeten staan, de gemeente, de opdrachtgevende instantie, tijdsduur van de opgraving, contactpersonen en bovenal een www-adres. Met dit laatste worden mensen in staat gesteld meer informatie over de opgravingen te achterhalen. Het adres moet in de eerste plaats dat van de gemeente zijn. Daarnaast kan verwezen worden naar de website van de uitvoerende of opdrachtgevende instantie.

Naast het verplicht stellen van informatieborden voor de uitvoerende instanties zou vanuit DCE of de ROB een communicatieframe aangereikt moeten worden. De meeste uitvoerende instanties hebben geen eigen communicatieplan. Dit hebben ze immers nooit nodig gehad. Maar het getuigd van zowel verantwoording als professionaliteit wanneer zij dit wel zouden hebben. Met betrekking op het publieksbereik is dit ook broodnodig evenals ideeën en enkele minimale eisen voor een publieksgerichte vertaalslag van het archeologisch werk.

Ten opzichte van het communicatieframe kan gedacht worden aan het informeren van scholen, lokale media, buurtbewoners en de gemeente, of het opzetten dan wel gebruikmaken van kabelkrant, amateurverenigingen, rondleidingen, opendagen, vondsttentoonstellingen of voortgangskrantje (bij zowel rand opgravingsput als website gemeente). Er zijn voorbeelden te over om het publiek te bereiken, maar veelal gebeurt er niets. En als er al iets plaatsvindt, dan is de kwaliteit matig of het bereik gering. Wellicht zou er aan het publieksbereik een

kwaliteitseis gekoppeld moeten worden waarbij uitvoerende instanties moeten voldoen aan aantallen of percentages van de te bereiken mensen.

Erfgoedbeleid en archeologische jaarboeken

Momenteel zijn de gemeenten redelijk zelfstandig in de wijze waarop zij al dan niet hun erfgoed overbrengen op de bevolking. Op archeologisch vlak zal dit na het in werking treden van de Malta-wetgeving alleen maar toenemen. Op zich is dit niet verkeerd, zolang de gemeenten weten wat ze kunnen doen, weten waar hun verantwoordelijkheid ligt en de *kwaliteit* tussen de gemeenten onderling niet te veel verschillen. Om deze ‘valkuilen’ te voorkomen is een zeker overkoepelend beleid noodzakelijk. De provincies zullen daar een lijn voor uit moeten zetten en de gemeenten bijstaan in hun plannen voor een actief publieksbereik (en meer advies en ondersteuning geven aan die gemeenten die het hiermee niet zo nauw nemen).

Ten opzichte van de Malta-opgravingen die in de verschillende gemeenten gaan plaatsvinden zou onder provinciale vlag een nauwgezette inventarisatie plaats kunnen vinden van de archeologische opgravingen die per jaar in hun provincie plaatsvinden. Ten opzichte van het publieksbereik zouden ze populair-wetenschappelijke *jaarboeken* kunnen uitgeven die qua thematiek overeenkomsten vertonen met het destijds zo succesvolle boek ‘Verleden Land’. Dat deze jaarboeken op interesse kunnen rekenen mag blijken uit de succesvolle uitgaven van de regio-gerichte boeken van English Heritage in Engeland. Ook de wijze waarop in deze boeken het archeologisch erfgoed wordt gepresenteerd kunnen lessen worden geleerd.

Percentage van het bouwbudget

Bij grootschalige bouwprojecten is het gebruikelijk om circa 1,5 % van het totale bouwbudget te reserveren voor lokale kunstobjecten. Vandaar dat bij veel nieuwbouwwijken moderne kunstvoorwerpen zijn te bewonderen. Voor een vertaalslag van het archeologisch erfgoed dat zich in deze gronden bevond zou een dergelijke constructie opgezet kunnen worden. Niet archeologie als kunstobject of creatieve uiting, want daarmee wordt het doel voorbijgeschoten. Archeologie zou voor de bewoners in de desbetreffende regio haar vertaling kunnen vinden in bijvoorbeeld informatiezuilen, tijdvensters, standbeelden van historische figuren of feitelijke gebouwreconstructies.

De kracht voor een dergelijke vertaling van archeologische waarden zit in de directe, laagdrempelige toegankelijkheid, het visueel tastbare en de aanwezigheid in de eigen leefomgeving. Bovendien kan dit versterkend werken voor het identiteitsgevoel van de toekomstige bewoners en wordt het draagvlak voor archeologisch erfgoed verbreedt. Eventueel zou gekozen kunnen worden om daar waar zich archeologische waarden in de grond bevonden een dergelijke vertaalslag voorrang krijgt boven de gebruikelijke kunstobjecten.

Het gebruik van beelden

De samenleving is bijzonder visueel gericht; we leven in een beeldenmaatschappij. Visuele waarden als natuur en (gebouwde) cultuur worden ook vele malen meer gewaardeerd dan het onzichtbare (waaronder het archeologisch bodemarchief). De archeologische cultuurhistorie moet meer zichtbaar en beleefbaar gemaakt worden. Het is daarom belangrijk het publiek veel meer in ‘beelden’ te bedienen dan in tekst. Buiten de indirecte rol van de pers valt met

internet veel te bereiken, maar ook andere wegen kunnen worden bewandeld. Bijvoorbeeld tv-spotjes voor het teweegbrengen van een bepaalde bewustwording. Of professioneel opgezette documentaires. Nederland heeft hier nauwelijks ervaring mee, terwijl bijvoorbeeld uit Engeland sinds jaar en dag fantastische documentaires op tv verschijnen. En hier is ook zeker vraag naar. De doelgroepen voor dergelijke documentaires kunnen natuurlijk kinderen zijn, maar ook de gemiddelde kijker van zenders als National Geographic Channel of Discovery Channel zouden bereikt kunnen worden. Wanneer er initiatieven worden ontplooid om dergelijke archeologische documentaires te maken, wordt er slim aan gedaan de succesformules uit het buitenland te gebruiken. Niet per se een Nederlandse variant op 'Time Team', maar wel documentaires waar de belerende ondertoon uit is weggefilterd. Documentaires waar meer het detectivewerk, de spanning, romantiek en humor centraal staan.

Instellen van een nieuw tijdschrift voor archeologisch onderzoek

Binnen het archeologisch veld zélf wordt een medium gemist. Voor de Nederlandse archeologie (voor opgravingen en onderzoek) bestaat in Nederland geen echt tijdschrift. Enkele jaren geleden is het tijdschrift *Helinium* ter ziele gegaan. Ten behoeve van het presenteren van onderzoek aan elkaar en uitwisseling van ideeën, visies en informatie, is een nieuw tijdschrift hard nodig. Dit voorkomt bovendien dat archeologen voortaan via bijvoorbeeld folders met elkaar communiceren zoals momenteel soms plaatsvindt.

Het ontwikkelen van archeologische jaarkaarten

Onder meer in Ierland wordt voor toeristen en recreanten een systeem gehanteerd dat werkt met 'jaarkaarten'. Het valt te vergelijken met de Nederlandse museumjaarkaart en de TRAP-routes, alleen dan veel uitgebreider. Zo wordt bij deze toegangskaarten een landkaart meegeleverd waarop niet enkel (archeologische) musea staan, maar ook vele kastelen, kloosters, kerken en archeologische sites die te bezoeken zijn (inclusief informatie daarover). Het archeologisch product wordt hier in een veel breder kader geplaatst (van cultureel erfgoed) en dat concept slaat erg goed aan. Het zou een goed idee zijn om een dergelijk archeologisch gericht toeristisch/recreatief-product te ontwikkelen. De kosten van dit product zou rond de E25,- kunnen liggen en gewoon via de VVV verkrijgbaar moeten zijn.

Project voor het oprichten van infozuilen en tijdvensters

De tijdvensters van het Ename-project of de 'loertoeters' in Leidsche Rijn zijn goede voorbeelden hoe archeologische waarden in het landschap beter kunnen worden ontsloten. Visueel te beleven archeologische waarden zouden daarom veel meer ontwikkeld moeten worden. Er dienen vanuit de provincies hiervoor archeologische monumenten te worden uitgezocht die van nationaal belang zijn en/of het eigene van de betreffende regio benadrukken. Er valt hierbij te denken aan het plaatsen van infozuilen, 'loertoeters' of tijdvensters bij een Drents hunebed, een kasteelruïne of een Urnenveld. Vervolgens kunnen hierop bijvoorbeeld fietsroutes worden aangesloten of de jaarkaarten uit punt 14.

Het opzetten van archeologische landmarks

Eén van de problemen van de (presentatie van de) Nederlandse archeologie is de onzichtbaarheid ervan. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld Duitsland, waar ten gevolge van het veelvuldig van nature voorkomen van steenmateriaal veel archeologische overblijfselen

zich nog zichtbaar aan het oppervlak bevinden. Zaak is om de Nederlandse archeologie meer *gezicht* te geven. Dit kan door op bepaalde plaatsen in het landschap monumenten op te richten die de aandacht trekken van voorbijgangers. Een treffend Nederlands(!) voorbeeld is de wederoprichting van Romeinse mijlpalen bij Den Haag op een (oorspronkelijk) belangrijke Romeinse kruising van wegen.

Maar ook juist bijzondere historische gebeurtenissen en figuren zouden in het landschap meer zichtbaar moeten worden gemaakt. Het verleden kan bijvoorbeeld meer aanwezig worden gemaakt door het oprichten van gedenktekens of metershoge standbeelden zoals op het marktplein van Tongeren van de plaatselijke held Ambiorix. Voorbeelden voor Nederland: de Romeins/Bataafse opstandelingenleider Julius Civilis of de vermoorde Graaf Floris de 5^e?

Een nieuwe Master ‘Publieksarcheologie’

Rond publieksbereik van de Nederlandse archeologie hangen, zoals uit deze scriptie wel is gebleken, veel theoretische, cultuurfilosofische, ethische en beleidstechnische vragen samen. Nader onderzoek met het oog op de toekomst van de archeologie (draagvlak) én op een verantwoorde, maatschappelijke overdracht van informatie is daarvoor hard nodig. Hiervoor zou een nieuwe ‘Master’ kunnen worden opgezet in de BaMa-structuur van de universitaire archeologie-opleidingen.

7.4 Tot Slot

Het verleden van Nederland is intrigerend. De archeologie die voor een groot gedeelte dit verleden kenbaar maakt des te meer. Van alle wetenschappen heeft de archeologie wellicht het hoogste passiegehalte; de subjectieve elementen van spanning, avontuur, mysterie en romantiek. Het is daarom jammer dat met zoveel mogelijkheden zo weinig wordt gedaan.

Kardinaal Danneels schreef met betrekking op de kern van de archeologie (zie inleiding), dat we ervoor moeten zorgen dat het verleden een toekomst heeft. Precies deze boodschap vindt zijn weerslag in de tekst van Artikel 9 uit het Verdrag van Malta. Het publiek moet (veel meer) worden bereikt. Maar dit gaat niet vanzelf. Dat dit zeker mogelijk is blijkt uit de vele voorbeelden en voorstellen die in deze scriptie naar voren zijn gebracht. Hopelijk draagt deze scriptie bij aan initiatieven om de archeologie, het verleden, meer te laten wortelen in de samenleving. Tenslotte leidt maatschappelijke aandacht en interesse in de Nederlandse archeologie tot meer draagvlak. En door draagvlak ontstaan vervolgens meer mogelijkheden voor het behoud en beschermen van het kwetsbare bodemarchief.

Literatuur

Kranten:

ANWB Kampioen, 2001: Cultuurhistorische toeristische advertentie, jaargang 116, nr 7/8.

BN de Stem, 21-04-2001: *Bijzondere man van 1,75*.

De Volkskrant, 16-10-2001: *'Meisje van Nulde' krijgt gezicht*.

Internetadressen:

www.archeologie.pagina.nl.

www.archis.nl/html/malta/htmldocs/maltatekst_nl.html#preamble.

www.conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/143.htm.

www.delft.nl.

www.delft.nl/archeologie/.

www.denhaag.nl/.

www.den.nl/frames_alg_ver.html.

www.ename974.org/Ndl/pagina/project_overzicht.html.

www.erfgoedbrabant.nl/asp/index.html.

www.minocw.nl.

www.noviomagus.nl.

www.rijnhoven.nl/html/leidsche_rijn.html.

www.utrecht.nl/leidscherijn/Nieuws/2001/nieuws-item53.html.

www.utrecht.nl/leidscherijn/wonen-wat-archeologie.html.

www.utrecht.nl/leidscherijn/wonen-wat-geschiedenis.html.

www.villa-borg.de/frameset/indx_rek.htm.

Bahn, P., Renfrew, C., 1996: *Archaeology, Theories Methods and Practice*, London.

Bloemers, J.H.F. / Louwe Kooijmans, L.P. / Sarfatij, H., 1981: *Verleden Land*, Archeologische opgravingen in Nederland, Amsterdam.

Brandt, R.W. / Cleere, H., 1991: *De rol van de Council for British Archaeology, Archeologie en belangenbehartiging in Nederland*, In: *Archeologie en Samenleving Archeologisch Informatie Cahier*, Leiden.

Carmiggelt, A. / Ginkel, E. van, 1999: lezing, SNA-Contactdag.

Cultuurhistorische effectrapportage 'Leidsche Rijn', 1995: Gemeente Utrecht, Bunnik.

Cultuurnota 2001-2004: *Cultuur als confrontatie*, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 2000, Den Haag.

Delftsche Courant, 22-11-2000: *Delfts erfgoed volledig online*.

Dikke van Dale, *Woordenboek der Nederlandse Taal*, editie 1999.

Ex, N. / Lengkeek, J., 1996: *Op zoek naar het echte*, In: Vrijtijdstudies 1, jaargang 14, Den Haag.

Fietsroute Leidsche Rijn, 2000: Een historische fietstocht van 20 kilometer, Gemeente Utrecht, Utrecht.

Gerding, M.A.W., 1997: *Johan Picardt (1600-1670) Drenthe's eerste geschiedschrijver*, Drentse Historische Reeks 6, Assen.

Gessel, P. van, 1999: *De dood als attractie?*, In: Archeobrief 10, Leiden.

Ginkel, E. van, 1998: *Wie is er bang voor 2001?*, In: Archeobrief 8, Leiden.

Grosze Nipper, L. / Knoop, R.R. / Visser, Y.J., 1996: *Samenvatting Bevolkingsonderzoek 'archeologie'*, In: Archeologisch Informatie Cahier 10, Leiden.

Gosciny, R. / Uderzo, a., 1971: *Het Gouden Snoeimes*, in: Asterix en Obelix, Amsterdam.

Habib, A., 1999, lezing, SNA-Contactdag.

Hengstum, R. van, 2001: toespraak, jubileumsymposium AWN, namens staatssecretaris dr. F. van der Ploeg.

Jacobs, I. / Ribbens, K., 2001: *Geschiedenis is van iedereen, Uitgevonden tradities, hergebruikt verleden*, Utrecht.

Klok, R.H.J., 1977: *Archeologisch Reisboek voor Nederland*, Bussum.

Knoop, R., 2000: *Archeologie, publiek en de toekomst*, In: Archeobrief 14, Leiden.

Lengkeek, J., 2001: *Subsidieaanvraag Strategisch Onderzoek*, Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling, Wageningen.

Loerakker, C., Roep, T., 1984/1986: *Van Nul tot Nu, De Vaderlandse geschiedenis tot 1648*, Deel 1, Den Haag.

Magendans, R., 1999: lezing, SNA-Contactdag.

Manen, I., 1999: lezing, SNA-Contactdag.

Neave, R. / Prag, J., 1997: *Making Faces, Using Forensic and Archaeological Evidence*, London.

Nederlandse Museumvereniging, 1991: *Gedraglijn voor museale beroepsethiek*, Amsterdam.

Nota Belvedere

5e Nota op de Ruimtelijke Ordening

Offenberg, G., 2000: *Herrijzenis der Middeleeuwen – De virtuele tijdvensters van Ename*, In: Spiegel Historeael, nr. 3-4, jrg. 35, Den Haag.

Oosterman, A., 1996: *Authentiek gereconstrueerd*.

Projectplan, Continuïteit Leidsche Rijn, Een infrastructuur voor cultuurhistorie en duurzaamheid, 2001, Gemeente Utrecht, Utrecht.

Roymans, N.G.A.M., 1999: *Waar doen we het eigenlijk voor? Over het maatschappelijke product van de Malta-archeologie*, In: Archeobrief 11, Leiden.

Scheerhout, D., 1999: lezing, SNA-Contactdag.

Shanks, M., 1992: *Experiencing the past: on the character of archaeology*, Routledge, London.

Schmidt, H., 2000: *Archäologische Denkmäler in Deutschland, Rekonstruiert und wieder aufgebaut*, Stuttgart.

Swinkels, L., 1999: lezing, SNA-Contactdag.

Tollebeek, J. / Verschaffel, T., 1992: *De vreugden van Houssaye, Apologie van de historische interesse*, Amsterdam.

Veen, M.M.A. van, 1999: lezing, contactdag SNA.

Vliet, J. van, 2000: *Malta en het publiek*, In: Archeobrief 13, Leiden.

Vree, F. van, 2000: *Visualisering van het verleden*, In: Spiegel Historeael, nr. 3-4, jrg. 35, Den Haag.

Westerheem 50, februari 2001, nr. 1.

Woud, van der, A., 1996: *De ethiek van de onthouding – De beoefening van het niets-doen bij restauraties*.

Bijlagen

BIJLAGE 1

De Lidstaten van de Raad van Europa en de andere Staten die partij zijn bij het Europees Cultureel Verdrag en die dit Verdrag hebben ondertekend,

Overwegende dat het doel van de Raad van Europa is het tot stand brengen van een grotere eenheid tussen zijn leden is, ten einde met name de idealen en beginselen die hun gemeenschappelijk erfgoed zijn te beschermen en te verwezenlijken;

Gelet op het Europees Cultureel Verdrag, ondertekend te Parijs op 19 december 1954, in het bijzonder de artikelen 1 en 5 daarvan;

Gelet op het Verdrag inzake het behoud van het architectonische erfgoed van Europa, ondertekend te Granada op 3 oktober 1985;

Gelet op het Europees Verdrag inzake delicten met betrekking tot cultuurgoederen, ondertekend te Delphi op 23 juni 1985;

Gelet op de aanbevelingen van de Parlementaire Vergadering met betrekking tot de archeologie, in het bijzonder Aanbevelingen 848 (1978), 921 (1981) en 1072 (1988);

Gelet op Aanbeveling nr. R (89) 5 inzake de bescherming en het beter tot zijn recht doen komen van het archeologische erfgoed in het kader van de stedenbouw en de landinrichting;

Eraan herinnerend dat het archeologische erfgoed van wezenlijk belang is voor de kennis van de geschiedenis van de mensheid;

Erkendend dat het Europese archeologische erfgoed, dat getuigt van de oude geschiedenis, ernstig met aantasting wordt bedreigd door het toenemende aantal grote ruimtelijke-ordeningsprojecten, risico's van natuurlijke aard, clandestiene of onwetenschappelijke opgravingen en onvoldoende besef onder het publiek;

Bevestigend dat het van belang is, daar waar deze nog niet bestaan, passende bestuurlijke en wetenschappelijke toezichtsprocedures in te stellen, en dat de noodzaak het archeologische erfgoed te beschermen tot uitdrukking behoort te komen in het beleid inzake stedenbouw en landinrichting en culturele ontwikkeling;

Onderstrepend dat de verantwoordelijkheid voor de bescherming van het archeologische erfgoed niet alleen dient te berusten bij de rechtstreeks

betrokken Staat, maar bij alle landen in Europa, met het oog op het beperken van het risico van aantasting en het bevorderen van het behoud, door het stimuleren van uitwisseling van deskundigen en ervaring;

Vaststellend de noodzaak de beginselen vervat in het Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologische erfgoed, ondertekend te Londen op 6 mei 1969, aan te vullen in verband met de evolutie van het ruimtelijke-orderingsbeleid in de landen in Europa;

Zijn als volgt overeengekomen: (*de artikelen uit het verdrag*).

BIJLAGE 2

European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised)

Valetta, 16.I.1992

Preamble

The member States of the Council of Europe and the other States party to the [European Cultural Convention](#) signatory hereto,
Considering that the aim of the Council of Europe is to achieve a greater unity between its members for the purpose, in particular, of safeguarding and realising the ideals and principles which are their common heritage;
Having regard to the European Cultural Convention signed in Paris on 19 December 1954, in particular Articles 1 and 5 thereof;
Having regard to the Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe signed in Granada on 3 October 1985;
Having regard to the European Convention on Offences relating to Cultural Property signed in Delphi on 23 June 1985;
Having regard to the recommendations of the Parliamentary Assembly relating to archaeology and in particular Recommendations 848 (1978), 921 (1981) and 1072 (1988);
Having regard to Recommendation No. R (89) 5 concerning the protection and enhancement of the archaeological heritage in the context of town and country planning operations;
Recalling that the archaeological heritage is essential to a knowledge of the history of mankind;
Acknowledging that the European archaeological heritage, which provides evidence of ancient history, is seriously threatened with deterioration because of the increasing number of major planning schemes, natural risks, clandestine or unscientific excavations and insufficient public awareness;
Affirming that it is important to institute, where they do not yet exist, appropriate administrative and scientific supervision procedures, and that the need to protect the archaeological heritage should be reflected in town and country planning and cultural development policies;
Stressing that responsibility for the protection of the archaeological heritage should rest not only with the State directly concerned but with all European countries, the aim being to reduce the risk of deterioration and promote conservation by encouraging exchanges of experts and the comparison of experiences;
Noting the necessity to complete the principles set forth in the European Convention for the Protection of the Archaeological Heritage signed in London on 6 May 1969, as a result of evolution of planning policies in European countries,
Have agreed as follows:

Definition of the archaeological heritage

Article 1

1. The aim of this (revised) Convention is to protect the archaeological heritage as a source of the European collective memory and as an instrument for historical and scientific study.

2. To this end shall be considered to be elements of the archaeological heritage all remains and objects and any other traces of mankind from past epochs:
 - i. the preservation and study of which help to retrace the history of mankind and its relation with the natural environment;
 - ii. for which excavations or discoveries and other methods of research into mankind and the related environment are the main sources of information; and
 - iii. which are located in any area within the jurisdiction of the Parties.
3. The archaeological heritage shall include structures, constructions, groups of buildings, developed sites, moveable objects, monuments of other kinds as well as their context, whether situated on land or under water.

Identification of the heritage and measures for protection

Article 2

Each Party undertakes to institute, by means appropriate to the State in question, a legal system for the protection of the archaeological heritage, making provision for:

- i. the maintenance of an inventory of its archaeological heritage and the designation of protected monuments and areas;
- ii. the creation of archaeological reserves, even where there are no visible remains on the ground or under water, for the preservation of material evidence to be studied by later generations;
- iii. the mandatory reporting to the competent authorities by a finder of the chance discovery of elements of the archaeological heritage and making them available for examination.

Article 3

To preserve the archaeological heritage and guarantee the scientific significance of archaeological research work, each Party undertakes:

- i. to apply procedures for the authorisation and supervision of excavation and other archaeological activities in such a way as:
 - a. to prevent any illicit excavation or removal of elements of the archaeological heritage;
 - b. to ensure that archaeological excavations and prospecting are undertaken in a scientific manner and provided that:
 - c. – non-destructive methods of investigation are applied wherever possible;
 - d. – the elements of the archaeological heritage are not uncovered or left exposed during or after excavation without provision being made for their proper preservation, conservation and management;
 - e. to ensure that excavations and other potentially destructive techniques are carried out only by qualified, specially authorised persons;
 - f. to subject to specific prior authorisation, whenever foreseen by the domestic law of the State, the use of metal detectors and any other detection equipment or process for archaeological investigation.

Article 4

Each Party undertakes to implement measures for the physical protection of the archaeological heritage, making provision, as circumstances demand:

- i. for the acquisition or protection by other appropriate means by the authorities of areas intended to constitute archaeological reserves;
- ii. for the conservation and maintenance of the archaeological heritage, preferably *in situ*;
- iii. for appropriate storage places for archaeological remains which have been removed from their original location.

Integrated conservation of the archaeological heritage

Article 5

Each Party undertakes:

- i. to seek to reconcile and combine the respective requirements of archaeology and development plans by ensuring that archaeologists participate:
in planning policies designed to ensure well-balanced strategies for the protection, conservation and enhancement of sites of archaeological interest;
- ii. in the various stages of development schemes;

- iii. to ensure that archaeologists, town and regional planners systematically consult one another in order to permit;
- iv. the modification of development plans likely to have adverse effects on the archaeological heritage;
- v. the allocation of sufficient time and resources for an appropriate scientific study to be made of the site and for its findings to be published;
- vi. to ensure that environmental impact assessments and the resulting decisions involve full consideration of archaeological sites and their settings;
- vii. to make provision, when elements of the archaeological heritage have been found during development work, for their conservation *in situ* when feasible;
- viii. to ensure that the opening of archaeological sites to the public, especially any structural arrangements necessary for the reception of large numbers of visitors, does not adversely affect the archaeological and scientific character of such sites and their surroundings.

Financing of archaeological research and conservation

Article 6

Each Party undertakes:

- i. to arrange for public financial support for archaeological research from national, regional and local authorities in accordance with their respective competence;
- ii. to increase the material resources for rescue archaeology:
 - a. by taking suitable measures to ensure that provision is made in major public or private development schemes for covering, from public sector or private sector resources, as appropriate, the total costs of any necessary related archaeological operations;
 - b. by making provision in the budget relating to these schemes in the same way as for the impact studies necessitated by environmental and regional planning precautions, for preliminary archaeological study and prospection, for a scientific summary record as well as for the full publication and recording of the findings.

Collection and dissemination of scientific information

Article 7

For the purpose of facilitating the study of, and dissemination of knowledge about, archaeological discoveries, each Party undertakes:

- i. to make or bring up to date surveys, inventories and maps of archaeological sites in the areas within its jurisdiction;
- ii. to take all practical measures to ensure the drafting, following archaeological operations, of a publishable scientific summary record before the necessary comprehensive publication of specialised studies.

Article 8

Each Party undertakes:

- i. to facilitate the national and international exchange of elements of the archaeological heritage for professional scientific purposes while taking appropriate steps to ensure that such circulation in no way prejudices the cultural and scientific value of those elements;
- ii. to promote the pooling of information on archaeological research and excavations in progress and to contribute to the organisation of international research programmes.

Promotion of public awareness

Article 9

Each Party undertakes:

- i. to conduct educational actions with a view to rousing and developing an awareness in public opinion of the value of the archaeological heritage for understanding the past and of the threats to this heritage;
- ii. to promote public access to important elements of its archaeological heritage, especially sites, and encourage the display to the public of suitable selections of archaeological objects.

Prevention of the illicit circulation of elements of the archaeological heritage**Article 10**

Each Party undertakes:

- i. to arrange for the relevant public authorities and for scientific institutions to pool information on any illicit excavations identified;
- ii. to inform the competent authorities in the State of origin which is a Party to this Convention of any offer suspected of coming either from illicit excavations or unlawfully from official excavations, and to provide the necessary details thereof;
- iii. to take such steps as are necessary to ensure that museums and similar institutions whose acquisition policy is under State control do not acquire elements of the archaeological heritage suspected of coming from uncontrolled finds or illicit excavations or unlawfully from official excavations;
- iv. as regards museums and similar institutions located in the territory of a Party but the acquisition policy of which is not under State control: to convey to them the text of this (revised) Convention;
- v. to spare no effort to ensure respect by the said museums and institutions for the principles set out in paragraph 3 above;
- vi. to restrict, as far as possible, by education, information, vigilance and co-operation, the transfer of elements of the archaeological heritage obtained from uncontrolled finds or illicit excavations or unlawfully from official excavations.

Article 11

Nothing in this (revised) Convention shall affect existing or future bilateral or multilateral treaties between Parties, concerning the illicit circulation of elements of the archaeological heritage or their restitution to the rightful owner.

Mutual technical and scientific assistance**Article 12**

The Parties undertake:

- i. to afford mutual technical and scientific assistance through the pooling of experience and exchanges of experts in matters concerning the archaeological heritage;
- ii. to encourage, under the relevant national legislation or international agreements binding them, exchanges of specialists in the preservation of the archaeological heritage, including those responsible for further training.

Control of the application of the (revised) Convention**Article 13**

For the purposes of this (revised) Convention, a committee of experts, set up by the Committee of Ministers of the Council of Europe pursuant to Article 17 of the Statute of the Council of Europe, shall monitor the application of the (revised) Convention and in particular:

- i. report periodically to the Committee of Ministers of the Council of Europe on the situation of archaeological heritage protection policies in the States Parties to the (revised) Convention and on the implementation of the principles embodied in the (revised) Convention;
- ii. propose measures to the Committee of Ministers of the Council of Europe for the implementation of the (revised) Convention's provisions, including multilateral activities, revision or amendment of the (revised) Convention and informing public opinion about the purpose of the (revised) Convention;
- iii. make recommendations to the Committee of Ministers of the Council of Europe regarding invitations to States which are not members of the Council of Europe to accede to this (revised) Convention.

Final clauses**Article 14**

1. This (revised) Convention shall be open for signature by the member States of the Council of Europe and the other States party to the European Cultural Convention.
It is subject to ratification, acceptance or approval. Instruments of ratification, acceptance or approval shall be deposited with the Secretary General of the Council of Europe.

2. No State party to the European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage, signed in London on 6 May 1969, may deposit its instrument of ratification, acceptance or approval unless it has already denounced the said Convention or denounces it simultaneously.
3. This (revised) Convention shall enter into force six months after the date on which four States, including at least three member States of the Council of Europe, have expressed their consent to be bound by the (revised) Convention in accordance with the provisions of the preceding paragraphs.
4. Whenever, in application of the preceding two paragraphs, the denunciation of the Convention of 6 May 1969 would not become effective simultaneously with the entry into force of this (revised) Convention, a Contracting State may, when depositing its instrument of ratification, acceptance or approval, declare that it will continue to apply the Convention of 6 May 1969 until the entry into force of this (revised) Convention.
5. In respect of any signatory State which subsequently expresses its consent to be bound by it, the (revised) Convention shall enter into force six months after the date of the deposit of the instrument of ratification, acceptance or approval.

Article 15

1. After the entry into force of this (revised) Convention, the Committee of Ministers of the Council of Europe may invite any other State not a member of the Council and the European Economic Community, to accede to this (revised) Convention by a decision taken by the majority provided for in Article 20.d of the Statute of the Council of Europe and by the unanimous vote of the representatives of the Contracting States entitled to sit on the Committee.
2. In respect of any acceding State or, should it accede, the European Economic Community, the (revised) Convention shall enter into force six months after the date of deposit of the instrument of accession with the Secretary General of the Council of Europe.

Article 16

1. Any State may, at the time of signature or when depositing its instrument of ratification, acceptance, approval or accession, specify the territory or territories to which this (revised) Convention shall apply.
2. Any State may at any later date, by a declaration addressed to the Secretary General of the Council of Europe, extend the application of this (revised) Convention to any other territory specified in the declaration. In respect of such territory the (revised) Convention shall enter into force six months after the date of receipt of such declaration by the Secretary General.
3. Any declaration made under the two preceding paragraphs may, in respect of any territory specified in such declaration, be withdrawn by a notification addressed to the Secretary General. The withdrawal shall become effective six months after the date of receipt of such notification by the Secretary General.

Article 17

1. Any Party may at any time denounce this (revised) Convention by means of a notification addressed to the Secretary General of the Council of Europe.
2. Such denunciation shall become effective six months following the date of receipt of such notification by the Secretary General.

Article 18

The Secretary General of the Council of Europe shall notify the member States of the Council of Europe, the other States party to the European Cultural Convention and any State or the European Economic Community which has acceded or has been invited to accede to this (revised) Convention of:

- i. any signature;
- ii. the deposit of any instrument of ratification, acceptance, approval or accession;
- iii. any date of entry into force of this (revised) Convention in accordance with Articles 14, 15 and 16;
- iv. any other act, notification or communication relating to this (revised) Convention.

In witness whereof the undersigned, being duly authorised thereto, have signed this revised Convention. Done at Valletta, this 16th day of January 1992, in English and French, both texts being equally authentic, in a single copy which shall be deposited in the archives of the Council of Europe. The Secretary General of the Council of Europe shall transmit certified copies to each member State of the Council of Europe, to the other States party to the European Cultural Convention, and to any non-member State or the European Economic Community invited to accede to this (revised) Convention.

BIJLAGE 3

Column van Ad Lagendijk over Popularisering van de Wetenschap

‘Popularisering van wetenschap is van groot belang. Deze stelling hoor ik regelmatig om mij heen verkondigd worden. Waarom is dit populariseren zo belangrijk? De politiek-correcte antwoorden liggen voor de hand. Belangrijke onderdelen van de wetenschappelijke cultuur moeten geaccepteerd worden in de gehele maatschappij. Anders komen er botsingen tussen beide werelden. Bij gewichtige keuzes die de maatschappij moet maken, spelen wetenschap en techniek meestal een grote rol. Voor het vormen van een goed-gefundeerde publieke opinie, dienen leken in grote lijnen te snappen wat de keuzes inhouden.

Het probleem met deze antwoorden is dat ze een hoog moreel gehalte hebben. De praktijk van alledag is heel anders geworden. Gezien de enorme belangen die op het spel staan bij de maatschappelijke keuzes, is wetenschappelijke voorlichting verworpen tot belangenbehartiging. Er is sprake van indoctrineren, in plaats van objectieve, vereenvoudigde uitleg. Weinig wetenschappers staan meer boven de partijen. Ook de columnisten die door krant of ander medium gevraagd zijn in hun hoedanigheid als wetenschapper, houden zich maar zelden bezig met populariseren. Ze proberen invloed uit te oefenen, meestal ten gunste van hun eigen vakgebied en vakgenoten. Ook bij wetenschappers die in het openbaar optreden, is er vaak een verborgen agenda.

De enige goede reden voor wetenschappers om zich met populariseren bezig te houden, is dat er buitenstaanders zijn die echt nieuwsgierig zijn naar wat er in die wetenschap gebeurt. Gelukkig zijn er nog steeds wetenschappers en wetenschapsjournalisten die het leuk vinden om dat aan ze uit te leggen. Zonder bijbedoeling. Elke burger die een wetenschappelijke vraag heeft, of het nu een middelbare scholier, student, of een hoogbejaarde betreft, verdient een antwoord.

Mijn ervaring met zaaltjes vol met nieuwsgierige leken is echter dat ze eigenlijk geen inhoudelijk antwoord willen. Met wil de geleerde in levende lijve zien. Met wil door hem enthousiast gemaakt worden. Hoe meer de wetenschapper lijkt op New-Age goeroes als Deepak Chopra, hoe leuker met het vindt. Je moet het publiek insneeuwen, zeggen Amerikaanse wetenschappers.

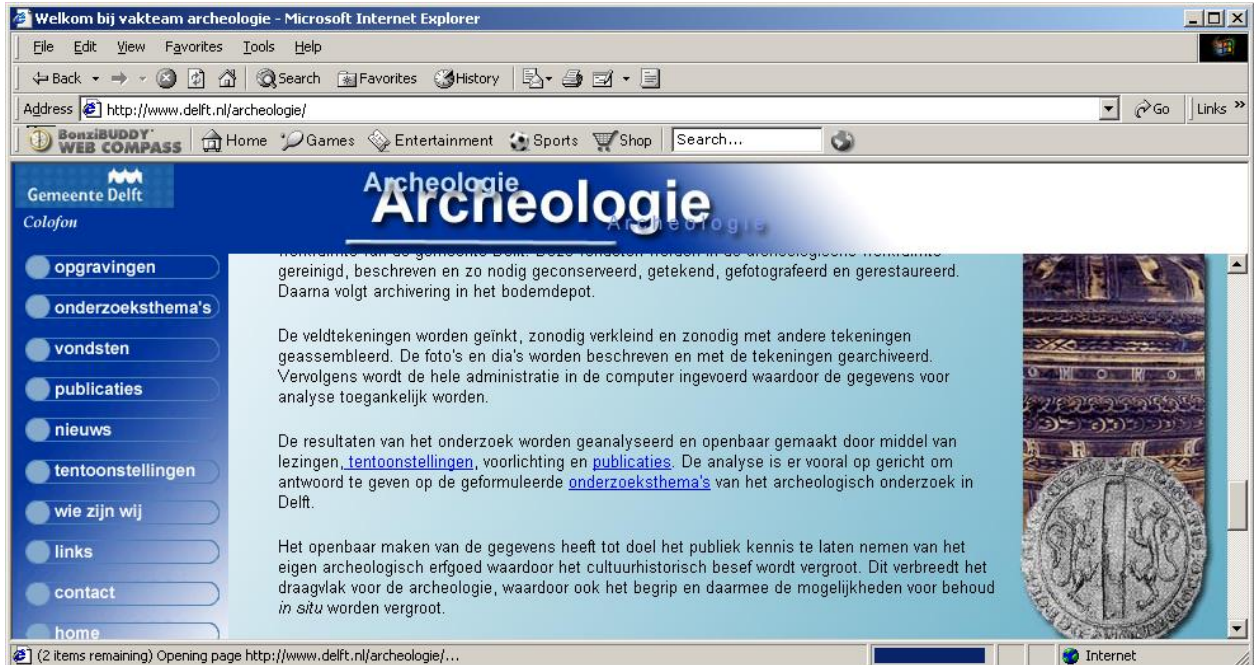
Als je als natuurkundige iets echt probeert uit te leggen, is het lastig om verder te komen dan de mechanica van Newton. Maar dat wordt gezien als wetenschap van een paar eeuwen geleden. Met wil de modernste ontwikkelingen: Snaartheorie, zwarte gaten of werking van de hersenen, met bewustzijn en al. Een vleugje religie is ook goed om de aandacht vast te houden.

Populariserende boeken waarin de lezer wordt geconfronteerd met grote overkoepelende visies zijn heel populair. Hoe meer het de lezer duizelt, hoe mooier hij het vindt. Dat hij er niets van kan snappen, deert hem niet. Wat is nu moeilijker: proberen echt iets uit te leggen, of proberen het publiek enthousiast te maken met een aanstekelijk, imponerend verhaal. Iets echt uitleggen is natuurlijk veel moeilijker, en inspannender. En vaak veel ondankbaarder.

Want als een leek iets echt snapt, dan komt hij met suggesties. En groot is dan de teleurstelling als aan hem wordt verteld dat zijn voorstel allang uitgevoerd is. Of dat zijn idee onwerkbaar is. Ik begin de laatste tijd gemakzuchtiger te worden en neig er steeds meer toe om mijn gehoor ook maar in te sneeuwen.'

BIJLAGE 4

Website van de gemeente Delft:

BIJLAGE 5

Website van de provincie Brabant:

BIJLAGE 6**Websites van de gemeente Den Haag:**

Website Gemeente Den Haag - Microsoft Internet Explorer

File Edit View Favorites Tools Help

Back Forward Stop Search Favorites History Print Mail

Address http://www.denhaag.nl/smartsite.asp?id=1980&main=297

Den Haag, historisch >>

Archeologie

5000 jaar Den Haag | Wateringse Veld | Publicaties | Tentoonstellingen | CDROM | Bescherming | Nieuws | Informatie | Links |

Archeologie is geen schatgraverij, en archeologen gaan niet zomaar op zoek naar 'iets bijzonders'. Wat zij opgraven en bestuderen draagt bij aan de kennis van het verleden van onze stad - en dat verleden is van ons allemaal. Daarom zorgt de gemeente ervoor dat het archeologisch onderzoek zorgvuldig en grondig wordt uitgevoerd. Want je kunt iets maar een keer opgraven; wat eenmaal uit de grond is gehaald, komt daar niet meer in terug.

De afdeling Archeologie begeleidt alle projecten waarbij er in de stad gegraven, gesloopt of gebouwd wordt. Als op die plaatsen iets van archeologische waarde in de grond zit, weten de archeologen dat van te voren. Ze kunnen dan in goed overleg tijdig hun onderzoek doen. Soms kunnen de bouwplannen in een vroeg stadium worden aangepast.

De archeologen houden de resultaten van hun werk niet vóór zich. Regelmatig publiceren ze hun onderzoek in de **VOM-reeks** van de gemeente, en op verschillende plaatsen (zoals in het Haags Historisch Museum en het Museon) worden vondsten **tentoongesteld**.

17de-eeuws glaswerk uit een beerkelder. Oude Raadhuis.

Romeinse waterput, gemaakt uit gevlochten jeneverbestakken. Ockenburgh, 1995.

Website Gemeente Den Haag - Microsoft Internet Explorer

File Edit View Favorites Tools Help

Back Forward Stop Search Favorites History Print Mail

Address http://www.denhaag.nl/smartsite.asp?id=1980&main=297

Den Haag, historisch >> Archeologie >>

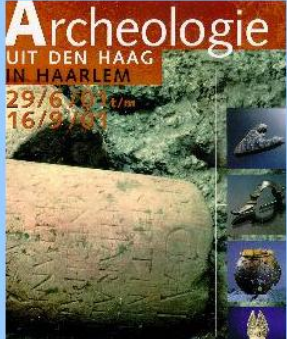
Tentoonstellingen

Romeinzaal in het Museon

Van 29 juni tot en met 16 september 2001 is in het Archeologisch Museum Haarlem de tentoonstelling "Archeologie uit Den Haag in Haarlem" te bewonderen. De tentoonstelling toont bodemvondsten uit Den Haag die dateren uit de prehistorie, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de post-middeleeuwen.

Het museum is open woensdag tot en met zondag van 13.00 tot 17.00 uur. De entree is gratis.

Bezoekadres:
Grote Markt 18k, 2011 RD Haarlem
tel.: 023-542 08 88

Website Gemeente Den Haag - Microsoft Internet Explorer

File Edit View Favorites Tools Help

Back Forward Stop Search Favorites History Print

Address <http://www.denhaag.nl/smartsite.asp?id=1980&main=297> Go

Gemeente Den Haag
Den Haag, historisch

- Geschiedenis
- Gemeentearchief
- Archeologie

Den Haag, historisch >> Archeologie >>

Nieuws

Nieuwsarchief |

12 oktober 2001

Resten uit veertiende eeuw gevonden op het Binnenhof

Op het Binnenhof zijn restanten uit de 14de eeuw aangetroffen tijdens graafwerkzaamheden voor de aanleg van leidingen. Het gaat om muurwerk en een stuk vloer. De datering is gebaseerd op het formaat van de gebruikte bakstenen. Het betreffen kloostermoppen uit de 13de en 14de eeuw. De 13de-eeuwse bakstenen zijn waarschijnlijk hergebruikt. Naast de muurresten en de vloer zijn gebouwsporen uit de 16de tot en met de 18de eeuw aangetroffen.

Vroegste geschiedenis van het Binnenhof

BIJLAGE 7

Vervolg lezing van Van Veen, SNA-Contactdag 1999

‘De investering aan publieksvoorlichting die we voorafgaande aan een opgraving doen is vooral afhankelijk van de onderzoekstijd en van de locatie. Zijn we ergens kortstondig aanwezig, 1-2 weken, en zijn we voor het publiek niet goed zichtbaar, dan wordt er weinig geïnvesteerd. Er wordt een bord: ‘archeologisch onderzoek’ geplaatst en de omwonenden krijgen een bewonersbrief. Wordt er een maand of langer gegraven op een goed zichtbare locatie dan worden er ook informatiepanelen op strategische plaatsen geplaatst. Op de panelen staat basisinformatie die antwoorden geeft op de meest gestelde vragen: waarom zijn we hier bezig, waar zoeken we naar, wat zijn onze verwachtingen. Op zo’n paneel kun je tevens wat historische kaartjes kwijt. Na enkele weken worden resultaten en foto’s van vondsten toegevoegd. Het is een investering van nog geen f 1000,- in tijd en materialen gerekend. Er is dan tevens de mogelijkheid om de mensen te verwijzen naar het paneel als conversatie onmogelijk is vanwege werkdruk of lawaai.

Resultaten worden ook via krant, (lokale) radio en tv verbreidt. Omdat we een eenduidige boodschap willen overbrengen is er altijd een afspraak over wie met de pers spreekt. De communicatie met de pers kost tijd maar is een goede investering. Het effect merk je de volgende dag, als er meer publiek komt kijken en de mensen langs het hek elkaar het verhaal van de opgraving vertellen. De projectontwikkelaars en andere betrokkenen worden apart betrokken door hen tussentijds van de resultaten op de hoogte stellen en hen over de opgraving rond te leiden. Bij grotere projecten zijn er vaak meer mogelijkheden voor de contacten met publiek. Door de langere looptijd is het vaak mogelijk om tussentijds met resultaten te komen en deze in een folder te verwerken.

Op VINEX-locaties zijn er mogelijkheden voor draagvlakverbreding door mee te werken aan informatiedagen en open dagen voor toekomstige bewoners en bijvoorbeeld door het opnemen van een archeologisch verhaal in het bewonershandboek. Een stapje verder is het houden van open dagen met rondleidingen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen dagen voor algemeen belangstellenden en die voor specifieke doelgroepen zoals bijv. lokaal bestuur, projectontwikkelaars en schoolklassen. Voor schoolklassen geldt dat er een goede aansluiting op het lesprogramma moet zijn. Verder is er vaak wel de wil bij de onderwijzers, maar is een bezoek moeilijk in het lesrooster te passen.

Voorwaarden voor het kunnen houden van een open dag zijn: goede aankondigingen, goede bereikbaarheid van de opgraving, veiligheid op het terrein, maar bovenal moet de opgraving er aantrekkelijk uitzien. Over het algemeen betekent dat, dat moet worden voorkomen dat grondsporen uitdrogen of onder water staan. Bepaalde werkzaamheden worden opgeschort of verschoven om een beter beeld van de opgraving te geven. Het voorbereiden van het vlak en het bemannen van de rondleidingen en het oponthoud kosten veel tijd en geld, maar dat is het waard. Het belang van open dagen kan niet genoeg onderstreept worden. De “archeologische boodschap” is effectiever over te brengen dan met een tentoonstelling; ook omdat er tweerichtingsverkeer mogelijk is doordat er vragen kunnen worden gesteld.

Ik ben voor een verplichting voor het geven van publieksvoorlichting tijdens opgravingen, m.u.v. de zeer kleine projecten. Al tijdens de opgraving komen vragen als: wanneer komt de publicatie, wanneer is er een tentoonstelling? Wat publicaties betreft spreekt vanzelf dat een verantwoorde uitwerking voorop staat. Sommige projecten lenen zich ook voor een publieksvriendelijke publicatie. Daar gaat veel tijd in zitten en mooie plaatjes zijn duur. In

Den Haag boffen we met een stichting die sponsorgeld bijeen verzamelt om het vormgeven en drukken van populair-wetenschappelijke publicaties te bekostigen. Meestal benaderen zij de betrokken projectwikkelaars en daarnaast andere instanties en bedrijven. Het zal echter duidelijk zijn dat de tijdsinvestering in het schrijven van de publicatie momenteel uit het reguliere budget van de afdeling komt. Bij de verdere invoering van “Malta” zal een oplossing moeten komen voor de financiering van publieksvriendelijke publicaties.

De afdeling Archeologie maakt regelmatig tentoonstellingen in musea en heeft een belangrijk aandeel verzorgd van een permanente tentoonstelling over de Romeinen in en rond Den Haag, die speciaal voor het onderwijs is samengesteld (in het Museon). Om de grote groep die niet regelmatig musea bezoekt te bereiken moeten we archeologie naar de mensen toe brengen. Dit gebeurt o.a. door tentoonstellingen in openbare gebouwen zoals het stadhuis, stadsdeelkantoren en bibliotheken en via internet. Maar ook door archeologisch erfgoed zichtbaar te maken in de inrichting van de openbare ruimte. Simpele zaken als een straatnaam (Mijlpaal in de Vinex-locatie Wateringse Veld), maar ook een archeologisch ingericht speelterreintje. Over enkele jaren zal men in een ondergronds tramstation in Den Haag over een historische kaart kunnen lopen waarin verzonken vitrines zijn aangebracht. Dit is natuurlijk een hele mooie manier om archeologie onder de aandacht te brengen. Ik dank u voor uw aandacht.

BIJLAGE 8

Van ons culturele erfgoed in musea en archieven of, zoals bij archeologie en historische gebouwen in de bodem en de omgeving, kan veel meer worden geprofiteerd dan nu het geval is. En door veel meer mensen. Daarom heb ik in de brief Vermogen om te laten zien een aantal plannen gelanceerd, die vooral betrekking hebben op het tonen en verwerven van museumcollecties. Ik stel daarvoor in totaal ongeveer 10 miljoen (euro 4,5 mln) beschikbaar. Met de uitvoering van de plannen is inmiddels begonnen. Ik geef hierna een overzicht van de stand van zaken.

Virtuele toegankelijkheid

Verschillende acties zijn inmiddels gestart: samen met de provincies en gemeenten zal landelijk aan collectie-ontsluiting worden gewerkt in het Museum Inventarisatie Project (MUSIP) en er wordt een digitaal platform collectiemobiliteit ingesteld bij het ICN. De Netwijzer Cultuur gaat straks zorgen voor geïntegreerde toegankelijkheid van gedigitaliseerde informatie voor het publiek. De raad beschouwt de ontwikkeling van deze wegwijzer op het net als een van de belangrijkste activiteiten van de Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland (DEN) die hierbij samenwerkt met verschillende toeristische organisaties, Kennisnet, bibliotheken (via het NBLC) en de Stichting WeTeN. Waar mogelijk vindt ook afstemming plaats, of wordt samengewerkt, met bestaande initiatieven op dit gebied, zoals de Museumserver.

Selectie en kwaliteitsverbetering

Dit jaar is het proefjaar voor de invoering van de leidraad voor het afstoten van museale objecten, onder begeleiding van de NMV. Dit moet een flinke stimulans betekenen voor opschoning, zichtbaarheid en mobiliteit van collecties. In 2001 volgt evaluatie en vaststelling van de leidraad.

Bereikbaarheid van cultureel erfgoed

Op provinciaal niveau is vrijwel overal een proces van stroomlijning en meer samenwerking gaande. In een aantal gevallen leidt dat tot de oprichting van erfgoedhuizen, waarin het steunpunt monumentenzorg, de provinciaal archeoloog, de provinciaal historicus en vaak ook de museumconsulent samenwerken. Daarnaast wordt steeds vaker verbinding gezocht met het archief en andere culturele instellingen, zoals de bibliotheek, die op diverse plaatsen al in RHC's samengaan. Op die manier kunnen het brede en het professionele publiek beter worden bediend. Allianties met bijvoorbeeld musea en architectuurcentra kunnen dit nog verder verbeteren. Voor de provinciale steunpunten monumentenzorg maak ik de komende periode jaarlijks 1,6 miljoen (euro 0,7 mln) vrij. De ondersteuning die zij bieden, dient nu vooral de gemeentelijke monumentenzorg. Ik wil die helpdeskfunctie ook gaan benutten bij de nieuwe gemeentelijke taken op het gebied van archeologie.

Met de provincies wil ik in een nieuw gezamenlijk project ErfGoed Bereikbaar de nodige bestuurlijke stappen nemen om deze goede ontwikkeling extra vaart te geven. Doel is de toegankelijkheid van cultureel erfgoed te vergroten voor het publiek, inclusief onderwijs en toerisme. Ik kom hiermee tegemoet aan de toezegging, zoals verwoord in mijn recente brief aan de Tweede Kamer over het Verdrag van Valletta, om archeologie 'meer onder de mensen' te brengen. ErfGoed Bereikbaar is vooral gericht op de infrastructuur en is als zodanig aanvullend op activiteiten die in het kader van de Stedelijke en Provinciale Programma's Cultuurbereik worden ondernomen. Belangrijke aandachtspunten zijn daarbij de samenwerking tussen de wereld van de archeologie, van de gebouwde monumenten, van de

musea en van de archieven. Dat alles vanuit een op de vraag gerichte benadering. Afspraken over de uitvoering van het project zijn onder andere in de cultuurconvenanten vastgelegd. Mijn bijdrage van 2,25 miljoen (euro 1 mln) zal ik afstemmen op de inzet van de bestuurlijke partners.

Rijksdiensten

Ook landelijk zal de toegankelijkheid van het cultureel erfgoed tegen het licht worden gehouden. Ik ben het eens met de raad dat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ), de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), de Rijksarchiefdienst (RAD) en het ICN een prominente rol vervullen als het gaat om kennis, expertise en informatie over cultureel erfgoed. Maar de ROB, de RDMZ en het ICN hebben als kenniscentra primair een taak voor een professionele achterban. Voor de RAD ligt dit anders, omdat deze dienst een collectie beheert die voor het publiek toegankelijk is en daarom de verantwoordelijkheid heeft deze te ontsluiten. Bij de andere diensten moet vooral de voor het publiek en onderwijs relevante kennis beschikbaar zijn voor derden. Rijksdiensten hoeven daarom niet actief aan productontwikkeling te doen. De diensten moeten zich kunnen blijven concentreren op hun wettelijke kerntaken. Voor publieksgerichte activiteiten wil ik bewust ruimte laten aan initiatieven van de grote groep particuliere aanbieders en marktpartijen in het erfgoedveld, en voor de lokaal georiënteerde kennis van amateurs en vrijwilligers.

Erfgoed Actueel

Het voortbestaan van het Bureau Erfgoed Actueel zal nog éénmaal voor een periode van vier jaar worden verlengd. In die periode zal de daar opgebouwde deskundigheid moeten worden overgedragen aan andere instellingen. Daarom is het gewenst dat Erfgoed Actueel in samenwerking met de erfgoedkoepels een vierjarig programma ontwikkelt voor een aantal landelijke samenwerkingsprojecten voor educatie en publieksbereik. Een bijzonder aandachtspunt daarbij is de ontwikkeling en ondersteuning van het zogenaamde omgevingsonderwijs. Daar liggen voor cultureel erfgoed uitstekende kansen. Daarover wordt komend najaar met steun van Cultuur en School en in samenwerking met de erfgoedkoepels een landelijke conferentie georganiseerd.

Erfgoedkoepels

De verbreding van het draagvlak is mede een taak van de erfgoedkoepels: de Stichting voor de Nederlandse Archeologie (SNA), het Nationaal Contact Monumenten (NCM), de stichting voor Documentaire Informatie Voorziening en Archiefwezen (DIVA) en de Nederlandse Museum Vereniging (NMV). Dit lijkt veel op de aanpak van de programmering in de podiumkunsten waarbij ook een belangrijke rol is weggelegd voor de branche zelf. De raad heeft de meeste extra activiteiten van de koepels positief beoordeeld. Mij staat echter meer voor ogen dan hetgeen gerealiseerd kan worden via de financiering van kleine, enigszins geïsoleerde initiatieven. Vooraf voor educatie, publieksbereik en digitale ontsluiting is samenwerking noodzakelijk. De Vereniging DEN is inmiddels begonnen met de operationalisering van de Netwijzer Cultuur als laagdrempelige toegangspoort tot het cultureel erfgoed. Behalve voor het (coördineren van) publieksgerichte ICT-toepassingen wil ik de koepels ook equiperen voor een gezamenlijke inzet bij publieksgerichte activiteiten naar het voorbeeld van het Museumweekend of de Open Monumentendag.

Met de ontwikkeling naar een bredere visie op de rol van cultuurhistorie worden maatschappelijke en politieke slagkracht steeds belangrijker. Analoog aan bijvoorbeeld de rol van de Vereniging Natuurmonumenten voor het natuurbeleid zou het cultuurhistorisch veld gebaat zijn bij één sterke maatschappelijke stem. Daarom wil ik de komende periode met de

erfgoedkoepels kijken naar de mogelijkheden voor verdergaande samenwerking, ook ten aanzien van belangenbehartiging.

Andere culturen

Zoals staat beschreven in de passage over culturele diversiteit zal ik in het kader van het bewaren en toegankelijk maken van het erfgoed van culturele minderheden drie gezichtsbepalende projecten op het terrein van het slavernijverleden, de islamitische cultuur en de migratiegeschiedenis faciliteren. Niet alleen musea, archieven, bibliotheken en wetenschappelijke instellingen kunnen hieraan deelnemen. De projecten staan ook open voor de betrokken doelgroepen en andere initiatiefnemers. Samenwerking staat voorop.

Ik ondersteun het voorstel van de NMV om het Oost-Europa steunpunt uit te breiden tot een internationaal museaal steunpunt. Een ander internationaal onderwerp voor de komende vier jaar is het erfgoed dat we als gevolg van langdurige culturele uitwisseling en wederzijdse culturele beïnvloeding delen met andere landen. Dat gemeenschappelijk erfgoed bestaat vooral uit historische gebouwen, archeologische terreinen, museale objecten en archieven die zich in andere landen bevinden, en natuurlijk ook in eigen land.

Culturele planologie

Er is geen ruimtelijke ingreep denkbaar of cultuur speelt daarbij een rol: de aanleg van geluidsschermen, de herstructurering van de binnensteden, of de toekomst van Schiphol. In Nederland is de ruimtelijke ordening bij uitstek een terrein waarop cultuur buiten het vertrouwde domein inbreng kan leveren, als ideeënmachine, als inspirator, maar ook als kwaliteitsbewaker. De kwaliteit van onze leefomgeving staat inmiddels stevig op de politieke agenda. Dat betekent dat cultuur nu metterdaad kan worden ingezet bij de inrichting van Nederland. Daaraan wordt invulling gegeven door een gezamenlijke inzet van de betrokken departementen: VROM, LNV, V&W en OCenW

De volgende onderwerpen zijn daarbij van belang:

meer publieke participatie;

meer uitwisseling en krachtenbundeling binnen de culturele sector;

een sterker particulier veld voor architectuur en cultureel erfgoed; en

ontwikkelen en beschikbaar stellen van bruikbare kennis.

Initiatieven uit de werelden van monumentenzorg, archeologie en bouwkunst, de uitvoering van de nota Belvedere en de nota Ontwerpen aan Nederland zullen bijdragen aan het bereiken van de doelstelling.

Sectoren

De instellingen voor archeologie, gebouwde monumenten en bouwkunst hebben - in wisselende mate - in hun beleidsplannen aandacht besteed aan aspecten van culturele planologie. Van een bundeling van krachten is echter nog nauwelijks sprake. Ook de raad signaleert dat een cultuuromslag moet worden gemaakt. Voor een aantal instellingen suggereert de raad - gedeeltelijke - financiering uit de gelden voor culturele planologie. Voorwaarde daarvoor is een integrale aanpak. Het is meer dan wenselijk dat samenwerking tot stand komt tussen onder meer de ROB, de RDMZ, Architectuur Lokaal, het NAI, de Stichting Kunst en Openbare Ruimte, de erfgoedkoepels SNA en NCM, de uitvoeringsorganisatie van Belvedere en de provinciale steunpunten monumentenzorg. Doel is kennisuitwisseling en het ontwikkelen van instrumenten die zijn toegesneden op ruimtelijke inrichting en ruimtelijk beheer.

Belvedere

In de nota Belvedere wordt gepleit voor het betrekken van het cultureel erfgoed bij de inrichting van Nederland: woningbouw, infrastructuur, maar ook natuur en landschap. Deze benadering biedt de inrichters inspiratie, voegt iets toe aan het bijzondere karakter van een gebied en zal ook de cultuurhistorie ten goede komen. Ik maak voor de uitvoering van Belvedere de komende periode jaarlijks 6 miljoen (euro 2,7 mln) vrij, evenals de ministeries van LNV en VROM.

Ontwerpen aan Nederland

Het nieuwe architectuurbeleid kent twee pijlers: het stimuleren van het publieke debat en de betrokkenheid bij architectuur, en het verstevigen van de rol van ontwerpen bij de grote ruimtelijke en architectonische opgaven die zich voordoen. Beide vind ik voor de culturele planologie van groot belang omdat kwaliteit van de inrichting hand in hand gaat met publieksparticipatie. Om deze goede voornemens tastbaar en controleerbaar te maken, wordt een aantal voorbeeldprojecten geselecteerd die in de startnotitie voor Ontwerpen aan Nederland als grands travaux worden aangeduid. Deze ambitieuze en aansprekende projecten omvatten de thema's 'infrastructuur en omgeving', 'transformatie van het landelijk gebied' en 'cultuurhistorie en ontwerp'. Behalve via Belvedere en andere inspanningen ten behoeve van de combinatie cultureel erfgoed met ruimtelijke ordening, wil ik de verwezenlijking van deze ambities langs nog drie wegen verzekeren: via de architectuurinstellingen die dit onderwerp een plaats hebben gegeven in hun beleidsplannen voor de komende jaren, via de genoemde bijzondere projecten en via het Architectuurplatform als gezamenlijke task force van de meest betrokken departementen.

Gemeenten en provincies

Over de gezamenlijke inzet - ook financieel - op culturele planologie heb ik in de cultuurconvenanten afspraken met de provincies vastgelegd. Eén van de belangrijkste onderwerpen in dat kader is het werelderfgoed. In 1999 heb ik het onderzoek Enig in zijn soort; werelderfgoed en Nederlands beleid laten uitvoeren. Op basis daarvan zal ik nog dit jaar de Tweede Kamer mijn plannen voor het werelderfgoed voorleggen. Ik wil mijn verantwoordelijkheid nemen en zal heldere afspraken maken met alle betrokkenen over duurzaam behoud, waarvoor ik 2,5 miljoen (euro 1,1 mln) uittrek. Werelderfgoed biedt kansen voor educatie en leent zich voor aantrekkelijke publiekspresentaties.